

TAMPEREEN YLIOPISTO

Heta Hedman

KODIN PIIRISTÄ SOSIAALIHUOLLON ASiantuntijoiksi - TAMPERELAISNAISTEN
VERKOSTOT JA SOSIAALINEN PÄÄOMA 1890-LUVULTA 1910-LUVULLE

Historian pro gradu -tutkielma

Tampere 2019

Tampereen yliopisto

Yhteiskuntatieteiden tiedekunta

HEDMAN HETA: Kodin piiristä sosiaalihuollon asiantuntijoiksi - Tamperelaisnaisten verkostot ja sosiaalinen pääoma 1890-luvulta 1910-luvulle.

Pro gradu -tutkielma, 116 s., 16 liites.

Historia

Kesäkuu 2019

Tässä tutkielmassa tutkin Tampereen vaivaishoitohallituksessa vuonna 1909 käyttöön otetun Elberfeldin järjestelmän kautta tamperelaisten naisten verkostoja 1890-luvulta ja 1910-luvulle. Elberfeldin järjestelmä oli vaivaishoidon toimintamalli, jossa vapaaehtoiset vaivaishoidon tarkastajat eli kaitsijat tarkastivat vaivaishoidon köyhäinapua saavien kotiooloja ja antoivat lausuntoja heidän avustustarpeestaan. Kaitsijoiksi valittiin 241 henkilöä, joista 192 oli naisia.

Suurin osa naisista oli keski- ja ylemmän luokan sivistyneistön edustajia ja heidät oli rekrytoitu kaupungin naisjärjestöistä. Kaitsijoiksi valittujen naisten avulla tarkastelen Tampereelle 1900-luvun alkuun mennessä muotoutuneita naisten verkostoja sekä näissä piilevää sosiaalista pääomaa. Lähdeaineistona toimii naisjärjestöjen, kuten Rouvasväenyhdistyksen, Naisyhdistyksen ja NNKY:n jäsenluettelot, pöytäkirjat sekä toimintakertomukset. Lisäksi olen kirkonkirjojen avulla jäljittänyt naisten syntyperää ja perhetaustaa. Tutkielmani metodina on toiminut verkostotutkimus ja erityisesti verkostotutkimukseen läheisesti liittyvä sosiaalisen pääoman käsite.

Naisten verkostot muodostuivat pitkälti perhetaustan ympärille. Suurin osa naisista oli syntyperältään säätyläisiä ja merkittävä osa heistä oli saanut poikkeuksellisen laajan koulutuksen. Naiset olivat jo lapsuudessaan sosiaalistuneet yhteiskunnalliselle keskustelulle sekä sivistyneistön kansankasvatusajattelulle. Suuri osa avioitui fennomaanisten miesten kanssa, jotka toimivat merkittävässä asemassa Tampereen kunnallishallinnossa tai yhdistyselämässä. Säätyläisyys ja edulliset perhesuhteet kaupunginhallintoon muodostivat naisjärjestöjen aktiivisen jäsenkunnan pohjan.

Kaitsijanaisten verkostojen muodostuminen jakautui muutaman eri teeman ympärille, jotka myös yhdistivät naisjärjestöjä toisiinsa. Köyhäinhoito muodosti yhden aihepiirin, jonka ympärillä epämuodolliset naisten ompeluseurat toimivat. Moni toimi köyhäinhoidon parissa myös Rouvasväenyhdistyksessä, josta muodostui 1910-luvulle tultaessa kaupungin yhteistyökumppani yhteisen köyhäinhoitotoimiston avaamisen myötä. Köyhäinhoidon lisäksi lasten kasvatukseen ja hoitoon liittyvät kysymykset vetivät erityisesti opettajakoulutuksen saaneita naisia järjestötoimintaan. Näiden lisäksi varsinkin nuoremman sukupolven naiset organisoituivat työläisnaisten sivistämisen ympärille eri naisjärjestöihin. Sivistämisessä keskeiseksi nousi keskiluokkaisen ja fennomaanisen ihanteen mukaisen perhemallin opettaminen työläisnaisille.

Naisten verkostoissa harjoitettu järjestötoiminta asettui osaksi sivistyneistön työläisperheisiin kohdistamaa kansankasvatushanketta. Tässä tehtävässä naisten verkostoissa merkittäviin asemiin nousivat varsinkin naimisissa olevat naiset, joilla oli miestensä tai perheenjäsentensä kautta hyvät yhteydet kaupunginhallintoon ja yhdistyselämään sekä naiset, jotka toimivat kansankasvatusajattelun ympärillä muotoutuneissa naisammateissa, kuten opettajina. Verkostojensa tuottamasta sosiaalisesta pääomasta hyötyivät monet naisista. Heistä muodostui köyhäinhoidon ja kasvatuskysymysten asiantuntijoita, joita kaupunki kuuli erityisesti kunnallista köyhäinhoitoa ja lastenkasvatusta kehittäessään.

Sisällysluettelo

1.	Johdanto.....	1
1.1.	Aiempi tutkimus	2
1.2.	Tutkimuskysymys ja tutkimuksen lähtökohdat.....	8
1.3.	Verkostotutkimus metodina	11
2.	Työläisperheet sivistyneistön valvontaan.....	16
2.1.	Naiset järjestäytyvät työväenkysymyksen ympärille	16
2.2.	Tampereen vaivaishoitotilanne 1900-luvulle tultaessa	17
2.3.	Fennomaanit työläisperheitä nostamassa	20
2.4.	Elberfeldin järjestelmä saapuu Tampereelle	22
3.	Elberfeldin järjestelmän kaitsijanaiset vuonna 1909.....	26
3.1.	Sopivien kaitsijoiden valinta	26
3.2.	Kaitsijat ja piirimiehet.....	32
3.3.	Naiset kaitsijoina	36
3.4.	Kaitsijuus naisten verkostojen läpileikkaajana.....	43
4.	Perhetausta.....	45
4.1.	Syntyperä.....	45
4.2.	Säätyläistytöjen kasvatusta	48
4.3.	Koulutus.....	51
4.4.	Avioituminen	55
4.5.	Aviomiesten verkostot	58
5.	Hyväntekeväisyys kokoaa verkostoja	64
5.1.	Aluerouvat perhe-elämän normittajina	67
5.2.	Köyhäinhoidon asiantuntijoiksi.....	71
6.	Lasten kasvattajat	76
6.1.	Kasvatusajattelu lyö läpi	78
6.2.	Lapsuuden ja nuoruuden vaalijat.....	80
6.3.	Naisten verkostot paikantuvat lastenhoitoon	83
6.4.	Lastenseimestä pienten lasten huoltoon.....	85
7.	Työläisnaisia kasvattamassa	90
7.1.	Säätyläisnaisten suhde työläisnaisiin	90
7.2.	Kodinhoitoverkostot.....	94
7.3.	Naisverkostojen suhde suomenmielisiin.....	98
7.4.	Naiset perheiden raittiuden edistäjinä	101
8.	Päätelmät	105
	Lähteet ja tutkimuskirjallisuus	108
	LIITE 1: Elberfeldin järjestelmän kaitsijanaiset vuonna 1909.	117
	LIITE 2: Lisätietoja kaitsijanaisista	120

1. Johdanto

Sääty-yhteiskunnan turvaverkkojen murentuminen ja samanaikainen kansallismielisen ajattelun nousu 1800-luvun lopulla herättivät erityisesti sivistyneistössä ja kasvavassa keskiluokassa kiinnostuksen kansaa ja kansalaisuutta kohtaan. Kiinnostus yhdistyi huoleen erityisesti kasvavien ja teollistuvien kaupunkien työväestön kyvykkyydestä täyttää kansalaistehtävänsä. Teollistumisen edetessä Euroopassa oli 1800-luvun mittaan alettu keskustella teollisuuden ja kaupunkielämän turmelevasta vaikutuksesta työväestön aineelliseen, henkiseen ja moraaliseen tilaan. Keskustelu levisi varsinkin 1800-luvun jälkipuolella myös Suomeen, ja keskustelua alettiin kutsua työväenkysymykseksi.¹ Aikansa teollisessa edelläkävijäkaupungissa Tampereella nopea teollistuminen ja väestönkasvu aiheuttivat ongelmia 1800-luvun lopulle tultaessa. Kaupungin teollisuus kasvoi erityisesti 1800-luvun jälkipuolella ja houkutteli jatkuvasti lisää ihmisiä kaupunkiin työn perässä. Todellisuudessa työtä ei kuitenkaan riittänyt kaikille ja työväestön elinolot aiheuttivat sosiaalisia ongelmia, jotka paisuttivat vaivaishuollon kuluja.²

Kiinnostus työväenkysymykseen purkautui erilaisiin kansanliikkeisiin ja yhdistyselämään. Työväestö itse alkoi järjestäytyä varsinkin raittiusliikkeisiin, jotka varhaisessa vaiheessa olivat sivistyneistöjohtoisia, sekä 1800-luvun lopulla tultaessa yhä enemmän työväenyhdistyksiin ja ammattiosastoihin.³ Työväenkysymyksen myötä myös naisille avautui tie julkiseen toimintaan, mikä toteutui ensin säätyläisnaisten hyväntekeväisyyteen keskittyneiden rouvasväenyhdistysten perustamisena 1800-luvun puolivälistä lähtien. Myös kaupunginhallinto pyrki löytämään ratkaisuja kaupungin sosiaalisiin ongelmiin.

Tässä tutkimuksessa tarkastelen säätyläisnaisten ja naisjärjestöjen verkostoja ja toimintakenttää Tampereella 1890-luvulta 1910-luvulle. Tutkin aihetta Tampereen kaupungin vaivaishoitohallituksen vuonna 1909 käyttöön ottaman Elberfeldin järjestelmän kautta. Elberfeldin järjestelmän tarkoituksena oli tarkastaa kaupungin vaivaisapua saavien kotioloja ja arvioida heidän avustuksen tarpeensa. Järjestelmä perustui suureen määrään vapaaehtoisia, jotka toimivat kotien tarkastajina, tai vaivaisten kaitsijoina, kuten heitä kutsuttiin. Kaitsijoina toimi 241 henkilöä, joista

¹ Työväenkysymyksellä tarkoitetaan Suomessa 1800-luvun lopussa käytyä keskustelua yhteiskunnan muutoksen ja teollistumisen haitallisesta vaikutuksesta työväestöön sekä tältä suojautumista sivistyksen keinoin sekä parantamalla työläisten elinoloja, erityisesti koteja. Kts. Lisää: Markkola 1994, s. 20-33.

² Haapala 1986, 35, 142-143.

³ Sulkunen & Alapuro 1989, 142-148.

merkittävä enemmistö oli sivistyneistö naisia ja jotka oli rekrytoitu kaupungin naisjärjestöistä: Naisyhdistyksestä, Rouvasväenyhdistyksestä ja Nuorten Naisten Kristillisestä Yhdistyksestä eli NNKY:stä. Osa naisista oli aktiivisia myös Marttayhdistyksessä, Valkonauhayhdistyksessä ja Kaupunkilähetyksessä.⁴ Elberfeldin järjestelmän myötä vaivashoidon palvelukseen otettiin ensimmäistä kertaa suuri määrä naisia. Järjestelmän avulla tarkastelen, minkälaisia naisten verkostoja kaupunkiin oli vuosisadan vaihteessa muotoutunut sekä miten verkostojen luoma sosiaalinen pääoma näkyi Elberfeldin kaitsijoiden valinnassa.

1.1. Aiempi tutkimus

Kaitsijanaiset pyrittiin rekrytoimaan kaupungin naisjärjestöistä, joten on oleellista tarkastella mitä tamperelaisista naisjärjestöistä tiedetään aiemman tutkimuksen perusteella. Naisjärjestöillä tarkoitan yksinkertaisesti niitä järjestöjä, joissa oli jäsenenä suurimmaksi osaksi tai pelkästään naisia. Tampereella toimineita ja tämän tutkimuksen piirissä tarkasteltuja naisjärjestöjä olivat muun muassa Naisyhdistys, NNKY, Valkonauhayhdistys, Marttayhdistys ja Rouvasväenyhdistys. Tamperelaisista naisjärjestöistä on jonkin verran aiempaa tutkimusta; järjestöistä on kirjoitettu joko historiikkeja tai akateemisempia julkaisuja. Tampereen NNKY:stä, Marttayhdistyksestä ja Valkonauhasta on julkaistu vain yhdistysten omia historiikkeja, mutta järjestöjä sivutaan monissa Tampereen historiaa käsittelevissä teoksissa. Aino Saarinen on tutkinut jonkin verran sekä vuonna 1866 perustettua Tampereen Rouvasväenyhdistystä että vuonna 1890 perustettua Tampereen Naisyhdistystä. Molemmat järjestöt hän asettaa osaksi naisten kansalaistoiminnan varhaista kehitystä: Saarisen mukaan Rouvasväenyhdistys edusti työväenkysymyksen ympärille rakentunutta varhaista filantropiaa, ja Naisyhdistys oli ensisijaisesti naisasiajärjestö. Naisasiajärjestöt keskittyivät naisasian edistämiseen, toisin sanoen naisten täysivaltaisten poliittisten ja taloudellisten oikeuksien saavuttamiseen. Naisyhdistys oli kaupungin tunnetuin naisasiajärjestö, mutta sen lisäksi kaupungissa toimi vuodesta 1907 lähtien myös naisasiajärjestö Suomalainen Naisliitto.⁵

Tutkimukset keskittyvät järjestöjen pohtimiseen omassa viitekehyksessään, eikä niissä juurikaan syvällisemmin huomioida Rouvasväenyhdistyksen ja Naisyhdistyksen jäsenkunnan vahvaa verkottumista, joka oman tutkimukseni kautta käy ilmi. Saarinen kuitenkin esittää näkemyksen naisten julkisen toiminnan muodoista 1800-luvun lopussa Tampereella; Saarinen jakaa naisten

⁴ Liite 2: Lisätietoa kaitsijanaisista; Vaivashoitohallituksen vuosikertomus 1909, Liite n:o 3: Tampereen köyhäinhoidon kaitsijat ja piirimiehet vuonna 1909. Tampereen vaivashoitohallituksen arkisto, TKA.

⁵ Saarinen 1990, 274-285.

toiminnan epävirallisiin, ompeluseurojen ympärille muotoutuneisiin verkostoihin, Rouvasväenyhdistykseen muodollisena organisaationa sekä hankekohtaiseen, yhdistysrajat ylittävään yhteistoimintaan.⁶

Vaikka tutkimuksessa tullaan 1900-luvun puolelle, se ei silti juurikaan huomioi varsinkaan kristillissosiaalisten ja kristillissiveellisten järjestöjen kuten vuonna 1903 perustetun Tampereen NNKY:n tai vuonna 1902 perustetun Tampereen Valkonauhayhdistyksen, merkitystä naisia kokoavana verkostona eikä naisjärjestöjen suhdetta kaupunginhallintoon. Valkonauhayhdistykseen ja NNKY-liikkeeseen liittyivät varsinkin monet kaupunkilaiset keskiluokkaiset ja sivistyneistöön kuuluvat naiset 1900-luvun alussa. Myös Tampereella toimiva Kaupunkilähetys oli kristillissosiaalinen järjestö ja osa kaitsijanaisista toimi yhdistyksessä, joskin se ei ollut naisjärjestö.⁷ Kristillissosiaaliset järjestöt toteuttivat uskonnollista lähetystyötä ja kasvatusta sekä pyrkivät parantamaan köyhien perheiden asemaa. Kristillissiveelliset yhdistykset puolestaan pyrkivät uudistamaan yhteiskuntaa moraalireformin avulla. Moraalireformilla tarkoitettiin yhteiskunnan moraalikäsitteiden muuttamista tai ”palauttamista” siveellisiksi. Moraalireformissa ehdoton sukupuolimoraali oli keskeistä.⁸

Naisjärjestöillä oli siis keskenään erilaisia tavoitteita, eivätkä ne muodostaneet selkeää ja yhtenäistä aatteellista ryhmää. Naisjärjestöillä ei esimerkiksi ollut automaattisesti suhdetta naisasiaan, vaan ne keskittyivät yleensä naisille sopivaksi katsottujen asioiden edistämiseen, kuten kasvatukseen, hoivaan ja kodinhoitoon. Saarisen tutkimuksessa onkin jonkinlainen katkos ”vanhojen” naisjärjestöjen eli Rouvasväenyhdistyksen ja Naisyhdistyksen sekä ”uusien” kristillispohjaisten järjestöjen välillä. Tutkimuksellani pyrin vahvistamaan näkemystä naisten verkostojen merkityksestä järjestökentän läpileikkaajana 1800- ja 1900-lukujen vaihteessa.

Jotta kaitsijanaisten verkostoja voi lähestyä moniulotteisesti, tulee fokus naisten verkostojen tutkimuksessa siirtää järjestökeskeisestä tutkimuksesta kohti laajempia säätyläisnaisten järjestäytymistä selittäviä piirteitä. Yksi keskeisimpiä naisten toimintaa selittäviä tekijöitä on sukupuoli itsessään: 1800- luvun ja 1900- luvun alun yhteiskunnassa sukupuolten välisille eroille annettiin suuri painoarvo niin biologisesti, kulttuurisesti kuin myös yhteiskunnan työnjaon kannalta. Tätä kuvaa *sukupuolijärjestelmän* käsite, joka on tapa kuvata yhteiskunnallisesti ja kulttuurisesti

⁶ Saarinen 1994, 37-45.

⁷ Kulhia 2011, 25; Sulkunen 1989, 164-165.

⁸ Markkola 2002, 9-14, 165-166.

muuttuvia käsityksiä mieheydestä ja naiseudesta, jotka määrittävät yksilöiden asemaa yhteiskunnassa heidän sukupuolensa mukaan.⁹ Tutkimuksessani sukupuolijärjestelmän käsite auttaa esimerkiksi ymmärtämään dynamiikkaa, jossa miehet toimivat kunnallishallinnon edustajina ja naiset puolestaan yhdistyselämässä. Vastaavasti Marjo Kokon käyttämä *mahdollisuusrakenteen* käsite kuvaa yhteiskunnan ja paikallisyhteisön asettamia raameja ihmisten toiminnalle mahdollisuusrakenteiksi, joiden kautta voidaan hahmottaa esimerkiksi 1900-luvun alun säätyläisnaisten liikkumatilaa julkisessa toiminnassa, sekä mahdollisuuksia tämän rakenteen laajentamiseksi. Näitä mahdollisuusrakennetta muokkaavia tekijöitä olivat muun muassa lait, kaupunkielämä ja sukupuolijärjestelmä.¹⁰

Säätyläisnaisten julkista toimintaa koskevassa tutkimuksessa sukupuolen yhteys nimenomaan säätyasemaan on usein nostettu keskeiseen asemaan. Tämä oli keskeistä myös niissä naisjärjestöissä, joissa kaitsijanaiset toimivat. Irma Sulkusen mukaan säätyläistön kansalaisidentiteetti ja -toiminta jakautui kaupunkien porvarillisten elämänpiirien vastakohtaisuuden ja sukupuolten tehtävien mukaisesti: miehet organisoituivat 1800-luvun lopulla tyypillisesti vapaapalokuntiin ja naiset puolestaan rouvasväenyhdistyksiin. Tämä tarjosi naisille mahdollisuuden julkiseen toimintaan sukupuolten roolien mukaisesti, kohdistaen kiinnostuksensa kristillisen lähimmäisenrakkauden nimissä köyhien avustamiseen sekä sivistämiseen äidillisessä kasvattajan roolissa, joka naisille koettiin luontevaksi.¹¹ Alexandra Ramsayn tutkimus Helsingin Rouvasväenyhdistyksistä korostaa järjestöjen roolia naisten julkisten toimintamahdollisuuksien kartoittajana ja uudenlaisen, hyväntekeväisyystyön kautta itseään toteuttavan säätyläisnaiskuvan edistäjänä.¹² *Yhteiskunnallinen äitiys* on tapa, jolla säätyläisnaiset käsittivät työväestön kasvattamiseen pyrkivän sosiaalisen toimintakenttensä ja -tapansa 1800-luvun jälkipuolelta 1900-luvun ensimmäisille vuosikymmenille. Birgitta Jordansson on Göteborgissa 1800-luvun jälkipuolella säätyläisnaisten toteuttamaa hyväntekeväisyystyötä koskevassa tutkimuksessaan korostanut yhteiskunnallisen äitiyden (ruots. samhällsmoderlighet) säätysidonnaisuutta; säätyläisnaisten koettiin säätyläisyydestään johtuvan kulttuurisen aseman takia olemaan kyvykkäitä yhteiskunnalliseen kasvatustyöhön.¹³ Vastaavasti Johanna Annola on korostanut ylempiin luokkiin

⁹ Markkola korostaa sukupuolijärjestelmän olevan historiallisesti muuttuva suhdeverkosto, ei niinkään vain biologisesti määrittyvä ja pysyvä järjestelmä. Markkola 1994, 14-15.

¹⁰ Kokko 1998, 19.

¹¹ Sulkunen 1989, s. 171.

¹² Ramsay 1993, 77-90.

¹³ Jordansson 1998, 153-156, 158-162.

yhdistetyn kulttuurisesti sivistyneen aseman merkitystä nais erityisen köyhäintalojen johtajattarien ammattikunnan syntymisessä 1880-luvulta lähtien.¹⁴

Tutkimukseni asettuu tähän samaan säätyläisnaisten yhteiskunnallisen äitiyden tutkimusperinteeseen. Yhteiskunnallisen äitiyden lisäksi säätyläisnaisten verkostoitumisessa ja sosiaalisessa työssä keskeinen rooli oli myös kristillisellä maailmankuvalla. Inger Hammar on korostanut naisten *kutsumuksen* (ruots. *kallelse*) uudistumisen merkitystä yhteiskunnan modernisoituessa 1800-luvulla naisten julkisen toiminnan kannalta. Kun maatalousyhteiskunnan luterilainen huonekunta alkoi rikkoutua ja naimattomien naisten määrä kasvaa 1800-luvun jälkipuolella, synnytti tämä painetta kristillisen naiskuvan uudelleenmäärittelylle. Naisten kutsumus suunnattiin kodin, perheen ja hoivan piiriin, naimisissa olevien naisten kohdalla oman perheen sisällä ja naimattomille naisille tehtäväkentäksi annettiin koko yhteiskunta.¹⁵ Markkola kuvaa kutsumuskäsityksen muutosta *näkyvän uskon* muodostumisena kristillissosiaalisten järjestöjen ja ryhmittymien ohjenuoraksi.¹⁶ Näkyvä usko tarkoitti uskon ulottamista kaikkeen sosiaaliseen toimintaan. 1880-lukuun mennessä tämä toteutui sisälähetyksen vakiintumisena ja uusien toimintamuotojen hakemisena muun muassa Kaupunkilähetyksen ja naisten kristillissosiaalisten järjestöjen perustamisen kautta. Samaan kehitykseen kuuluu suomalaisen diakonian rakentuminen 1800-luvun loppupuolella.¹⁷ Diakoniatyön vakiintumisessa havainnollistuu myös laajempi käsitys uskon näkyväksi tuominen köyhäinavun ja muun sosiaalisen toiminnan kautta.

Sulkusen mukaan naisjärjestöjen toiminta 1800-luvun lopussa ja 1900-luvun alussa oli osa kehitystä, jossa naisille alkoi muodostua oma niin kutsuttu *naiskansalaisuuden* toimintapiiri, jossa naisten julkinen kansalaistoiminta keskittyi naisille sopivaksi koettuun kasvatus- ja hoivatyöhön.¹⁸ Sulkusen mukaan naisjärjestöt muodostivat 1900-luvun alkuun tullessa järjestörintaman, jonka keskiössä oli keskiluokkaisen yhteiskunnan ideaalien opettaminen alemmille kansanosille sekä tätä kautta naiskansalaisuuden ja naisten julkisen toiminnan hahmottaminen. Näin Sulkunen tuo esille naisasian yhteyden yhteiskunnalliseen äitiyteen sekä selventää miten naisasianaiset, kristillissosiaalisesti motivoituneet naiset sekä perheenemännyydestä ja kotitaloudesta kiinnostuneet naiset mahtuivat samojen naisjärjestöjen jäsenkuntaan.¹⁹ Tämä on tärkeä havainto oman

¹⁴ Annola 2011, 68-74.

¹⁵ Hammar 2001, 119-126.

¹⁶ Markkola 2002, 52-53.

¹⁷ Markkola 2002, 61-72, 110-118.

¹⁸ Sulkunen 1989, 159-162.

¹⁹ Sulkunen 1979, s. 130.

tutkimukseni kannalta; monet tutkimistani naisista olivat usean eri naisjärjestön jäseniä yhtäaikaaisesti, joten järjestöjen välillä on täytynyt olla yhteisiä nimittäjiä. Marjo-Riitta Antikaisen tutkimus NNKY-liikkeestä asettaa keskiluokkaisten naisten kristillissosiaalisen työn kontekstiinsa ajan naisten julkista toimintaa koskeviin ihanteisiin sekä korostaa kansankasvatuksen ja yhteiskunnallisen äitiyden merkitystä NNKY-liikettä ohjaavana aatteellisena tekijänä.²⁰ Samaa tutkimusperinnettä edustaa myös Anne Ollilan tutkimus Marttajärjestöstä, jossa perheenemännöys- ja kotitalousajattelu muodostui varsinkin keskeiseksi toiminnan lähtökohdaksi ja tavaksi ymmärtää ja toteuttaa naiskansalaisuutta.²¹

Tutkimukseni on myös keskeisesti osa naisten kansalaisuuden ja naisten *kansalaistumisen* tutkimusperinnettä. Marja Kokko pyrkii jyvaskyläläisten naisten verkostoja 1800-luvun lopulla tarkastelevassa väitöskirjassaan tavoittamaan naisten järjestäytymistä laajempänä ilmiönä kuin vain yksittäisiin organisaatioihin tai instituutioihin sidottuna narratiivina. Kokon mukaan naisten kansalaistumisen analysoiminen, ei pelkästään selvästi poliittisen organisoitumisen tutkiminen, on tärkeää kansankulttuurin kokonaiskuvan hahmottamiseksi²². Kansalaistuminen käsitteenä antaa suuntaa myös omalle tutkimukselleni: tarkoitukseni on verkostojen kautta hahmottaa prosessia, jossa naiset identifioituivat osaksi kaupungin kansalaisyhteiskunnan kenttää. Tämä usein toteutui epäpoliittisiksi koetuissa naisjärjestöissä, koska julkinen poliittinen toiminta ei ollut naisille pitkään mahdollista. Sen sijaan naiset löysivät itselleen keinon vaikuttaa epäsuoremmin omissa verkostoissaan. Kansalaistumisen tematiikka on ollut keskeistä myös ruotsalaisessa tutkimuksessa, jossa Christina Florin ja Lars Kvarnström sekä Birgitta Jordansson ovat nostaneet *epäsuoran kansalaisuuden* (ruots. indirekt medborgarskap) käsitteen kuvaamaan naisten kansalaistumisen prosessia hyväntekeväisyystoiminnan ja muun sosiaalisen toiminnan kautta aikana, jolloin naisilla ei ollut muodollisia poliittisia oikeuksia.²³

Naiskansalaisuuden muotoutuminen kietoutuu yhteen muun muassa Helena Bergmanin esiintuomaan *naispolitiikan* (ruots. kvinnopolitik) kentän muotoutumisen kanssa. Naispolitiikalla Bergman tarkoittaa politiikan suuntaa, joka keskittyi lastenhoitoon, perheisiin, naiskeskeisiin teemoihin ja kasvatuskysymyksiin. Bergmanin mukaan naispolitiikka muotoutui sitä mukaa kun naiset saavuttivat muodollisia poliittisia oikeuksia ja edustusta demokraattisissa laitoksissa.

²⁰ Antikainen 2006, s. 11, 18-19.

²¹ Ollila 1993, 56-62, 65-68.

²² Kokko 1998, s. 11.

²³ Florin ja Kvarnström 2001, 35; Jordansson 1998, 53-57.

Vastaavasti naispolitiikan kentän muotoutumisen kanssa alkoi myös syntyä selkeä *naisammattien* kenttä, joka tarkoitti ammatteja, joista tuli vahvan naisvaltaisia ja jotka syntyivät naiskansalaisuuden kentän tai myöhemmin naispolitiikan piirin ympärille. Näitä olivat muun muassa sairaanhoitajattarien, opettajattarien ja sosiaalityöntekijöiden, kuten diakonissojen ammattikunnat.²⁴ Myös Anne Ollila on 1900-luvun alun virkanaisia koskevassa tutkimuksessa korostanut opettajattaren ammattia nimenomaan sukupuolenmukaisen ajatusmaailman tuotteena: opettajattaren ammatti koettiin naisten luonnollisen toimintapiirin jatkeeksi.²⁵ Tutkimukseni kaitsijanaisista merkittävä osa oli opettajattaria sekä osa diakonissoja tai konttoristeja. Tutkimukseni avulla onkin mahdollista tavoittaa naiskansalaisuuden, naispolitiikan ja naisammattien keskinäistä kietoutumista paikallisella tasolla sekä näiden naisammattien vaikutusvallan kasvua muotoutumassa olevan naispolitiikan piirissä.

Elberfeldin järjestelmän kautta vaivashoidon palvelukseen ryhtyi vuonna 1909 merkittävä määrä keski- ja ylemmän luokan naisia. Näin ollen tutkimuksessani keskeistä on asettaa ajan vaivashoito aatteelliseen kontekstiinsa, jotta voidaan ymmärtää mikä motivoi naisia osallistumaan kaitsijan tehtävään ja vaivashoidon palvelukseen. Elberfeldin järjestelmää koskevassa tutkimuskirjallisuudessa järjestelmä ymmärretään osaksi vaivainhoidon 1800-luvun lopulta asti muuttuneita käsityksiä vaivaisuudesta ja köyhyydestä. Panu Pulman tutkimuksissa toistuu sosiaalipoliittisen ajattelun nousu 1870-luvulta eteenpäin yhtenä merkittävistä ajattelutapojen muutoksista, jotka muokkasivat vaivashoitoa. Pulma yhdistää sosiaalipoliittisen ajattelun syntymisen kansalaisyhteiskunnan syntymiseen sekä erityisesti fennomaaniseen liikkeeseen: koko kansan etuna nähtiin alempien yhteiskuntaluokkien sivistäminen ja aineellinen ”nostaminen” kasvatuksen avulla.²⁶ Myös Mirja Satka on korostanut Elberfeldin järjestelmän kasvatuksellista merkitystä. Elberfeldin järjestelmässä köyhäinhoito ymmärrettiin ensisijaisesti kulttuurisena tehtävänä, jossa lähimmäisenrakkauden ja hoivan osoittaminen köyhiä kohtaan oli keskeistä.²⁷

Usein tutkimuksissa painotetaan naisten roolia nimenomaan kansankasvatustehtävissä, mutta esimerkiksi Tamperetta koskevasta sosiaali- ja köyhäinhoidon tutkimuksesta puuttuu näkökulma kansankasvatustehtävien merkityksestä naisten laajamittaiselle mobilisaatiolle ja kansalaistoimintaan kasvamiselle, joka ulottui poliittista toimintaa syvemmälle: Jouko Jaakkola

²⁴ Bergman 2001, 174-177.

²⁵ Ollila 1998, 42-53.

²⁶ Pulma 1987, 64.

²⁷ Satka 1995, 54-58.

kuvaa edellä mainittuja kehityksiä, mutta erikoista on, ettei tutkimus mainitse Rouvasväenyhdistyksen järjestelmää kaupungin varhaisen piirimiesjärjestelmän tai Elberfeldin järjestelmän esimuotona, vaikka Rouvasväenyhdistyksen aluerouvajärjestelmä oli toiminut jo vuosikymmeniä ennen Elberfeldin järjestelmän käyttöönottoa.²⁸ Teoksessa ei myöskään laajemmin problematisoida naisjärjestöjen toimintamuotojen merkitystä kaupungin vaivaishoidon kehityksen kannalta. Sari Mäkelän Tampereen Elberfeldin järjestelmää tarkastelevassa pro gradu -tutkielmassa listataan yhdeksän Elberfeldin järjestelmän kaitsijaa, jotka olivat myös Rouvasväen ja Naisyhdistyksen jäseniä. Mäkelä myös huomauttaa, että hyväntekeväisyysyhdistysten jäsenet ja kaupunginvaltuutetut olivat usein aviopareja tai muuten läheisissä sukulais- tai perhesuhteissa toisiinsa, millä on mahdollisesti ollut vaikutusta Elberfeldin järjestelmän toimintaan.²⁹ Tämän pidemmälle analyysi henkilösuhdeverkostoista ei mene, joten selkeästi naisten verkostojen syvemmälle tutkimukselle jää tilaa.

Laajempaa temaattista pohdintaa tamperelaisperheisiin kohdistuneesta kasvatustoiminnasta edustaa Markkolan tutkimus tamperelaisten työläisperheiden ympärillä käydystä keskustelusta 1870-luvulta 1910-luvulle. Markkolan mukaan työväenkysymykseen liittyvästä toiminnasta Tampereella on erotettavissa erityinen työväenperhekysymys, jonka usein nimenomaan naiset ja naisjärjestöt ottivat omakseen. Tämä näkyy myös Tampereen naisjärjestöjen kentällä; säätyläisnaisten toiminnassa työläisiin kohdistettu kansankasvatustoiminta oli keskeistä.³⁰ Tutkimukseni avulla on mahdollista syventää näkemystä sosiaalihuoltoon keskittyvien naisjärjestöjen ja kunnallisen vaivaishoidon keskinäisestä vuoropuhelusta.

1.2. Tutkimuskysymys ja tutkimuksen lähtökohdat

Tutkimuksessani tarkastelen vuosisadan vaihteen tamperelaisnaisten mahdollisuuksia ja toisaalta heidän itse luomiaan keinoja edistää omia tavoitteitaan kaupunkiyhteisössä aikana, jolloin vain harvalla naisella oli muodollisesti mahdollisuus osallistua kaupunginhallintoon. Tutkimuksen oletuksena on, että naisten verkostoja tutkimalla voidaan paremmin ymmärtää mihin tekijöihin naisten vaikutusvalta perustui sekä yksilöinä että ryhminä. Näin ollen tutkimukseni tutkimuskysymyksiä ovat *mihin tekijöihin naisten verkostot perustuivat sekä minkälaista sosiaalista pääoma verkostot tuottivat*.

²⁸ Jaakkola 1984, s. 130-131.

²⁹ Mäkelä 2003, Liite 1.

³⁰ Markkola 1994, 30-34, 131-134.

Tamperelaisten säätyläisnaisten verkostojen tutkimukseen Elberfeldin järjestelmä on mitä mainioin tutkimusväline. Kaitsijoiksi valituista naisista suurin osa oli kaupungin naisjärjestöjen jäseniä. Kaitsijanaisten kautta on siis mahdollista tavoittaa pitkälti koko tamperelaisten säätyläisnaisten järjestökenttä. Huomionarvoista on se, että Elberfeldin järjestelmä vaivaishoidon järjestelmänä ohjaa tutkimustani pääasiallisesti köyhempien kansanosien parissa tehtyyn ja säätyläisnaisten johtamaan hyväntekeväisyystoimintaan.

Tutkimuskysymysten kannalta oleellista on selvittää, mitkä tekijät rakensivat sekä erottivat naisten verkostoja toisistaan. Suurin osa erilaisiin naisjärjestöihin kuuluneista naisista kuuluivat kehittyvään keskiluokkaan tai sivistyneistöön. Näin ollen verkostojen taustalla voidaan olettaa olleen seuraavia rajaavia tekijöitä: esim. perhetausta, koulutus, siviilisääty ja kieli. Koska moni naisista kuului kaupungin naisjärjestöihin, joilla oli erilaisia aatteellisia painotuksia, on oleellista erotella mitkä tekijät rakensivat verkostoja yli järjestörajojen, ja mitkä taas estivät verkostojen syntymisen. Verkostoja rakentavia ja toisaalta erottavia tekijöitä olivat ryhmittymien erilaiset ideologiset, kielipoliittiset ja uskonnolliset ajatukset, sekä suhde naisasiaan.

Verkostojen rakentumiselle sekä niiden toiminnan arvioimiselle olennaista on verkostojen toimintaan kytkeytyvän *sosiaalisen pääoman* analysoiminen. Sosiaalinen pääoma on verkostotutkimuksessa käytetty käsite, jolla kuvataan verkostoissa ja sosiaalisissa suhteissa piilevää valtaa. Nykytutkimuksessa käytetään usein Robert Putnamin vuonna 2000 *Bowling Alone*-teoksessaan tunnetuksi tekemäänsä määritelmää sosiaalisesta pääomasta: sosiaalinen pääoma on ihmisten välisten suhteiden ja verkostojen tuottama pääoman muoto, joka saa voimansa verkostojen aikaansaamasta luottamuksesta ja vastavuoroisuuden oletuksesta. Verkoston jäsenet tekevät palveluksia toisilleen sekä edistävät mahdollista verkoston agenda, mikä luo verkoston jäsenten välille luottamusta. Samalla Putnamin mukaan sosiaalinen pääoma johtaa aktiiviseen kansalaistoimintaan ja yleisesti kansalaishyveiden (engl. "civic virtues") kehittymiseen.³¹

Tietynlainen sosiaalinen pääoma, kuten syntyperä tai perhesuhteet, toimivat usein perusteena verkostojen synnylle sekä levittäytymiselle tiettyyn suuntaan. Toisaalta verkostot ja vuorovaikutus verkostojen välillä myös synnyttävät sosiaalista pääomaa, tai kerryttävät sitä entisestään jäsenilleen. Sosiaalinen pääoma voi siis olla sekä verkostojen syntymisen ehto että niiden tuotos. Tämän tutkimuksen kannalta oleellista on selvittää, miten verkostojen jäsenet hyötyivät verkostojen

³¹ Putnam 2000, 19.

jäsenyydestä sekä minkälaisen aseman he saavuttivat verkostoissaan. Oletuksena on, että verkostojensa ja näistä saadun sosiaalisen pääoman avulla naisjärjestöjen jäsenet onnistuivat luomaan itselleen asiantuntijan aseman esimerkiksi lasten kasvatuksen ja köyhäinhuollon aloilla.

Naisten verkostojen tarkastelussa tutkimukseni lähdeaineistona toimivat naisjärjestöjen jäsenluettelot, pöytäkirjat ja vuosikertomukset. Naisjärjestöistä keskeisimmäksi nousseiden Rouvasväenyhdistyksen, Naisyhdistyksen ja NNKY:n osalta olen verrannut kaikkia naiskaitsijoita yhdistysten jäsenluetteloihin yhdistysten syntyvuosista lähtien. Naisyhdistyksen kohdalla tämä on tosin ollut vaikeampaa; yhdistyksen alkuaikojen jäsenluetteloita ei ole säilynyt, joten sen sijaan olen tutkinut yhdistyksen pöytäkirjoja ja vuosikertomuksia jäsenkunnan hahmottamiseksi. Myös Leea Oksialan pro gradu-työ Tampereen Naisyhdistyksestä vuosien 1890-1906 ajalta on auttanut tässä. Edellä mainittujen yhdistysten pöytäkirjojen ja vuosikertomusten avulla olen hahmottanut yhdistysten keskeisimpiä ja aktiivisimpia jäseniä. Muiden naisjärjestöjen eli Valkonauhan ja Marttayhdistyksen osalta olen vuosi- ja toimintakertomusten sekä yhdistyksistä kertovan tutkimuskirjallisuuden avulla tarkastellut myös näiden yhdistysten keskeisimpiä jäseniä. Lähdeaineistonani on myös Tampereen vaivaishoitohallinnon pöytäkirjat ja vuosikertomukset, joita tarkastelemalla olen hahmottanut naisten ja naisjärjestöjen suhdetta ja verkostojen muodostumista kaupunginhallintoon. Luodakseni kattavan kuvan naisten verkostojen ja sosiaalisen pääoman muodostumisesta olen ottanut tarkempaan tarkasteluun joukon kaitsijanaisia, joiden osalta olen pyrkinyt selvittämään heidän syntyperänsä, koulutustaustansa sekä mahdollisen aviopuolison ammatin ja tämän verkostot. Näiden naisten osalta lähdeaineistona on ollut eri kaupunkien ja kuntien rippikirjat, Helsingin yliopiston ylioppilasmatriikkelit sekä henkilöiden hakuteokset.³²

Verkostojen "alkamiselle" on vaikea sijoittaa tiettyä pistettä. Tutkimukseni aikarajaus on kuitenkin 1890-1910-luvut. Tämä selittyy sillä, että kaitsijoina vuonna 1909 toimineiden naisten julkisen toiminnan alku voidaan jäljittää pitkälti 1890-luvulle muutamia poikkeuksia lukuun ottamatta. Vastaavasti aikarajaus päättyy 1910-luvulle, mitä selittää muutama tekijä. Ensinnäkin ensimmäisen maailmansodan ja vuoden 1918 sisällissodan poliittinen epävakaus ja huoltovaikeudet muodostivat katkonaisuutta naisjärjestöjen toimintaan. Sisällissota myös muutti työväenkysymykseen ja kasvatustoimintaan liittyvän toiminnan luonnetta; sisällissodan jälkeen kaupunginhallinto otti voimakkaamman roolin monissa sosiaalihuoltoon liittyvissä kysymyksissä. Toiseksi, vuonna 1917

³² Hakuteoksista tärkein oli Heikinheimo, Ilmari: Suomen Elämäkerrasto, Werner Söderström Osakeyhtiö, Helsinki 1955.

uusien kunnallislakien myötä siirryttiin tulojen mukaan porrastetusta kunnallishallinnosta yleisen ja yhtäläisen äänioikeuden periaatteella toimivaan kunnallishallintoon, jossa naisilla oli ensimmäistä kertaa mahdollisuus äänestää tai asettua ehdolle kunnallisvaaleissa. Tämä muutti naisten verkostojen luonnetta; naisten keskinäisten naisjärjestöjen sijaan vaihtoehtona oli nyt ensimmäistä kertaa suora vaikuttaminen kunnallishallinnossa. Näin ollen aika 1890-luvulta 1910-luvulle muodostaa mielenkiintoisen näköalan naisten vaikutusmahdollisuuksiin ja keskinäisiin vaikuttamisyrityksiin kunnallisella kentällä. Kun naiset tänä aikana organisoituivat entistä enemmän erilaisiin naisten keskinäisiin järjestöihin eikä naisilla ollut tasavertaisia mahdollisuuksia miesten kanssa vaikuttaa kaupungin päätöksenteossa tai kunnallisella kentällä, naisten verkostot ja vaikutusvalta rakentuivat muilla keinoin.

Tutkimuksessa puhutaan rinnakkain sekä sääty-yhteiskunnasta että luokkayhteiskunnasta. Tämä kuvastaa tutkimuksen aikarajauksen sijoittumista sääty-yhteiskunnan hiljattaisen murtumisen ja luokkayhteiskunnan nousun yhtäaikaiseen kehitykseen. Tutkimukseni naiset syntyivät 1800-luvun jälkipuolella erilaisiin säätyläisperheisiin; osa ylimpään merkittävien kauppiassukujen ja virkamieskunnan perheisiin, ja osa puolestaan alempaan säätyläistöön. Moni meni naimisiin miesten kanssa, joiden ammatit mm. opettajina, lääkäreinä ja konttoristeina mukailivat syntymässä olevan kaupunkilaisvetoisen luokkayhteiskunnan keskiluokkaa ja ylempää luokkaa. Vastaavasti osa naisista kouluttautui opettajiksi, jolloin he myös edustivat uuden luokkayhteiskunnan keski- ja ylempää luokkaa. Usea naisista kuului selvästi kaupunkien sivistyneistöperheisiin. Sivistyneistöllä tässä tutkimuksessa viitataan jo sääty-yhteiskunnan aikaan kaupungeissa muotoutuneeseen kapeaan ylemmän säätyläistön ryhmään, joka oli keskimääräistä selvästi kouluttautuneempi ja joiden ammatti vaati opillista sivistystä. Sivistyneistö voidaan nähdä myös ryhmänä, joiden edustajia ei selkeästi voi palauttaa sääty- tai luokkayhteiskuntaan. Sivistyneistö ryhmänä jatkoi olemassaoloaan myös luokkayhteiskunnassa, jossa he edustivat erilaisia luokkia keskiluokkaisemmista kansakoulunopettajista ylemmän keskiluokan lääkäreihin ja ylimpien luokkien professoreihin ja virkamieskuntaan.

1.3. Verkostotutkimus metodina

Tutkimuksessani käytän verkostotutkimuksen metodeja naisten verkostojen ja sosiaalisen pääoman kertymisen analysoimiseksi. Verkostotutkimus on sosiologiassa ja sosiaalishistoriassa usein käytetty metodi, joka mahdollistaa perinteisen yhteiskunnan ja kulttuurin mikro- ja makrotason rikkomisen; tutkimuskohteena ovat ihmisten väliset sosiaaliset suhteet ja niiden dynamiikka sekä verkostoissa

piilevä valta sosiaalisen pääoman muodossa. Muuttuvat ja elävät verkostot läpäisevät mikro- ja makrotasot sekä perinteisen näkemyksen vallasta hierarkkisena, yhteiskunnallisiin instituutioihin perustavana rakennelmana.³³

Väitöskirjassaan Kari Teräs tarkastelee verkostonäkökulman käyttämistä historian tutkimuksessa. Teräs typologisoi verkostotutkimuksessa tavanomaisesti tarkasteltuja verkostoja kolmeen lajiin. Ensimmäisenä ovat arkipäiväisen kanssakäymisen pohjalta tai muista kulttuurisista syistä muodostuneet epämuodolliset verkostot, esim. verkostot, jotka muodostuvat perheen, asuinpaikan, työyhteisön tai ammatin perusteella. Toinen laji ovat tietoiset ja vapaaehtoisesti organisoidut sosiaaliset verkostot, kuten yhdistykset ja sosiaaliset liikkeet. Kolmas, ja vaikutusvaltaisin verkostolaji ovat talouden, hallinnon ja politiikan toimijaverkostot.³⁴

Verkostot muodostuvat siis monenlaisten syiden, kuten perheyhteyksien, ammatillisten kontaktien tai paikallisuuden perusteella. Verkostot ovat myös keskenään erilaisia suhteessa valtaan, joka verkostoissa piilee. Verkostotutkimus tarjoaa oivan keinon analysoida tutkimuskohteenani olevia 1900-luvun alun ylempien luokkien naisia, jotka historiallisina toimijoina asettuvat toimintamahdollisuuksiltaan tähän mikro- ja makrotason väliin. Muodollisten oikeuksien puutteessa ja ajan sukupuoliroolien takia heidän verkostonsa perustuivat usein kodin piiriin, mutta toisaalta he olivat perhetaustansa ja aviokumppaneiden kanssa läheisissä tekemisissä vaikutusvaltaisten henkilöiden ja verkostojen kanssa.

Oleellista tutkimuksen kannalta ei Teräksen mukaan kuitenkaan ole verkostojen typistäminen eriarvoisiksi alalajeiksi, vaan kategorisoinnin merkitys kiteytyy nimenomaan näiden rajojen ylittämisessä: mitkä verkostossa piilevät tekijät edesauttavat näiden ryhmien välillä liikkumista? Millä verkostoilla tai keillä verkoston jäsenillä on tähän mahdollisuus? Tällöin päästään hyvin käsiksi tarkastelemaan verkostoissa piilevää valtaa, sekä sen mahdollista kasautumista tietyille verkoston jäsenille.³⁵ Naisten ja heidän verkostojensa tutkimuksessa oleellista on löytää tekijät, jotka selittävät sitä, miten naisten verkostot rakentuivat ja ketkä nousivat verkostojen keskeisiksi henkilöiksi. Tämän analysoimisessa tärkeää on verkostotutkimukseen keskeisesti liittyvä sosiaalisen pääoman teoria. Vaikka sosiaalista pääomaa on teoretisoitu eri termein sosiologian parissa jo 1900-luvun alussa, nousi se merkittävän keskustelun kohteeksi 1900-luvun jälkipuoliskolla.

³³ Kullman & Pyyhtinen 2015, s. 116.

³⁴ Teräs 2001, 32.

³⁵ Teräs 2001, 32-33.

Verkoston tutkimuksessa alettiin tällöin keskittyä entistä enemmän siihen, mikä verkostoissa määrittää tiedon kulkua sekä millaista verkostoissa piilevä valta on.³⁶

Tutkijoiden väliltä löytyy kuitenkin suuria erimielisyyksiä suhteessa sosiaalisen pääoman jakautumiseen, hyödyllisyyteen sekä luonteeseen joko yleisenä tai yksityisenä hyödykkeenä. Robert Putnamin mukaan sosiaalisesta pääomasta eivät hyödy suoraan vain verkoston jäsenet, vaan myös laajemmin koko yhteisö tai yhteiskunta yleistyneen luottamuksen ja vastavuoroisuuden muodossa. Näin ollen yhteisöt ja yhteiskunnat, joissa on paljon sosiaalista pääomaa (eli paljon sosiaalisia verkostoja ja niiden välistä liikettä), ovat myös vakaampia ja tehokkaampia.³⁷ Sosiologi Pierre Bourdieu puolestaan esitti jo 1970-luvulla, että sosiaalinen pääoma on lähtökohtaisesti yksilön hyödyke, joka on pitkälti riippuvainen muista pääoman muodoista. Bourdieun mukaan taloudellisen pääoman (engl. economic capital), yleensä puhtaasti varakkuus ja tilanomistus, lisäksi on olemassa kulttuurista pääomaa (engl. cultural capital), esimerkiksi koulutus tai taideharrastus, ja sosiaalista pääomaa (engl. social capital), sosiaalisten verkostojen tiheys ja laajuus, jotka kaikki voivat palautua toisiinsa. Bourdieun näkemys sosiaalinen pääomasta muotoaan muuttaneena immateriaalisen vallan muotona on vaikuttanut oleellisesti sosiaalisen pääoman luokkaorientoituneeseen tutkimussuuntaan. Bourdieun mukaan sosiaalisen pääoman tutkimusta ei voi erottaa sosiaalisesta kontekstistaan ja yhteiskunnan omistusrakenteista: kulttuurinen ja sosiaalinen pääoma ovat usein taloudellisen pääoman muuttuneita ilmenemismuotoja ja heijastelevat yksilöiden taloudellisia resursseja näiden hankkimiseksi.³⁸

Bourdieu ajatuksilla yhteiskunnallisten rakenteiden vaikutuksesta sosiaalisen pääoman kasautumiseen on ollut suuri vaikutus kritiikin syntyymiseen sosiaalisen pääoman sukupuolisokeudesta, joka on erittäin keskeinen lähtökohta oman tutkimuksen kannalta. Bourdieun tapa ymmärtää pääoma muotoaan muuttavana ja yhteiskunnallisiin rakenteisiin sitoutuneena voimavarana on keskeistä, kun tutkitaan 1800-luvun lopun säätyläisnaisia, joilla ei ollut mahdollisuutta muodollisen politiikan verkostoihin ja sosiaaliseen pääomaan, mutta jotka syntyperänsä takia loivat keskenään merkittäviä säätyläisnaisten verkostoja.

³⁶ Merkittäviksi sosiaalisen pääoman käsitteen eteenpäin viejiksi nousivat 1970-luvulla sosiologi Pierre Bourdieu, sosiologi James Coleman ja taloussosiologi Mark Granovetter sekä erityisesti 1990-luvulta eteenpäin politiikan tutkija Robert Putnam.

³⁷ Putnam 2000, 20-21. Yleistynyt vastavuoroisuus vapaa käänös Putnamin käyttämästä termistä "generalized reciprocity". Tämän vastakohtana siis "specific reciprocity" joka kohdistuu yksilöiden tai muiden yksittäisten toimijoiden väliseen oletukseen vastavuoroisuudesta.

³⁸ Bourdieu 1986, 241-246.

Osa tutkijoista on korostanut perinteisen sosiaalisen pääoman teorian sivuuttavan naisten verkostoihin ja organisoitumiseen liittyvät erityispiirteet. Vuonna 2006 julkaistussa *Gender and Social Capital* – artikkelikokonaisuudessa useat tutkijat esittelevät tutkimustensa kautta sosiaalisen pääoman sukupuoleen liittyvää problematiikkaa, ja useissa artikkeleissa esitetään kritiikkiä erityisesti "putnamilaiselle" käsitykselle sosiaalista pääomaa luovista verkostoista. Elisabeth Gidengil & Brenda O'Neill osoittavat kuinka sosiaalisen pääoman tutkimuksessa hyvin miehiset verkostot, kuten urheiluseurat ja pubiporukat, usein koetaan sosiaalista pääomaa luoviksi verkostoiksi, kun taas perinteisesti kodin piiriin liittyvät verkostot, kuten lastenhoitopiirit, jäävät systemaattisesti tutkimuksen pimentoon. Gidengil ja O'Neill toteavat, että tutkimusperinteen sukupuolisokeus kuvaa mentaalista yksityisen ja julkisen koettua jaottelua, jossa yksityiseen sfääriin kuuluvia edelleen naisten dominoimia toimintoja väheksytään eikä niitä koeta yleisesti tai poliittisesti merkittäviksi.³⁹

Myös ruotsalaistutkijat ovat kritisoineet verkostotutkimuksen ja sosiaalisen pääoman teorian yksioikoista tapaa jakaa yhteiskunnan osa-alueet julkisuuteen ja poliittisuuteen sekä yksityiseen ja epäpoliittisuuteen. Birgitta Jordanssonin mukaan 1800-luvun lopun porvarillinen yhteiskunta perustui julkisuuden ja yksityisyyden erotteluun toisistaan, mutta nämä piirit olivat jatkuvasti vuoropuhelussa toistensa kanssa, eivät toisistaan eristettyjä.⁴⁰ Christina Florin ja Lars Kvarnström muistuttavat, että poliittinen toiminta ja kansalaistoiminta eivät ole sidottuja poliittisiin instituutioihin: poliittista voi olla myös toiminta työpaikoilla, järjestöissä tai esimerkiksi kulttuurielämässä. Näin yksityisen ja julkisen välistä dikotomista jakoa voidaan kyseenalaistaa ja purkaa.⁴¹ Naisten toiminta, joka 1800- ja 1900-lukujen vaihteen kontekstissa usein toteutui poliittisten instituutioiden ulkopuolella, voidaan ymmärtää julkiseksi ja poliittisesti merkitykselliseksi. Samalla voidaan paremmin ymmärtää sukupuolispesifejä tapoja, joiden kautta naisten sosiaalinen pääoma rakentui.

Vastaava huomio korostuu myös Kirsi Vainio-Korhosen tutkimuksessa, jossa hän on tarkastellut 1900-luvun alun naisyrittäjyyden erikoispiirteitä. Naisten yrittäjyyttä luonnehtivat erilaiset, ja usein vastakkaiset tekijät kuin miesten yrittäjyyttä: naisilta puuttui usein kasvatus ja koulutus tehtävään sekä näiden tuomat verkostot. Vainio-Korhosen mukaan naisten yritysten menestyminen perustui

³⁹ Gidengil ja O'Neill 2006, s. 3-4.

⁴⁰ Jordansson 1998, 62-64.

⁴¹ Florin ja Kvarnström 2001, 16-20.

sen sijaan naisten keskinäisten verkostoihin, joissa sosiaalista pääomaa loivat siviilisääty, ikä, perhesuhteet sekä koulutustaso.⁴² Vainio-Korhosen tutkimustulokset osoittavat, että naisten pääomaa ei kenties ole hedelmällistä arvioida samoista lähtökohdista käsin kuin aikalaismiesten. Naisten sosiaalisen pääoman kertyminen näyttääkin aiemman tutkimuksen perusteella selittyvän miehiä enemmän epämuodollisilla, perhesuhteisiin liittyvillä verkostoilla.

Sosiaalisen pääoman ollessa hyvin moniulotteinen ja -kerroksinen pääoman muoto, tulee tutkimuksessa ottaa huomioon sen lähteiden ja tuotoksien erottelu. Bourdieun mukaan pääoma on kasautunutta työtä (engl. accumulated labor): kulttuurisen pääoman kohdalla tämä tarkoittaa aikaa ja resursseja, joita tarvitaan koulutuksen hankkimiseen tai ylipäättään ns. sivistyneeseen sosiaalisaatioon, tai sosiaalisen pääoman kohdalla aikaa verkostoitua sekä arvostusta, joita tarvitaan tiheiden verkostojen luomiseen.⁴³ Käytännössä bourdieulaisittain tämä tarkoittaa sitä, että esimerkiksi sivistyneistönaisten jo mahdollinen olemassa oleva, sukulaissuhteiden kautta periytynyt sosiaalinen pääoma tulee ottaa huomioon heidän asemaansa arvioidessa. Oliko pääoman kertyminen jo aiemmin perityn sosiaalisen pääoman kumuloitumista? Sosiaalisen pääoman kasautuminen käy ilmi Marjatta Rahikaisen tutkimuksessa yksityiskoulujen johtajattarien toiminnasta uusien oppilaiden saamiseksi 1900-luvun alussa: johtajattaret käyttivät perhetaustansa suomaa arvovaltaa itsensä sekä koulujensa mainostamisessa yläluokkaisille perheille. Koulujen muodostama tiivis yhteisö ja siitä syntyneet verkostot vuorostaan palvelivat johtajattarien sosiaalisen pääoman kasvua, mikä puolestaan paransi heidän asemaansa sekä taloudellisesti että sosiaalisesti.⁴⁴

Verkostotutkimuksen avulla on mahdollista tavoittaa naisten verkostojen taustalla toimineet sosiaalistuminen, kanssakäymisen ja sivistyneisyyden käsitykset, jotka ohjasivat naisia eri järjestöihin. Vastaavasti verkostotutkimus avartaa käsityksiä strategioista, joita poliittista instituutioista ulossuljetut naiset käyttivät kasvattaakseen vaikutusvaltaansa kaupungin köyhäin- ja lastenhoidossa. Verkostojen kautta heijastuu naiskansalaisuuden ja naisten toimintapiirin muokkautuminen 1800- ja 1900-lukujen vaihteen paikallistason kontekstissa.

⁴² Vainio-Korhonen 2008, 84.

⁴³ Bourdieu 1986, s. 241-242.

⁴⁴ Rahikainen 2008, 103-108.

2. Työläisperheet sivistyneistön valvontaan

2.1. Naiset järjestäytyvät työväenkysymyksen ympärille

Kaupungeissa, kuten Tampereella, ajan mahdollisuusrakenteet ja sukupuolijärjestelmä ohjasivat naisia kodin yksityisyyden piiriin kodin ja perheen hoitoon. Avioliitto oli ajan ihanteiden mukaan naisten tärkein tavoite; kodin ja perheen hoitaminen koettiin heidän luonnolliseksi tehtäväkseen. Avioliitto kuitenkin asetti naiset aviomiehensä edusmiehisyyden alaiseksi; heillä ei ollut oikeutta muuhun kuin perittyyn omaisuuteen eikä heillä ollut itsenäisiä kansalaisoikeuksia.⁴⁵ Sukupuolijärjestelmä toteutui myös poliittisten oikeuksien saralla: kunnallisessa politiikassa, valtiollisesta puhumattakaan, naisilla ei ollut vaalikelpoisuutta ja äänioikeuskin oli vain niillä varakkaimmilla leskinaisilla tai naimattomilla naisilla, jotka maksoivat kunnallisveroa ja hallitsivat itseään. Samoilla kriteereillä annettiin vuonna 1888 naisille oikeus toimia kunnallisissa vaivashoitolautakunnissa. Myös poliittisten instituutioiden ja kunnallisten hallintoelinten ulkopuolisessa kansalaisaktiivisuudessa sukupuolijärjestelmästä johtuvat käsitykset naiseudesta rajoittivat naisten toimintamahdollisuuksia; naisia ei päästetty keskeisille poliittisen keskustelun ja toiminnan areenoille, kuten miesten yhdistyksiin ja keskustelukerhoihin.⁴⁶

Kun työväenkysymys aktualisoitui Tampereella 1800-luvun jälkipuolella, säätyläistön kansalaisidentiteetti ja -toiminta jakautui sukupuolten tehtävien mukaisesti: vuonna 1866 perustettiin säätyläisrouvien Rouvasväenyhdistys ja säätyläismiehet puolestaan organisoituivat vapaapalokuntiin ja perustivat säästöpankkeja 1870-luvulta lähtien. Rouvasväenyhdistys keskittyi työläisperheiden kotilojen tarkastamiseen sekä työläislasten koulunkäyntiin ohjaamiseen; tätä varten yhdistys oli 1860-luvulla jakanut kaupungin piireihin, joissa yhdistyksen jäsenet eli aluerouvat tarkastivat köyhien kotiloja.⁴⁷ Osa säätyläisnaisista pyrki ratkaisemaan työväenkysymystä myös syvän kristillisen uskon motivoimina sekä nimenomaan hengellisin keinoin. Nämä naiset organisoituivat aluksi yhdessä miesten kanssa työväestöön kohdistunutta kristillissosiaalista sisälähetystoimintaa harjoittaviin järjestöihin. Näitä olivat Tampereella 1880-luvulla toimintansa aloittanut Kaupunkilähetys sekä erilaiset evankelioivat seurakunnat.⁴⁸

⁴⁵ Jallinoja 1983, 70; Häggman 1994, 182-185.

⁴⁶ Saarinen 1994, 36, 46.

⁴⁷ Saarinen 1994, 39.

⁴⁸ Markkola 2002, 52-57.

Lastenhoidon edistämisestä ja työläisperheisiin keskittyvästä toiminnasta muodostui 1800-luvun lopulla tultaessa kaupunkien säätyläisnaisille väylä yhteiskunnalliseen toimintaan. Rouvasväenyhdistyksestä sekä hieman myöhemmin vuonna 1890 perustetusta, suomalaisuusliikkeestä kumpuavasta Suomen Naisyhdistyksestä tuli 1800-luvun loppupuolella Tampereen keskeisiä vetovoimia lastenhuollon järjestäjinä: yhdistykset pitivät yllä esimerkiksi lasten työhuoneita sekä päiväkodin kaltaisia lastenseimiä. Lastenhuoltotyö oli merkittävimpiä naisjärjestöjen toiminnan kohteita, johon lähes kaikki kaupungin naisjärjestöt osallistuivat usein yhteistyössä tai jopa kilpailevilla toimintamuodoilla. Kaupunki usein myös tuki järjestöjen hankkeita taloudellisesti ja joistain naisjärjestöjen toimintamuodoista tuli myös myöhemmin osa kaupungin kunnallista lastensuojelutoimintaa.⁴⁹

Sivistyneistöön ja kasvavaan keskiluokkaan kuuluneet naiset alkoivat 1900-luvun alkuun tullessa organisoitua yhä vahvemmin sukupuolikeskeisten kysymysten mukaisesti: keskeisiä kysymyksiä olivat naisten koulutus- ja uramahdollisuuksien lisääminen, kotitalousajattelun edistäminen sekä siveellisyyskysymykset. Tällöin myös naisten järjestäytyminen naisten omiin järjestöihin kasvoi entisestään. Keskiluokan ja sivistyneistön naisten osalta tämä purkautui naisjärjestöihin, kuten Suomen Naisyhdistykseen ja Naisasialiitto Unioniin sekä kristillissiveellisiin järjestöihin, kuten Nuorten Naisten Kristilliseen Yhdistykseen eli NNKY:hyn ja Valkonauhaan. Myös nämä järjestöt pyrkivät kohdistamaan valistustoimintaansa työväestöön, nyt entistä enemmän selkeästi työläisnaisiin.⁵⁰

Samalla kun naiset toteuttivat ihannetta naisesta työläisten kansankasvattajana, he myös loivat itselleen monisyisiä verkostoja, joiden avulla he edistivät tavoitteitaan. Nämä verkostot koostuivat yhä useammin sivistyneistön ja kasvavan keskiluokan koulutetuista opettajattarista, neideistä ja rouvista. 1900-luvun alkuun tullessa tamperelaisten sivistyneistönaisten verkostot ja järjestöt olivat muodostuneet vakituiseksi osaksi kaupungin alueen sosiaalihuoltoa.

2.2. Tampereen vaivaishoitotilanne 1900-luvulle tultaessa

Tampereen asema Suomen teollistumisen edelläkävijänä merkitsi kaupungin väestön nopeaa kasvua 1800-luvun lopulla. Kaupungin kasvun myötä väestörakenne muuttui: kaupunkiin työn perässä muuttaneiden naimattomien työläisten osuus kaupungin työväestöstä oli pitkään suuri,

⁴⁹ Oksiala 1997, 17.

⁵⁰ Sulkunen 1989, 169-170.

kunnes 1870-luvulta eteenpäin alkoi työväestön perheellistymisvaihe.⁵¹ Samoin tehdastyöväestön osuus laski 1900-luvun alussa runsaaseen kolmasosaan kaupungin väestöstä, mikä johtui muiden työväestön ryhmien kasvusta; ulko- ja sekatyöväestön sekä palvelualojen väestön määrä alkoi kasvaa 1900-luvun alkuun mennessä. Paisuva kaupunki aiheutti sosiaalisia ongelmia, joista merkittävimmäksi koettiin työväestön epähygieeniset asunto-olot, lasten puutteellinen kasvatus ja erityisesti lasten kerjuu sekä alkoholi perhesuhteita kaikin tavoin turmelevana tekijänä. Samaan aikaan, 1800-luvun lopulle mennessä, kapitalistisen talousjärjestelmän suhdannevaihteluista johtuva rakenteellinen työttömyys alkoi olla vakituinen työläisperheiden toimeentuloa vaikeuttava tekijä, johon sääty-yhteiskunnan aikainen vaivaishuoltojärjestelmä ei enää kyennyt vastaamaan. Työttömyys kuritti koko työläisperheen toimeentuloa, ja osui rankimmin tehtaiden avustusjärjestelmien ulkopuoliseen sekatyöväestöön ja ammatittomaan työväestöön, joiden määrän kasvu johti kasvaviin vaivaishuollon menoihin.⁵²

Kasvatavat vaivaishuollon menot sekä katukuvassa näkyvä työväestön köyhyys huolestuttivat sekä kaupungin ylempiin luokkiin kuuluneita että kaupunginhallintoa. Vaivaishoito oli vuoden 1873 kunnallisasetuksen jälkeen siirtynyt seurakunnilta kuntien vastuulle ja kunnallisessa keskustelussa alettiin 1800-luvun lopulla pohtia keinoja vaivaishoidon uudistamiseksi. Tarve uudistamiselle oli myös kansallisella tasolla koettu tarpeelliseksi ja asiasta oli aloitettu vuonna 1886 selvitystyö, kun senaatti nimitti vaivaishoitoasioista usein sanomalehdissä kirjoitelleen rautatieinsinööri Gustav Adolf Helsingiuksen tekemään selvityksen maan vaivaishoidon tilasta. Helsingius esitti selvityksissään valtiollisen viranomaisen asettamista vaivaishoito-olojen valvojaksi ja kehittäjäksi, ja hänet itsensä asetettiin vaivaishoidontarkastelijan viisivuotiskaudelle vuonna 1889.⁵³ Helsingiukselta muodostui pian käytännössä köyhäinhoidollisten asioiden ylin auktoriteetti ja köyhäinhoidon opillinen muotoilija; osaaminen tiivistyi vuonna 1899 ilmestyneeseen *Vaivaishoidon käsikirja* -teokseen, josta muodostui monien kunnallisten köyhäinhoitolautakuntien keskeisin opaskirja.⁵⁴ Vaivaishoito alkoi myös paikallisella tasolla virkavaltaistua. 1880-luvulta lähtien Tampereella päätettiin muun muassa palkan maksamisesta vaivaishoitohallituksen puheenjohtajalle, luoden tehtävästä kokopäiväistä omistautumisen vaativan, sekä perustettiin

⁵¹ Markkola 1994, 12; Haapala 1990, 401-408.

⁵² Haapala 1986, 142-143; Jaakkola 1984, 125-126.

⁵³ Pulma 1987, 66; Jaakkola 1984, 123.

⁵⁴ Annola 2011, 44-49, Annola 2016, 2-3, 4-6; Satka 1995, 35-37, 41-43.

vaivaishoidon kanslia, jossa pidettiin vastaanottoa. Ylipäättään palkattujen henkilöiden määrää lisättiin.⁵⁵

Helsingius uskoi köyhien laitoshoidon tehostavan ja modernisoivan köyhäinhoitoa. Köyhäintalo-ajattelu alkoi yleistyä, ja 1900-luvun alkuvuosille tultaessa kunnallisen vaivaishoidon muodoiksi olivat Tampereella vakiintuneet laitoshoido vuonna 1886 avatussa vaivaistalossa, josta muodostui alusta alkaen vaivaishoidon pääasiallinen huoltomuoto, sekä avohuolto, joka jakautui joko tilapäisen tai vakituisen kotiavun myöntämiseen työläisperheille.⁵⁶ Vaivaistalon perustaminen oli tapa vastata siihen kaupungissa esiintyneeseen kritiikkiin, jonka mukaan vaivaishoito jakeli avustusta liian avokätisesti, helpottaen hetkellisesti kaupungissa esiintyvää puutetta, mutta puuttumatta sen tarkemmin köyhyyden syihin, jotka kaupunkilaisten mukaan olivat kytköksissä perheiden elinoloihin.⁵⁷

Vaivaistaloissa laitoshoido mahdollisti tehokkaasti holhouksen ulottamisen hoidokkeihin, ja vaivaistaloissa hoito alkoi nopeasti eriytyä erilaista hoitoa vaativien ryhmien, kuten turvattomien lasten, mielisairaiden, vanhusten ja sairaiden mukaan. Tämä kehitys johti myös itse vaivaiskäsittelyn hajoamiseen: kun huollonsaajaryhmät oli eritelty tarpeidensa mukaan omiin ryhmiinsä, jäi jäljelle perinteisestä vaivaisuuden käsitteestä vain avohuollon piirissä olevat avustusta nauttivat henkilöt, joiden sosiaaliset ongelmat alettiin ymmärtää johtuvan pikemmin yhteiskunnallisista syistä, toisin sanoen köyhyydestä, kuin vaivaisuudesta. Tampereen kaltaisessa edelläkävijäkaupungissa nämä trendit kehittyivät selväpiirteisenä varsin varhaisessa vaiheessa, ja kaupungissa siirryttiinkin vaivaishoidosta köyhäinhoidon kauteen, vuodesta 1907 epävirallisesti ja virallisesti vuodesta 1912.⁵⁸

Vaivaistalon käyttöönotosta huolimatta kotiavustusjärjestelmää kohtaan kohdistui edelleen uudistuspaineita. Vaivaishoidossa käytettiin vuodesta 1881 lähtien seurakunta-ajalta perittyjä, tosin uudistettuja vaivaishoitopiirejä avustusten jakoa ja avustusta hakevien kotilojen tarkistusta varten. Tämä tarkistustehtävä uskottiin tehtävään valituille piirimiehille. Tarkoituksena oli ennen kaikkea mahdollistaa avustustensaajien todellisen huollontarpeen tutkiminen ennen avustuksen myöntämistä. Kaupungin kasvun ja avustusta hakevien määrän lisääntyminen johti 1890-luvulla tilanteeseen, jossa piirijakoja uusittiin ja laajennettiin vuosittain ja piirimiehet eivät ehtineet hoitaa

⁵⁵ Jaakkola 1984, 124, 129.

⁵⁶ Jaakkola 1984, 127; Markkola 1994, 27; Annola 2016, 5.

⁵⁷ Jaakkola 1984, 126.

⁵⁸ Käytän tästä nimitystä vaivaishoito kuvaamaan aikaa ennen vuotta 1912 ja sanaa köyhäinhoito vuodesta 1912 eteenpäin. Jaakkola 1984, s. 128.

palkattomia tehtäviään.⁵⁹ Tässä hankalassa tilanteessa 1890-luvulta lähtien vaivaishoidossa alettiin pohtia kotiavustusjärjestelmän uudistusta vastaamaan toivottuja leikkauksia vaivaishoidon kuluihin sekä samalla tehokkaampaa tapaa, jolla avustusjärjestelmän puitteissa työväestön elinoloja voitiin valvoa. Tässä keskustelussa Elberfeldin järjestelmä esiintyi 1890-luvulta lähtien vaihtoehtona vaivaishoidon kotiavustusjärjestelmän uudistamiselle.

2.3. Fennomaanit työläisperheitä nostamassa

Pyrkimykset uudistaa Tampereen vaivaishoitoa 1880-luvulta eteenpäin eivät liittyneet yksinomaan tavoitteisiin virkavaltaistaa ja vakiinnuttaa kunnallisia laitoksia tai karsia vaivaishoidon menoja. Taustalla oli kunnallishallinnossa toimivien sivistyneistön edustajien laajemmat yhteiskunnalliset pyrkimykset työväen aseman parantamiseksi, mikä tuli esiin heidän edustuksensa kasvaessa kaupunginhallinnossa ja vaivaishoitohallituksessa. Kun vaivaishoitohallitus alkoi asteittain virkavaltaistua, hävisi sen korporatiivinen luonne: kaupungin johtoon valittiin tästedes edustajat asiantuntemuksen ja varallisuuden perusteella eikä ammattiryhmäedustuksen mukaan.⁶⁰ Näin sivistyneistö, jolla oli opillista tietoa ja kiinnostusta köyhäinhoidollisiin asioihin, alkoi saada yhä enemmän valtaa kaupunginhallinnossa.

Sivistyneistön edustuksen kasvu on huomattavissa vaivaishoitohallituksessa 1890-luvulta lähtien. Kun vaivaishoitohallituksen johdossa oli aiemmin ollut käsityöläisiä tai suurkauppiaita sekä sivistyneistön edustajina ainoastaan pappeja, vuonna 1895 vaivaishoitohallituksen johtoon valittiin ensimmäistä kertaa kansakoulunopettaja Emanuel Kalkkinen. Myös vaivaishoidon piirimiesten ammattijako muuttui merkittävästi 1900-luvun alkuun mennessä. Jo 1860-luvulta eteenpäin käsityöläisten ja kauppiaiden rinnalle nousivat varakkaat työntekijät, mutta vuosisadan loppua kohti talonmistajat, toimihenkilöt ja opettajat alkoivat muodostaa suurimman osan piirimiehistä.⁶¹

Merkittävä osa sivistyneistöstä, joka 1890-luvulta lähtien alkoi vaikuttaa vaivaishoidossa, oli suomenmielisiä. Sivistyneistön vallan kasvu vaivaishoidossa liittyi laajempaan suomenmielisten 1890-luvulla saavuttamaan johtoasemaan Tampereen kunnalliselämässä: 1890-luvun alusta lähtien suomenmieliset voittivat useita kunnallisvaaleja.⁶² Suomenmieliset kokosivat joukkoonsa sivistyneistön edustajia, koska aatteena suomenmielisyys nojasi vahvasti sivistykseen ja koulutuksen

⁵⁹ Jaakkola 1984, 129.

⁶⁰ Jaakkola 1984, 125.

⁶¹ Jaakkola 1984, 121. Taulukko 2.

⁶² Rasila 1984, 578-582.

lisäämiseen. Suomenmieliset eli fennomaanit halusivat edistää suomenkielistä kansankulttuuria sekä edistää kansallismielistä ajattelua kansallisvaltion rakentamisen välineenä. Kansallisromanttisesta kielikeskeisestä toiminnasta liikkeen huomio oli kuitenkin 1800-luvun jälkipuolella siirtynyt suomenkieliseen kansanosaan, eli lähinnä työväestön ja maaseudun köyhälistön aseman parantamiseen. Tämän nähtiin edistävän myös koko yhteiskunnan vaurautta ja hyvinvointia.⁶³ Tampereella 1800-luvun lopulle tullessa jako ruotsinmielisiin ja suomenmielisiin ei enää juurikaan kiteytynyt kielikysymykseen, joka kaupungin väestön ollessa vahvasti suomenkielinen oli jo vanhentunut kysymys. Sen sijaan käytännössä ryhmittymiä kuvaili paremmin jako uudistusmielisiin ja konservatiiveihin; suomenmieliset uudistusmielisinä ajoivat työväenkysymyksen ja raittiusaatteen edistämistä, ja ruotsinmieliset suhtautuivat näihin varauksella.⁶⁴

Tamperelaisia suomenmielisiä olivat esimerkiksi suomalaisen puolueen johtohahmo Yrjö Sakari Yrjö-Koskisen poika lehtori Eino Sakari Yrjö-Koskinen sekä Aamulehden päätoimittaja Kalle Viljakainen ja lääkäri Gustaf Idman, jotka kaikki toimivat Tampereen vaivaishoitohallituksessa vuosisadan vaihteen aikoihin. Suomenmielisten ja uudistusmielisten miesten yhteiskunnallisessa toiminnassa vaikuttaminen kaupunginhallinnossa oli usein vain yksi osa heidän aktiivisuuttaan. Eino Sakari Yrjö-Koskinen oli sivistystä edistävän Kasvatusopillisen yhdistyksen perustaja ja monivuotinen puheenjohtaja ja innokas raittiusmies. Myös Aamulehden päätoimittaja Kalle Viljakainen oli omistautunut suomenmielisyydelle ja raittiusaatteelle; Viljakainen oli Tampereen raittiusseuran perustaja ja puheenjohtaja vuosina 1885-1899. G. R. Idman oli Tampereen ensimmäinen kaupunginlääkärin virkaan nimitetty henkilö. Kaikki olivat vuonna 1891 perustetun suomenmielisen Tampereen suomalaisen klubin jäseniä ja Idman oli klubin ensimmäinen esimies. Kaikki olivat eri pituisen ajan myös Tampereen Työväenyhdistyksen jäseniä.⁶⁵

Samanaikaisesti kun fennomania saavutti jalansijaa Tampereen kunnallisessa elämässä ja sivistyneistön yhdistystoiminnassa, muodostui siitä myös keskeinen naisten verkostoja nimittävä piirre. Tämä näkyi ensisijaisesti Tampereen Naisyhdistyksen perustamisena, mikä kytkeytyi fennomaanisten miesten ja naisten hankkeeseen suomalaisen tyttökoulun perustamiseksi.⁶⁶ Suhde

⁶³ Liikanen 1995, 111-112.

⁶⁴ Rasila 1984, 575.

⁶⁵ Tampereen vaivaishoitohallituksen vuosikertomus 1900. Tampereen vaivaishoitohallituksen arkisto, TKA; Haapamäki 1986, Liite 1: Klubin jäsenet ja klubiin kuulumisaika; Lähteenoja 1938, 64-65, Heikinheimo 1955, 825, 844-845; Kanerva 1986, 47-48.

⁶⁶ Saarinen 1990, 278.

fennomaanimiesten ja -naisten välillä oli selvä myös perhesuhteita tarkastelemalla. Moni kaupungin suomenmielisistä sivistyneistömiehistä oli naimisissa kaupungin naisjärjestöjen edustajien kanssa. Naisyhdistyksen johtokunnassa vuosien 1890-1902 aikana toimineista naisista kahdeksan oli naimisissa Suomalaisen klubin jäsenten kanssa. Esimerkiksi Eino Sakari Yrjö-Koskisen vaimo Iida Yrjö-Koskinen sekä Gustaf Idmanin vaimo Jenny Idman olivat Tampereen Naisyhdistyksen perustajajäseniä.⁶⁷

Työläisten perhesuhteisiin kohdistunut kasvatusajattelu alkoi hiljalleen näkyä myös vaivaishoidossa, jossa Pirjo Markkolan mukaan työväenluokan perhesiteiden valvominen muodostui yhdeksi vaivaishoidon keskeiseksi piirteeksi. Kotikäynneistä muodostui tehokkaaksi koettu tapa ulottaa yhteiskunnan holhous työväenperheiden sisäisiin suhteisiin asti. Kotikäyntijärjestelmä vakiintui osaksi köyhäinhoitoa, kun vuonna 1897 Tampereen vaivaishoidon yhteyteen perustettiin köyhäinhoidon valvontamiehen virka. Perheisiin osoitettu kiinnostus muodostui myös osaksi vaivaishoidosta käytyä kansallista keskustelua: vuodesta 1907 lähtien köyhäinhoidon tarkastelija Helsingius korosti perheille osoitettua tukea huollonsaajien auttamisessa. Helsingiuksen mukaan perhe muodosti kansalaiskasvatuksen perusyksikön, jonka kautta puutteenalaiset voitiin nostaa perheensä ja itsensä elättäviksi vastuuntuntoisiksi kansalaisiksi.⁶⁸

2.4. Elberfeldin järjestelmä saapuu Tampereelle

Ajattelutapaan luontevana jatkona sopi Elberfeldin järjestelmä, joka luottamushenkilöiden avulla ylläpiti sivistyneistön ihannetta työväestön ohjaamisesta eli kaitsemisesta. Samaan johtopäätökseen oli tullut maisteri Konrad Fredrik Kivekäs, joka toimi Oulun köyhäinhoidon johtajana vuosina 1894-1901. Kivekäs oli innokas fennomaani ja merkittävä vaikuttaja kotikaupungissaan, ja ryhtyi heti ensi töikseen köyhäinhoidon johtajana uudistamaan köyhäinhoidon toimintatapoja. Vaikutteita hän haki Saksasta Elberfeldin kaupungista, jossa kaupungin nimen mukaan nimetty köyhäinhoidon järjestelmä oli otettu käyttöön vuonna 1853. Kivekkään johdolla Oulu oli ensimmäinen kaupunki Suomessa, jossa Elberfeldin järjestelmä otettiin käyttöön jo vuonna 1895. Vuosina 1896 ja 1900 Helsinki sekä Kuopio seurasivat perässä.⁶⁹

Kivekäs koki Elberfeldin järjestelmän ruokkivan tervettä kansalaistuntoa ja -aktiivisuutta kaupungin asukkaissa, ja samalla kaventavan kuilua köyhempien ja varakkaampien väestönosien välillä. Näin

⁶⁷ Saarinen 1990, 283; Oksiala 1997, Liite 1: Tampereen Naisyhdistyksen perustajajäsenet.

⁶⁸ Markkola 1994, 25-27.

⁶⁹ Mäkelä 2003, 8-11.

Kivekäs kuvaa järjestelmän hyötyjä vuonna 1910 valmistuneessa teoksessaan *Elberfeldin järjestelmä, sen synty ja kehitys*, joka oli tarkoitettu kunnille ohjeistukseksi järjestelmän hyödyistä:

*"Mutta annahan, kun otamme käyttöön järjestelmän, jossa on itsekullakin määrätty, joskin vähäinen työalansa ja jossa kaikki voimat suunnataan yhtäänne, silloin saadaan ihmeitä aikaan; vaivaishoito semmoinen, jossa köyhät ja varakkaat joutuvat mieskohtaisesti tekemisiin toistensa kanssa, tulee kasvatulaitokseksi kaikille, eikä koidu suinkaan yläluokalle vähemmäksi siunaukseksi kuin alaluokalle."*⁷⁰

Elberfeldin järjestelmään liitettiin vahvasti myös yhteiskuntarauhaa ylläpitävä puoli. Yhteiskuntarauhaa koettiin ensinnäkin ylläpitävän varakkaiden kaitsijoiden ja avustusta saavien köyhien henkilökohtainen kontakti toisiinsa. Toisaalta ylipäättään työläisperheiden koossapitäminen koettiin itsessään yhteiskuntarauhan ja luokkien välisen yhteyden takaajana. Asetelma oli selvä ja tuttu sivistyneistön kasvatuksellisista pyrkimyksistä; varakkaat kasvattaisivat ja valvoisivat, ja työväestö olisi tämän kasvatuksen kohteena.

Jouko Jaakkolan mukaan myös Tampereella Elberfeldin järjestelmän etu nähtiin ensisijaisesti sen kasvatuksellisuudessa; tämän puolesta puhuu myös se, että Tampereella vaivaishoitomenot eivät 1890-luvulle tultaessa todellisuudessa muodostaneet niin suurta osuutta kaupungin kokonaismenoista, etteikö menoja olisi voitu kasvattaa.⁷¹ Kasvatuksellisuuden merkitystä korosti entisestään se, että ensimmäinen Tampereella järjestelmän käyttöönottoa ehdottanut oli vuonna 1895 vaivaishoitohallituksen juuri edellisvuonna valittu johtaja, kansakoulunopettaja Emanuel Kalkkinen. Kalkkinen vetosi Oulussa saatuihin hyviin tuloksiin, mutta aloite ei vielä tällöin saavuttanut suosiota.⁷² Vuonna 1900 Ruotsiin suuntautuneen tutustumismatkan jälkeen Kalkkinen ehdotti yhteistyötä Rouvasväenyhdistykselle ja Naisyhdistykselle. Vaivaishoitohallitus pyysi näiltä ensinnäkin tietoja yhdistyksiltä avustusta saavista henkilöistä. Tämän lisäksi Vaivaishoitohallitus pyysi yhdistyksiä tästedes ohjaamaan apua hakevat Vaivaishoitohallituksen puoleen, joka selvittäisi heidän avuntarpeensa "*erityisellä kysymyskaaviolla*". Vaivaishoitohallitus pyysi myös yhdistyksiä valitsemaan jäsenistään apujoukkoja Vaivaishoitohallitukselle vaivaishoidon tarkistamista varten.⁷³

Selvää on, että pyynnöllä tavoiteltiin Elberfeldin järjestelmän kaltaista yhteistyötä, josta Kalkkinen oli saanut mallia Ruotsin tutkimusmatkallaan. Vaivaishoitohallitus oli siis hyvin tietoinen kaupungin naisjärjestöjen roolista vaivaishoidon täydentäjinä ja näki heidät potentiaalisina

⁷⁰ Kivekäs 1910.

⁷¹ Jaakkola 1984, 130.

⁷² Jaakkola 1984, 130-131.

⁷³ Mäkelä 2003, 28.

yhteistyökumppaneina. Toisaalta selvää on, että vaivaishoitohallituksen ehdotuksen tarkoituksena oli myös kitkeä yhdistysten omatoiminen ja villi avustustoiminta, jonka vaivaishoitohallitus oli jo jonkin aikaa kokenut häiritsevän kunnallista vaivaishoitoa.⁷⁴ Tällöin yhteistyö ei kuitenkaan edistynyt vaivaishoitohallituksen tai naisjärjestöjen puolelta, mutta tilanne muuttui pian.

Käännekohta järjestelmän etenemisen kannalta oli tuomiorovasti Valdemar Vallin muutto Tampereelle vuonna 1905 sekä hänen valintansa Tampereen kirkkoherraksi vuodesta 1907 lähtien. Valli oli tunnettu suomalaisuus- ja raittiusmies: hän oli toiminut jo usean vuoden ajan valtiopäivämiehenä sekä ollut karkotettuna Ruotsiin asettauduttuaan perustuslaillisten puolelle venäläistämistoimenpiteiden alettua. Valli oli vuosina 1885-1905 toiminut kirkkoherrana Oulussa, missä hän oli todistanut Elberfeldin järjestelmän käyttöönottoa.⁷⁵ Valli oli hyvin vaikuttanut järjestelmästä, ja fennomaanina korosti järjestelmän kasvatuksellista ja köyhyyden juurisyihin paneutuvaa luonnetta:

Onko rakkaus tänään hallitsijana Köyhäinhoidossa Suomen maassa? Tahi vielä kouraantuntuvammin: onko rakkaus ollut hallitsemassa Tampereen Köyhäinhoidossa kuluneina aikoina? Eikös köyhäinhoito ole ollut pääasiallisesti raha-asia, rahaa ja taas rahaa - -. Rakkautta köyhäinhoitoon, persoonallista, ystävällistä välihyteyttä hoitajien ja hoidettavien välillä, sitä me tarkoitamme Elberfeldin järjestelmän toimeen panemisella meidän kaupunkiimme. Tämän järjestelmän yksityiskohtia emme rupea tässä selvittämään. - - Mutta - - muutamilla sanoilla tahtoisin kuvata, mikä on luonteenomaista Elberfeldin järjestelmässä, niin sanoisin sen olevan siinä, että se tekee köyhäinhoidon ei vaan yhteiskunnan mutta joka yksityisen ihmisen velvollisuudeksi, että se kutsuu kaikkia - -jäseniä asevelvollisuuteen taistelemaan köyhyyttä vastaan, että se tahtoo etsiä, selvittää ja hoitaa itse köyhyyden syyt, että se tekee köyhäinhoidon ei vain taloudelliseksi asiaksi, vaan rakkauden palvelukseksi, että se pyytää yhdistää siteet varakkaimpain ja varattomain välillä persoonallisella ystävällisellä hoidolla.⁷⁶

Muutettuaan Tampereelle vuonna hän ryhtyi lähes heti edistämään järjestelmän käyttöönottoa vaivaishoitohallituksessa. Vuonna 1906 vaivaishoitohallitus asetti Vallin aloitteesta komitean uudistamaan köyhäinhoidon ohjesääntöä, jotta Elberfeldin järjestelmä tulisi lainmukaiseksi. Komitean eri muodoissa siihen kuuluivat mm. Naisyhdistyksen ja Rouvasväenyhdistyksen aktiivit pastorinrouva Alma Sandberg, neiti Ilma Sumelius, rehtorinrouva Sofia Länkelä sekä lehtorinrouva Nadjä Malinen.⁷⁷ Käytännössä heidän kauttaan Rouvasväenyhdistys, Naisyhdistys ja NNKY olivat suoraan edustettuina: Ilma Sumelius oli Rouvasväenyhdistyksen puheenjohtaja ja Alma Sandberg

⁷⁴ Tampereen vaivaishoitohallituksen vuosikertomukset 1900, 1902, 1904. Tampereen vaivaishoitohallituksen arkisto, TKA; Mäkelä 2003, 29.

⁷⁵ Mäkelä 2003, 24; Rasila 1984, 604.

⁷⁶ Puhe Elberfeldin järjestelmää toimeenpantaessa Tampereella 21.2.1909. 2. kansio, Waldemar Wallin arkisto, TSK.

⁷⁷ Mäkelä 2003, 37; Vaivaishoitohallituksen pöytäkirja 13.1.1906. Tampereen vaivaishoitohallituksen arkisto, TKA.

oli yhdistyksen johtokunnassa, Nadja Malinen oli myös Rouvasväenyhdistyksen jäsen, mutta ennen kaikkea oli toiminut aiemmin Naisyhdistyksen monivuotisena varapuheenjohtajana. Sofia Länkelä puolestaan oli NNKY:n puheenjohtaja.⁷⁸

Ohjesäännöt vahvistettiin 20.1.1908 ja Elberfeldin järjestelmän mukainen huoltotoiminta alkoi Tampereella vuoden 1909 alussa. Ohjesäännön mukaisesti Tampere oli jaettu 15 piiriin, joiden johdossa oli piirimies. Piirit koostuivat enimmillään 15 kaitsijakunnasta ja yhdessä kaitsijakunnassa kaitsija huolehti enintään neljästä huollonsaajasta. Kaitsijat toimivat välikäsinä kaupungin kotiavustuksen myöntämisen ja avustusta hakeneiden työläisperheiden välillä. Kun perheet hakivat kotiavustusta, kaitsijat tarkastivat hakijoiden avuntarpeen, ja heidän arvion sekä toimenpideehdotuksen perusteella kaupungin köyhäinhoidon kanslia tai jopa kaitsijat itse piirimiehen johtamassa piirikokouksessa tekivät päätöksen avustuksesta. Kaitsijoiden vastuulla oli myös avustuksen toimittaminen perheisiin.⁷⁹

Kaitsijoille annettiin *Opastus*-niminen opaskirja toimen tueksi. Kaitsijoiden tehtävänä oli avunantotaksaluettelon laatiminen avustussummien standardoimiseksi ja heille annettiin aluksi vain yksi tai kaksi vakituisen avun saavaa henkilöä tai perhettä kerrallaan.⁸⁰ Toiminta käynnistyi kunnolla helmikuun alusta. Jo muutaman kuukauden sisällä osa kaitsijoista halusi erota tehtävästään puutteellisen suomen kielen taidon takia. Kaitsijat olivat myös jakaneet lisääavustuksia huollonsaajille omista varoistaan vaivaishoitohallinnon ohjeiden vastaisesti. Köyhän kansan ja sivistyneistön kanssakäyminen ei täysin vastannut niitä odotuksia, mitä sivistyneistö oli toiminnalle asettanut. Eroavien kaitsijoiden tilalle valittiin kuitenkin uusia kaitsijoita ja näin järjestelmä saatiin jälleen käyntiin.⁸¹

⁷⁸ Rouvasväenyhdistyksen vuosikertomukset 1900-1906. Rouvasväenyhdistyksen arkisto, TKA; Oksiala 1997, Liite 6: Tampereen Naisyhdistyksen virkailijat 1900-1906; NNKY:n vuosikertomukset 1903-1906, NNKY:n arkisto.

⁷⁹ Jaakkola 1984, 131.

⁸⁰ Mäkelä 2003, 45.

⁸¹ Jaakkola 1984, 133.

3. Elberfeldin järjestelmän kaitsijanaiset vuonna 1909

”Hoitajan virat ovat tärkeimpiä ja kunniallisimpia kunnan luottamusvirkoja, jotka ovat uskottavat niille kaupungin asukkaille, joissa on yhtäaikaan palava, valistunut lähimmäisenrakkaus ja lahjoomaton oikeudentunto: rakkaus kallistaakseen korvansa köyhään puoleen ja auttaakseen heitä hädästä ja oikeudentunto vastustaakseen oikeudettomia vaatimuksia; heiltä kysytään sitä älyä ja taitoa, että osaavat arvata annettavan avun tarpeenmukaista määrää ja ryhtyä sopiviin keinoihin millä estettäisiin köyhät sortumasta paheisiin ja joutilaisuuteen.”⁸²

Näin Konrad Kivekäs kuvaili Elberfeldin järjestelmän hoitajien eli kaitsijoiden vastuullista tehtävää vuonna 1894. Kaitsijoilla koettiin olevan tärkeä rooli vaivashoidon ja köyhien välikätenä; kaitsijoiden tuli edustaa sekä kontrollinsa köyhiin ulottavaa viranomaista että kristillistä lähimmäisenrakkautta toteuttavaa ja lempeästi ohjaavaa opastajaa. Kaitsijaksi ei siis tullut valita ketä tahansa kuntalaista, vaan tämän tuli olla kykenevä köyhien vastuulliseen kasvatustehtävään.

Kun kaitsemistehtävä koettiin näin merkittäväksi, on pohdinnan arvoista, mitkä syyt johtivat nimenomaan säätyläisnaisten suureen määrään kaitsijoiksi valituissa. Elberfeldin järjestelmän käyttöönoton myötä ensimmäistä kertaa Tampereen kunnallishallinnon luottamustehtäviin valittiin suuri määrä naisia: vuosina 1909-1910 kaitsijana toimi yhteensä 241 henkilöä, joista 192 oli naisia. Puhtaasti lukumäärän suhteen naisten esiinmarssi vaivashoidossa näyttäytyy myös jonkinlaisena aatteellisena muutoksena.

Tehtävän merkittävydestä kertoo myös kaitsijoiden valintaprosessi, joka venyi pitkäksi vuoden 1908 aikana. Lopulta kaitsijat päätettiin valita erillisen valitsijalautakunnan avulla, johon valittiin 14 jäsentä. Lautakunnan syksyllä esittämään kaitsijalistaan köyhäinhoitohallitus teki muutaman muutoksen ja lopulta kaupunginvaltuusto hyväksyi kaitsijat joulukuussa 1908.⁸³ Elberfeldin järjestelmään valittuja kaitsijoita arvioimalla on mahdollista pohtia, miten vaivashoidon aatteelliset muutokset heijastelivat naisten verkostojen sosiaalisen pääoman kertymistä ja naisverkostojen suhdetta kaupunginhallintoon.

3.1. Sopivien kaitsijoiden valinta

Elberfeldin järjestelmän käyttöönoton mahdollistavan ohjesäännön hyväksymisen jälkeen alkuvuodesta 1908 köyhäinhoitohallitus asetti helmikuussa 1908 valiokunnan arvioimaan miten valita tarvittavat kaitsijat. Valiokuntaan valittiin odotettavasti Elberfeldin järjestelmään

⁸² Sanomalehti *Kaiku* 19.9.1894.

⁸³ Tampereen kaupunginvaltuuston pöytäkirja 29.12.1908. Tampereen kaupunginvaltuuston arkisto, TKA.

perehtyneitä ja järjestelmää tunnetusti kannattavia henkilöitä, kuten kansakoulunopettaja Emanuel Kalkkinen, kirkkoherra Valdemar Valli sekä pastori F. A. Penttinen.⁸⁴ Kaikki valiokuntaan valituista kuuluivat tai olivat kuuluneet virkansa puolesta vaivaishoitohallitukseen eli olivat perehtyneitä köyhäinhoidollisiin asioihin. Kalkkinen ja Valli olivat alun perin olleet tuomassa Elberfeldin järjestelmää Tampereelle. Erityisesti Vallin kokemus järjestelmästä Oulun ajoiltaan koettiin varmasti merkitykselliseksi. Valiokunnan todettiin kuitenkin vaivaishoitohallituksen vuosikertomuksessa 1908 olleen nelihenkinen, joten oletettavaa on, että valiokunnassa toimi, tai ainakin yhteistyössä sen kanssa toimi myös vaivaishoitohallituksen esimies Torsten Lindberg. Lindberg oli myös innokas Elberfeldin kannattaja ja varsin perehtynyt köyhäinhoidollisiin keskusteluihin; hän oli muun muassa työskennellyt köyhäinhoidollista keskustelua edistävän *Köyhien ystävä* -lehden toimittajana.⁸⁵

Komitea pääsi helposti yhteisymmärrykseen kaupungin piirijaosta sekä piiripöytäkirjojen ja apua nauttivien henkilörekisterien muodosta. Kaitsijoiden valitseminen sen sijaan aiheutti komitealle päänsäryn, ja komitea kinasteli vuoden ajan 1908 keskenään kaitsijoiden valintatavasta: kilpailevia valintamuotoja olivat kyselyiden lähettäminen kaupungin hyväntekeväisyysyhdistyksille sekä uskonnollisille yhdistyksille sopivien ehdokkaiden esittämiseksi, erillisen valitsijalautakunnan asettaminen, mihin myös vaivaishoitohallituksen ulkopuolisia ”eteviä henkilöitä kaikenlaisista piireistä” voitaisi kutsua, tai vaihtoehtoisesti kaitsijoiden hakeminen sanomalehti-ilmoituksella.⁸⁶ Toukokuussa 1908 valintaa päätettiin lykätä syksyyn ja syyskuussa vaivaishoitohallitus kiiruhti valiokuntaa valitsemaan piirimiehet ja kaitsijat, jotta järjestelmä saataisiin toimimaan mahdollisimman pian.⁸⁷ Lokakuussa päätettiin valita kaitsijat valiokunnassa ja valiokunta muodostettiin täydentämällä edellä mainittua komiteaa kymmenellä uudella jäsenellä: valiokuntaan kutsuttiin rouva Hilda Kupiainen, neiti Ilma Sumelius, opettajatar Maria Hägglund, opettajatar Ruusu Heininen sekä herrat Emil Viljakainen, opettaja Juho Haavisto, K. Niemelä, K. A. Tuominen ja pastori Kustaa Hallio.⁸⁸

Valiokunnan kokoonpano kertoo paljon kasvatuksellisesta suunnasta, johon kaitsijavalinnassa pyrittiin ja päädyttiin. Pastorit ja opettajat olivat ainoat selkeästi erottuvat ammattiryhmät

⁸⁴ Tampereen vaivaishoitohallituksen pöytäkirja 19.2.1908. Tampereen vaivaishoitohallituksen arkisto, TKA.

⁸⁵ Mäkelä 2003, 24.

⁸⁶ Tampereen vaivaishoitohallituksen vuosikertomus 1908. Tampereen vaivaishoitohallituksen arkisto, TKA.

⁸⁷ Tampereen vaivaishoitohallituksen pöytäkirja 13.5.1908 & 7.9.1908. Tampereen vaivaishoitohallituksen arkisto, TKA.

⁸⁸ Lisäksi valiokuntaan valittiin myös miespuolinen edustaja, jonka nimi on kirjattu hyvin epäselvästi. Ilmeisesti hänen nimensä oli K. V. Mallsjen. Hän ei ole yhdistettävissä kehenkään tunnettuun henkilöön. Tampereen vaivaishoitohallituksen pöytäkirja 7.10.1908. Tampereen vaivaishoitohallituksen arkisto, TKA.

valiokunnan kokoonpanossa. Kaiken kaikkiaan valiokunnan edustajat edustivat tamperelaista sivistyneistön kenttää, joka keskittyi työväenkysymyksen ratkaisemiseen erilaisissa yhdistyksissä ja seuroissa. Sisälähetystoimintaa harjoittavan Kaupunkilähetyksen toiminnassa oli mukana useita; rovasti Valli oli vuodesta 1907 toiminut Kaupunkilähetyksen puheenjohtajana ja Juho Haavisto sekä Kustaa Hallio olivat toimineet yhdistyksen pyhäkoulutoiminnassa.⁸⁹

Hilda Kupiaisen ja Ilma Sumeliuksen kautta Rouvasväenyhdistys ja Naisyhdistys olivat edustettuina. Ilma Sumelius oli toiminut jo useamman vuoden ajan Rouvasväenyhdistyksen puheenjohtajana sekä oli yksi Naisyhdistyksen perustajajäsenistä. Hänet oli valittu vuonna 1906 vaivaishoitohallituksen alaiseen komiteaan pohtimaan vaivashoidon ohjesäännön muuttamista yhteensopivaksi Elberfeldin avustusperiaatteiden kanssa. Hilda Kupiainen puolestaan oli toiminut useana vuonna Naisyhdistyksen puheenjohtajana ja oli myös Rouvasväenyhdistyksen jäsen.⁹⁰ Ilma Sumelius kuului myös Tampereen Vankeinhoitoyhdistykseen.⁹¹

Valiokunnassa myös NNKY:n läsnäolo oli selvä: opettajattaret Maria Hägglund ja Ruusu Heininen olivat molemmat sen jäseniä. Erityisesti Ruusu Heininen oli NNKY:n keskeisimpiä henkilöitä; hän oli yhdistyksen perustajajäsen ja sihteeri yhdistyksen perustamisvuodesta lähtien. Hän oli toiminut sihteerinä myös useamman vuoden ajan Naisyhdistyksessä. Ruusu Heininen oli Tampereen tyttökoulun opettajana tamperelaisen opettajakunnan yhteiskunnallisesti aktiivisimpia jäseniä: naisjärjestötoiminnan lisäksi Heininen kuului Tampereen Kasvatusopillisen yhdistyksen johtokuntaan vuodesta 1899.⁹² Huomionarvoista on, että opettajakunnan korostuminen merkitsi myös entisestään naisten ja naisjärjestöjen edustuksen kasvua.

K. Niemelä todennäköisimmin viittaa vaivaishoitohallituksen alaisuudessa olevassa työlaitoksessa vuosina 1907-1908 toimineeseen järjestysmies Kaapo Niemelään, muita varten otettavia samannimisiä henkilöitä köyhäinhoitohallituksen vuosikertomuksista tai pöytäkirjoista ei ole

⁸⁹ Hallio oli myös yksi Kaupunkilähetyksen perustajajäsenistä, kun toiminta organisoitiin yhdistykseksi vuonna 1906. Kulhia 2007, 36; Vaivaishoitohallituksen pöytäkirja 13.1.1906, Tampereen vaivaishoitohallituksen arkisto, TKA.

⁹⁰ Tampereen vaivaishoitohallituksen pöytäkirja 13.1.1906. Tampereen vaivaishoitohallituksen arkisto, TKA; Rouvasväenyhdistyksen jäsenluettelo 1866-1923. Tampereen Rouvasväenyhdistyksen arkisto, TKA; Oksiala 1997, Liite 1. Tampereen Naisyhdistyksen perustajajäsenet, Liite 6. Tampereen Naisyhdistyksen virkailijat 1890-1906.

⁹¹ Oksiala 1997, 101.

⁹² Karpainen 2006, 77, 79; Oksiala 1997, Liite 6: Tampereen Naisyhdistyksen virkailijat 1890-1906; NNKY:n jäsenluettelo 1903-1910, Tampereen NNKY:n arkisto.

löydettävissä.⁹³ Piirimiehinä aiemmin, ainakin vuonna 1905, olivat toimineet opettaja Juho Haavisto sekä K. A. Tuominen.⁹⁴ Tarkempia tietoja ei ole löytynyt Emil Viljakaisesta tai K. A. Tuomisesta.

Valiokuntaan valitut henkilöt olivat siis köyhäinhoidon tai muun hyväntekeväisyyden kanssa toimineita henkilöitä. Tällä oli selvä vaikutuksensa siihen suuntaan, miten kaitsijoiden rekrytointikriteerejä määriteltiin. Köyhäinhoitohallituksen vuoden 1908 vuosikertomuksen mukaan osa valiokunnan jäsenistä halusi antaa tilaisuuden *"kaupunkilaisille itselleen tahi ainakin niille piireille, joissa jonkinlaista hyväntekeväisyyttä tahi alempien kansanluokkien kohottamista harrastettiin, ottamaan osaa tähän tärkeään yhteiskunnalliseen edistysaskeleeseen."*⁹⁵ Kokemus köyhäinhoidosta tai hyväntekeväisyydestä ilmeisesti nousi lopulta valiokunnan päätöksenteossa tärkeimmäksi kriteeriksi; köyhäinhoitohallituksen vuoden 1909 vuosikertomuksessa korostettiin, että kaitsijoiden valinnassa oli pidetty silmällä, että kaitsijat olisivat *"köyhäinhoitoa ja hyväntekeväisyyttä harrastavia, luotettavia henkilöitä"*.⁹⁶

Vuoden aikana selväksi muodostui siis, että luotettavaksi koetut henkilöt olisivat ensisijaisesti niitä, joilla oli taustallaan hyväntekeväisyystoimintaa tai *"alempien kansanluokkien kohottamista"*. Tämä selvästi viittasi perinteiseen kansankasvatukselliseen asetelmaan, jossa ylemmät luokat sivisti köyhää kanssa. Näyttää selvältä, että kaitsijoiden rekrytointi kohdistettiin ensisijaisesti ylempien luokkien pariin. Tähän viittaa myös se, että valiokunnan jäsenet itsekkin olivat ylempien luokkien edustajia. Näin ollen luotettavuus ja hyväntekeväisyystoiminta yhdistettiin vahvasti ylempiin luokkiin. Ennen loppuvuotta 1908 ei kuitenkaan ollut selvää, että kaitsijoiksi tultaisiin valitsemaan näin suuri määrä naisia. Tästä ei löydy yhtäkään mainintaa pöytäkirjamerkinnoista. Vielä huhtikuussa 1908 vaivaishoitohallituksen kokouksessa pohdittiin sopivien piiri- ja kaitsijamiesten valintaa ja sopiviksi kaitsijoiksi ehdotettiin ainoastaan miespuolisia ehdokkaita.⁹⁷ Näyttää siis siltä, että naispuolisten edustajien mukaantulo valiokuntaan lokakuussa 1908 oli merkittävä tekijä kaitsijavalinnan siirtymisessä kohti naisia.

Miten sitten lopulta päädyttiin valitsemaan niin merkittävä määrä naisia juuri naisjärjestöjen hyväntekeväisyystoiminnasta? Ensinnäkin, kaitsijoiden tarvittava suuri määrä omalta osaltaan ohjasi kaitsijoiden valintaa kohti naisten hyväntekeväisyysjärjestöjä, joiden parissa toimi runsas

⁹³ Vaivaishoitohallituksen vuosikertomus 1907 & 1908. Tampereen vaivaishoitohallituksen arkisto, TKA.

⁹⁴ Vaivaishoitohallituksen pöytäkirjat 27.9.1905. Tampereen vaivaishoitohallituksen arkisto, TKA.

⁹⁵ Vaivaishoitohallituksen vuosikertomus 1908. Tampereen vaivaishoitohallituksen arkisto, TKA.

⁹⁶ Vaivaishoitohallituksen vuosikertomus 1909. Tampereen vaivaishoitohallituksen arkisto, TKA.

⁹⁷ Vaivaishoitohallituksen pöytäkirja 29.4.1908. Tampereen vaivaishoitohallituksen arkisto, TKA.

määrä vaimoja ja neitejä, joiden aika ja kiinnostus riitti hyväntekeväisyystoimintaan. Tampereella toimivista naisjärjestöistä juuri Rouvasväenyhdistyksellä, Naisyhdistyksellä ja erityisesti NNKY:llä oli selvästi suurimmat jäsenmäärät.⁹⁸ Lisäksi näillä naisjärjestöillä oli vakiintuneita toimintamuotoja, jotka täydensivät tai jopa paikkasivat köyhäinhoitohallituksen toimintamuotoja. Monet naisjärjestöjen toimintamuodot, jotka kohdistuivat työläisperheiden kasvatukseen tai toimeentulon edistämiseen, kuten lastenseimet ja lastenkodit sekä työhuonetoiminta, olivat muodostuneet osaksi kaupungin sosiaalista turvaverkkoa.

Naisjärjestöjen toiminta myös vastasi ajanmukaista kuvaa ”hyväntekeväisyydestä”. Hyväntekeväisyystoiminta oli vahvasti sukupuolittunutta toimintaa; usein se tarkoitti nimenomaan naisvetoisten ompeluseurojen keräystoimintaa tai aluerouvajärjestelmän avustustoimintaa. Käsitykset hyväntekeväisyydestä olivat siis varsin sukupuolen mukaisia; hyväntekeväisyys tarkoitti usein nimenomaan ylemmän luokan naisten kollektiivista apua köyhemmille. Vastaavalla tavalla Elberfeldin järjestelmän toimintaperiaatteisiin liittyi myös rakenteellisesti yhteiskuntaluokkia ja sukupuolijärjestelmää jäsentävä piirre. Kuten Konrad Kivekäs oli luonnehtinut, kaitsijoiden tuli osoittaa rakkautta ja huolenpitoa köyhiä kohtaan. Tämä vastasi pitkälti ajan ihanteellista kuvaa säätyläisnaisista yhteiskunnallisina äiteinä, jotka osoittivat äitiydenrakkauttaan myös perheen ulkopuolella, kohdistaen sen kansankasvatuksen avulla köyhiin kansaosiin. Nimenomaan sivistyneistön ja keskiluokan naisten arvioiminen luotettaviksi hyväntekeväisyyden harjoittajiksi heijastuu työläisnaisten puuttumisena kaitsijoiksi valituissa naisissa tai eri komiteoissa ja valiokunnissa, jotka olivat valmistelemassa Elberfeldin järjestelmää tai valitsemassa kaitsijoita, siitä huolimatta, että kaupungissa oli vuodesta 1902 lähtien toiminut Tampereen Työväenyhdistyksen Naisosasto, joka oli myös keskittynyt työväenluokan kodin- ja periehenhoidollisen tilanteen parantamiseen.⁹⁹

Naisjärjestöjen osaamisen tunnustamisen lisäksi vaikuttaa siltä, että painava syy kaitsijoiden rekrytointiin sivistyneistön naisjärjestöistä oli köyhäinhoitohallituksen halu sitoa niiden toiminta tiukemmin osaksi kaupungin vaivaishoitohallintoa. Syynä tähän vaikuttaa olleen vaivaishoitohallintoa jo vuosia vaivannut liiallinen almujen anto köyhille ja erityisesti lapsille, jonka vaivaishoitohallitus uskoi olevan hienostorouvien tapana. Useissa köyhäinhoitohallituksen

⁹⁸ NNKY:n jäsenluku oli 300, kun taas Rouvasväenyhdistyksen jäsenluku oli 151 ja Naisyhdistyksen 50.

Vaivaishoitohallituksen vuosikertomus 1909, Tampereen vaivaishoitohallituksen arkisto, TKA.

⁹⁹ Markkola 1994, 218-219.

vuosikertomuksissa valitetaan hyväntekeväisyysjärjestöjen ja vaivaishoitohallituksen yhteistoiminnan puutetta, joka vaivaishoitohallituksen näkökulmasta johti kerjuun ylläpitoon ja lasten suojattomuuden kasvamiseen sekä opetti köyhät kiittämättömyyteen.¹⁰⁰ Vaivaishoitohallitus toivoi hyväntekeväisyysjärjestöjen keskittyvän naisten ja lasten avustamiseen esimerkiksi ylläpitämällä turvakoteja ja lastentarhoja, mutta painotti, että ”*vanhempien henkilöiden avustus on kerrassaan jätettävä virallisen vaivashoidon huostaan*”.¹⁰¹ Vuoden 1906 vaivaishoitohallituksen vuosikertomuksessa toivottiinkin, että Elberfeldin järjestelmä toisi apua kerjuun ongelmaan, kun ”*kerjureiden helläsydämiset puolustajat, ja tavallaan ylläpitäjät*” todella osallistuisivat köyhien avustamiseen.¹⁰²

Vaivaishoitohallinnon jo suhteellisen varhaista suuntautumista varsinkin säätyläisten naisjärjestöihin voi selittää myös henkilö- ja perhesuhteilla: monien naisjärjestöjen aktiivien miehet ja muut sukulaiset toimivat köyhäinhoitohallituksessa tai kaupunginvaltuustossa tai muissa köyhäinhoidollisissa järjestöissä. Esimerkiksi Naisyhdistyksen pitkäaikaisen puheenjohtajan Iida Yrjö-Koskisen aviomies rehtori Eino Sakari Yrjö-Koskinen oli vuoteen 1908 tultaessa ollut jo useamman vuoden köyhäinhoitohallituksen jäsen ja ollut aiemmin aktiivinen myös Tampereen Työväenyhdistyksessä, toiminut yhdessä vaimonsa kanssa Tampereen Kaupunkilähetyksessä sekä Hämeen raittiuspiirin esimiehenä.¹⁰³ Myös Ilma Sumeliuksen isä Gustav Oskar Sumelius ja veli Gösta Sumelius olivat merkittäviä kauppiaita Tampereella sekä kummatkin toimivat kaupunginvaltuuttuina, veli vuosina 1898-1920 eli Elberfeldin järjestelmää valmisteltaessa. Veli Gösta oli myös vuosina 1904-1905 edustanut Tamperetta valtiopäivillä sekä toimi lukuisissa luottamustoimissa Tampereen eri seuroissa ja yhdistyksissä. Hän toimi myös Rouvasväenyhdistyksen tilintarkastajana vuosina 1907-1913. Ilma Sumeliuksen siskot ja äiti kuuluivat myös Rouvasväenyhdistykseen ja samoin Gösta Sumeliuksen vaimo Thyra Sumelius os. Mörtengren.¹⁰⁴

Kaitsijoita valinneen valiokunnan jäsenten sukulaisuussuhteilla näyttää olleen myös merkitystä kaitsijoiden valinnassa: valitsijavaliookuntaan valittu pastori Hallio valittiin piirin kolmesta

¹⁰⁰ Vaivaishoitohallituksen vuosikertomukset 1900-1907. Tampereen vaivaishoitohallituksen arkisto, TKA.

¹⁰¹ Vaivaishoitohallituksen vuosikertomus 1904. Tampereen vaivaishoitohallituksen arkisto, TKA.

¹⁰² Vaivaishoitohallituksen vuosikertomus 1906. Tampereen vaivaishoitohallituksen arkisto, TKA.

¹⁰³ Vaivaishoitohallituksen vuosikertomukset 1900-1908. Tampereen vaivaishoitohallituksen arkisto, TKA; Lähteenä 1938, 81; Kulhia 2007, 36; Kulhia 2011, 25.

¹⁰⁴ Raevuori 1935, Liite: Tamperelaisia sukuja, 174-177, 185-187; Rouvasväenyhdistyksen jäsenluettelo 1866-1923. Tampereen Rouvasväenyhdistyksen arkisto, TKA.

piirimieheksi, ja hänen vaimonsa Ellen Hallio valittiin saman piirin kaitsijaksi. Niin ikään Ilma Sumeliuksen kälyt Thyra Sumelius ja Gabriella Sumelius, molemmat Rouvasväenyhdistyksen pitkäaikaisia jäseniä ja yhdistyksen aluerouvia, valittiin kaitsijoiksi. Gabriella Sumelius toimi lisäksi vuonna 1909 Tampereen Pauvres Honteux -seuran¹⁰⁵ puheenjohtajana.¹⁰⁶

3.2. Kaitsijat ja piirimiehet

Valiokunta valitsi 15 piirimiestä kunkin 15 piirin johtoon sekä yhteensä 215 kaitsijaa.¹⁰⁷ Tavoitteena oli jakaa kaitsijat piireihin asuinalueidensa mukaan niin, että kaitsijat asuisivat mahdollisimman lähellä kaitsettaviaan. Käytännössä tämä ei kuitenkaan täysin onnistunut, koska harva kaitsijana toimineista säätyläisnaisista asui työläisalueilla, esimerkiksi Armonkalliolla tai Pispalassa. Kaitsijoita jouduttiin siirtämään asumispiirinsä lähellä olevaan piiriin, kun piirien kaitsijat eivät jakautuneet tasaisesti. Samoin tavoitteena oli, että piirit jakautuisivat tasaisesti siten, että jokaisessa piirissä olisi n. 20-25 avunnauttijaa tai apua saavaa perhettä. Piirejä järjesteltiin väkiluvun mukaan niin, että keskikaupungilla piirit olivat laajempia avunsaajien vähyydestä johtuen ja puolestaan työläisalueilla ja muualla kaupungin syrjällä piirit olivat pienempiä. Myös kaitsijoiden määrä piireissä vaihteli piirien koon ja sijainnin mukaan: suurimmissa piireissä oli 17-18 kaitsijaa, kun taas pienimmässä vain 10. Vaivaishoitohallituksen mukaan piirimiehet oli paremmin onnistuttu valitsemaan piirien alueella asuvista tai niissä toimivista, eli todennäköisimmin piirien alueella työskentelevistä henkilöistä.¹⁰⁸

Piirit noudattivat vuonna 1905 tehtyä köyhäinhoitopiirien jakoa, jolloin 50 piiriä supistettiin 15 suurempaan piiriin vierekkäisiä piirejä yhdistelemällä.¹⁰⁹ Järjestelmä toimi niin, että avunsaaja kääntyi kaitsijan puoleen, joka tutki hakijan avuntarpeen ja lähetti toimenpide-ehdotuksen vaivaishoitohallituksen kansliaan. Päätöksen avustuksen myöntämisestä teki joko kanslian esimies tai joskus kaitsijoiden ja piirimiehen muodostama piirikokous. Myönnetty avustukset toimitettiin kaitsijoille, jotka jakoivat ne avunsaajille.¹¹⁰

¹⁰⁵ Pauvres Honteux (suomeksi ”kainot köyhät”) - seura keräsi ompelutoiminnan kautta varoja säätyläisiin kuuluville naisleskille ja orvoille. Tampereella seura oli toiminut 1800-luvun jälkipuolelta lähtien. Aino Saarinen mukaan tähän säätyläisten ”köyhäinapuun” ei kuitenkaan liittynyt samaa kontrollia tai holhousa, joka kohdistettiin kaupungin köyhäinavustusta saaviin. Saarinen 1994, 42.

¹⁰⁶ Raevuori 1935, Liite: Tamperelaisia sukuja, 179-180, 187.

¹⁰⁷ Vaivaishoitohallituksen vuosikertomus 1908. Tampereen vaivaishoitohallituksen arkisto, TKA.

¹⁰⁸ Vaivaishoitohallituksen vuosikertomus 1909. Tampereen vaivaishoitohallituksen arkisto, TKA.

¹⁰⁹ Kartalle merkittyä piirijakoa ei ole löytynyt. Vaivaishoitohallituksen pöytäkirja 28.12.1905. Tampereen vaivaishoitohallituksen arkisto, TKA.

¹¹⁰ Messukylään kuulunutta Järvensivua varten oli perustettu aiemmin piiri ja piirimiehet, mutta Elberfeldin järjestelmän käyttöönoton yhteydessä päätettiin jatkossa maksaa siellä asuville Tampereella kirjoilla oleville huollonsaajille avustukset suoraan köyhäinhoitohallituksen kansliasta. Jaakkola 1984, 132; Jaakkola 1994, 140.

Valvoakseen esikaupungin elinoloja ja selvittääkseen avunsaajien kotipaikkaoikeuteen liittyviä epäselvyyksiä valtuusto perusti vaivaishoitohallituksen ehdotuksesta erityisen köyhäinhoitopiirin kaupungin ulkopuolelle Pispalaan ja Tahmelaan vuoden 1909 aikana.¹¹¹ Syynä tälle oli se, että yhä suurempi osa avunsaajista muutti Pispalaan ja Tahmelaan¹¹², mutta säilytti silti kotipaikkaoikeutensa Tampereella esimerkiksi kaupungissa työssä käynnin perusteella, tai koska heidät oli aiemmin häädetty Kytälästä aluetta kaavoitettaessa aivan 1800-luvun lopulla. Uuden piirin luomisen myötä kaitsijoiden määrää lisättiin ensimmäisen toimintavuoden aikana: vuoden 1909 köyhäinhoitohallituksen vuosikertomuksen mukaan kaitsijoina oli vuoden 1909 aikana toiminut 179 naista ja 43 miestä, eli yhteensä 222 henkilöä.¹¹³ Myös yksi uusi piirimies valittiin uuden Pispalan ja Tahmelan köyhäinhoitopiirin johtoon; vuoden loppuun mennessä piirejä oli siis 16 kappaletta.

Vuoden 1909 köyhäinhoitohallituksen vuosikertomuksessa olevan kaitsijaluettelon mukaan kaitsijoita oli yhteensä 241.¹¹⁴ Tämä suurempi luku selittyy sillä, että erityisesti kesän 1909 aikana valittiin varakaitsijoita, jotka pystyivät toimimaan mahdollisten poissaolleiden sijaiskaitsijoina.¹¹⁵ Luettelossa ei erotella kaitsijoita ja varakaitsijoita kuten piirimiehet ja varapiirimiehet on eroteltu, mutta joidenkin kaitsijoiden kohdalle on merkitty, että heidät on valittu vuoden kuluessa, ja toisten kohdalla on merkintä heidän eronneen vuoden aikana toimesta. Nämä vuoden aikana valitut kaitsijat viittaavat siis sekä niihin, jotka vuoden aikana valittiin uuden Tahmelan ja Pispalan piirin kaitsijoiksi, että niihin, jotka valittiin täydentämään eroavia ja kesän aikana poissaolevia kaitsijoita. Luku 241 tarkoittaa siis koko vuoden aikana yhteensä toimineita kaitsijoita, joista osa on eronnut ja osa vasta myöhemmin valittu. Kaikki kaitsijat eivät siis ole toimineet koko vuoden tehtävässään yhtäaikaaisesti tai yhtäjaksoisesti. Tilastoidessani ja analysoidessani kaitsijoita tässä työssä perustan kaavioni lähtökohtaisesti kaikkiin 241 vuoden 1909 aikana toimineeseen kaitsijaan.

Kaitsijaluettelon mukaan kokonaisuudessaan kaitsijoina toimi 49 miestä ja 192 naista. Naisten enemmistö oli merkittävä; heitä oli yhteensä 80 % kaikista kaitsijoista. Miespuolisia kaitsijoita oli kuitenkin suhteellisen tasaisesti joka piirissä; vain piireissä 10 ja 13 ei ollut yhtäkään miestä

¹¹¹ Tampereen kaupungin vaivaishoitohallituksen vuosikertomus 1909. Tampereen vaivaishoitohallituksen arkisto, TKA.

¹¹² Alueet eivät olleet tällöin osa Tampereen kaupunkia, vaan liitettiin kaupunkiin vasta myöhemmin.

¹¹³ Tampereen vaivaishoitohallituksen vuosikertomus 1909. Tampereen vaivaishoitohallituksen arkisto, TKA.

¹¹⁴ Kts. Liite 1. Laskettuna pelkät kaitsijat, ei piirimiehet tai varapiirimiehet. Huom! Fanny Tirkkonen toimi kaitsijana sekä piirissä 4 että 13. Anni Karlsson puolestaan toimi kaitsijana piireissä 12 ja 13. Tampereen vaivaishoitohallituksen vuosikertomus 1909. Tampereen vaivaishoitohallituksen arkisto, TKA.

¹¹⁵ Tampereen vaivaishoitohallituksen vuosikertomus 1909. Tampereen vaivaishoitohallituksen arkisto, TKA.

kaitsijana. Piirimiehiin verrattuna mieskaitsijoiden ammatit edustivat osittain alempaa yhteiskuntaluokkaa: mieskaitsijoista suurin osa oli tehtaan työntekijöitä tai alempia virkailijoita. Muita yleisiä ammatteja olivat liikemiehet, virkamiehet ja talonomistajat. Monet miespuolisista kaitsijoista on merkitty pelkällä sukunimellä ja etunimen ensimmäisellä kirjaimella.

Piirimies johti piirien kaitsijoita ja toimi linkkinä kaitsijoiden ja köyhäinhoitohallituksen välillä raportoiden piirien tilanteesta köyhäinhoitohallituksen kokouksessa.¹¹⁶ Piirien johtajat eli piirimiehet olivat aina miehiä. Tämä on mielenkiintoista, koska Elberfeldin järjestelmää edeltävien vuosien avustusjärjestelmässä useampi nainen oli toiminut piirimiehenä. Tällöin kuitenkin piirimiesten alaisuudessa ei toiminut erikseen kaitsijoita, vaan piirimiehet toimittavat käytännössä kaitsijan tehtäviä. Piirimiehen tehtävä siis muuttui ja vastuu kasvoi Elberfeldin järjestelmän myötä, kun kaitsijoiden ja heidän johdossaan toimivien piirimiesten vastuut eroteltiin. Tämä tuo myös sukupuolijärjestelmän mukaisen naisten ja miesten välisen aseman esiin: piirimiehet kohdistivat valvontansa kaitsijanaisiin, jotka puolestaan valvoivat köyhiä. Naisten ei kuviteltu olevan kyvykkäitä johtamaan, varsinkaan miehiä. Tehtävissä, joissa naiset ja miehet toimivat yhdessä, ero sukupuolten välillä tuotiin selvästi esiin. Luottamus, joka kaitsijoihin kohdistettiin köyhien valvonnassa, ei kuitenkaan ollut riittävä vastuullisempiin tehtäviin.

Piirimiehet olivat pitkälti ylemmän tai alemman keskiluokan edustajia ja yleisimmät piirimiesten ammatit olivat pastori, opettaja ja kirjanpitäjä.¹¹⁷ Piirimiehinä päteviksi koettiin siis selvästi sivistyneistöön tai keskiluokkaan kuuluneet kouluttautuneet miehet. Pappis- ja opettajasivistyneistön lisäksi piirimieheksi valittiin muuten tunnettuja ja menestyneitä kauppiaita ja muita toimihenkilöitä, kuten apteekkari Volter Aschan, toimitusjohtaja Pohjannoro, pankin virkamies O. V. Mansnerus sekä kirjanpitäjät K. H. Arho ja K. V. Petäjäniemi. Piirin yksi piirimiehenä oli Tampereen tuomiokirkkoseurakunnan kappalainen ja sijaistava kirkkoherra sekä Kaupunkilähetyksen puheenjohtaja Arvid Wallenius.¹¹⁸ Piirimiehet olivat usein aktiivisia yhdistyselämässä: Piirin kuusi piirimiehenä toimi tohtori Alfred Frestadius, joka pitkän

¹¹⁶ Mäkelä 2003, 5.

¹¹⁷ Yhteensä 16 piirimiehen ammattijakauma oli seuraava: neljä pappia, neljä opettajaa, kaksi kirjanpitäjää, yksi lääkäri, yksi apteekkari, yksi pankin virkamies, yksi rakennusmestari, yksi mallipuuseppä ja yksi liikemies. Tampereen vaivashoitohallituksen vuosikertomus 1909. Tampereen vaivashoitohallituksen arkisto, TKA.

¹¹⁸ Arvid Wallenius toimi Valdemar Vallin sijaisena Tampereen tuomiokirkkoseurakunnan kirkkoherrana ja Kaupunkilähetyksen puheenjohtajana vuosina 1909-1915 Vallin toimiessa asessorina Porvoon tuomiokapituliseurakunnassa. Wallenius oli aiemmin toiminut Lontoossa merimiespappina ja tutustunut siellä Kaupunkilähetyksen toimintaan. Ennen Tamperetta Wallenius toimi Helsingin Kaupunkilähetyksessä. Kulhia 2007, 39; Kulhia 2011, 28.

tehtaanlääkäri- ja kansakoulunlääkäriuransa lisäksi oli vuosina 1906-1907 lähtien toiminut Tampereen Lääkäriseuran puheenjohtajana, sekä juuri vuonna 1909 oli valittu Tampereen kansakoulun johtokunnan ja terveyshoitolautakunnan jäseneksi.¹¹⁹ Tampereen kaupunginvaltuutettu sekä Kristillisen työväenyhdistyksen puheenjohtaja mallipuuuseppä Emil Engbom puolestaan toimi piirissä kahdeksan piirimiehenä.¹²⁰ Opettaja Juho Haaviston ja pastori Kustaa Hallion lisäksi myös piirin kaksitoista piirimies pastori Elias Hyytiäinen toimi Tampereen Kaupunkilähetyksessä, ja oli tämän lisäksi myös NMKY:n puheenjohtaja.¹²¹

Huomionarvoista on, että valituista piirimiehistä aiemmin piirimiehinä olivat toimineet ainoastaan pankkivirkailija O. V. Mansnerus, mallipuuuseppä Enbom, opettaja Haavisto sekä rakennusmestari Heikkilä.¹²² Tästä huolimatta yllättävän pieni määrä aiemmista piirimiehistä valittiin uuden järjestelmän piirimiehiksi. Huomattavaa on myös se, että juuri uusina valitut piirimiehet olivat niin sanottujen rivipiirimiesten sijaan nyt entistä tunnetumpia yhdistyselämän vaikuttajia tai muita merkittäviä kauppiaita ja kuntalaisia. Tämä viittaa siihen, että Elberfeldin järjestelmä koettiin aiempaa tärkeämmäksi ja arvovaltaisemmaksi järjestelmäksi, joka vaati erityisen ansioituneiden sivistyneistön edustajien asiantuntemusta ja osallisuutta.

Mielenkiintoista kuitenkin on, että varapiirimiehenä oli useissa piireissä nainen. Vaarapiirimiehinä toimivat lähes aina naisjärjestöjen tunnetuimmat aktiivit. Näitä olivat Naisyhdistyksen puheenjohtaja Iida Yrjö-Koskinen, NNKY:n aktiivi Ruusu Heininen, NNKY:n puheenjohtaja Sofia Länkelä sekä useita muita naisjärjestöjen jäseniä ja erityisesti kansakoulunopettajia.¹²³ Varapiirimieheksi haluttiin siis todennäköisesti valita köyhäinhoidossa kokeneita ja yleisesti tunnettuja henkilöitä, vastaamaan piirimiesten kompetenssia. Näin myös luotiin erottelua entistä luotettavimpien naisten sekä potentiaalisesti heidän alaisuudessaan toimivien kaitsijanaisten välille:

¹¹⁹ Raevuori 1935, Liite 1: Tamperelaisia sukuja, 53-54.

¹²⁰ Raevuori 1935, Liite 1: Tamperelaisia sukuja, 28.

¹²¹ Pastori Hyytiäinen oli yksi allekirjoittajista yhdessä pastori Hallion ja kirkkoherra Valdemar Vallin kanssa yhdistysmuotoista Kaupunkilähetystä muodostettaessa vuonna 1906. Kulhia 2007, 36, 38.

¹²² Tampereen vaivashoitohallituksen pöytäkirjat 27.9.1905, 28.12.1905, 28.12.1906. Tampereen vaivashoitohallituksen arkisto, TKA.

¹²³ Järjestöjen aktiiveista Rouvasväenyhdistyksen, Naisyhdistyksen ja NNKY:n aktiivi ja kansakoulunopettaja Ina Durchman toimi piirin 10 varapiirimiehenä, piirissä 2 varapiirimiehenä oli konttoristi ja NNKY:n jäsen Fanny Laurila, piirissä 7 varapiirimiehenä oli Rouvasväenyhdistyksen ja NNKY:n jäsen ja entinen opettaja Aura Savio, piirissä 13 varapiirimiehenä toimi Rouvasväenyhdistyksen ja Naisyhdistyksen jäsen neiti Maria Tallqvist. Naisjärjestöjen ulkopuolelta piirissä 8 varapiirimiehenä oli insinöörin rouva Olga Lavonius. Tampereen köyhäinhoidon hallituksen vuosikertomus, Liite 3: Tampereen köyhäinhoidon piirimiehet ja kaitsijat vuonna 1909; NNKY:n jäsenluettelo; Rouvasväenyhdistyksen jäsenluettelo; Oksiala 1997, Liite 7: Tampereen Naisyhdistyksen kokouksiin osaaottaneet naiset 1890-1906.

luotettavuutta ja sosiaalista pääoma kasvatti näkyvyys ja tunnettavuus naisjärjestöjen toiminnassa sekä opettajana toiminen ja tähän liittyvä saavutettu sivistys.

3.3. Naiset kaitsijoina

Naispuoliset kaitsijat, joita oli yhteensä 192, olivat suurimmaksi osaksi rouvia; heitä oli yli 70 % kaikista naiskaitsijoista. Rouvien korkea määrä selittyy luonnollisesti osittain kaitsijoiden rekrytoinnilla, joka kohdistui erityisesti rousvavoittoiseen Rouvasväenyhdistykseen sekä Naisyhdistykseen. Naisia ei kuitenkaan tituleerattu heidän omien meriittiensä tai naisjärjestötoiminnan kautta, vaikka rekrytointi kohdistettiin nimenomaan naisjärjestöihin. Naispuoliset kaitsijat oli jaoteltu siviilisäädyn mukaisesti rouviin ja neiteihin sekä osan kohdalla vielä tarkemmin aviomiehen ammatin mukaisesti, siinä missä mieskaitsijoita tituleerattiin heidän oman ammattinsa mukaan. Tämä viittaa siihen, että siviilisäädyllä oli merkittävä rooli kaitsijanaisten valikoitumisessa.

Kaitsijarouvien aviomiesten ammatit paljastavatkin paljon kaitsijan pätevyyden sekä luotettavuuden luokkaperusteisesta rakentumisesta. Ylipäätään kaikki kaitsijarouvien aviomiesten tunnistettavat ammatit ovat keskiluokkaisia tai selvästi sivistyneistön ammattikuntaa.¹²⁴ Suurimmat ammattiryhmät ovat insinöörit, lääkärit, opettajat, kauppiaat, apteekkarit sekä pappisuralla olevat.¹²⁵ Näiden ammattikuntien vaimojen edustus kaitsijarouvissa on yli 40 %. Huomionarvoista on, että ammateissa ylipäätään korostuvat varsinkin uudet, keskiluokkaiset sekä hyvin kaupunkikeskeiset ammattiryhmät, kuten konttoristit, pankinjohtajat ja -virkailijat sekä isännöitsijät. Naiset perheineen edustivat siis kaupungin harvalukuista kehittyvää keskiluokkaa sekä sivistyneistöä.

Rouvien aviomiesten joukosta löytyy myös selkeästi varakkaampia henkilöitä, sekä kaupungissa muuten hyvin vaikutusvaltaisia miehiä. Kaitsijoiden aviomiehiä olivat muun muassa tehtailijat ja konsulit, joista useimmat olivat suurkauppiaita; Sigrid Blomin aviomies Johan Viktor Blom oli Portugalin varakonsulin lisäksi tukkuliikkeen J.V. Blomin Seuraajat omistaja, ja Anna Enqvistin aviomies Johan Valdemar Enqvist oli puolestaan merkittävä puutavarakauppias sekä useiden

¹²⁴ Naiskaitsijoista selvästi suuren osan, yli kolmasosan naisten aviomiesten ammatti on tunnistettu joko kaitsijalistauksessa tehdyn merkinnän, NNKY:n jäsenluettelossa olevan merkinnän tai Tampereen tuomiokirkkoseurakunnan rippikirjoista löytyvän merkinnän mukaan. Usean NNKY:läisen kohdalla on jäsenluettelossa nimen viereen kirjattu lisätietoja, esim. syntymäaika ja -paikka, mahdollinen ammatti sekä aviomiehen ammatti.

¹²⁵ Opettajakuntaan on laskettu myös lehtorit ja rehtorit. Pappisuralla oleviin on laskettu papit, rovastit ja kappalaiset.

sahojen omistaja sekä Ruotsin varakonsuli.¹²⁶ Samoin kolmen kaitsijarouvan aviomies oli pankinjohtaja.¹²⁷ Kaitsijan aviomiehen ammatti mainittiin erikseen yleensä silloin kun puolisoilla oli jokin merkittävä virka tai ammatti, kuten tuomari, poliisimestari, tehtailija, tohtori tai konsuli. Kuuluminen arvostettuun perheeseen vaikuttaa siis olleen tekijä, joka lisäsi korkeassa asemassa olevan miehen vaimon uskottavuutta kaitsijan toimessa. Tätä korostaa entisestään se, että kaitsijarouvien puolisoista ei ole löydettävissä yhtäkään selkeästi työväenluokkaista ammattinimikettä. Toisaalta yli 30 % rouvien aviomiehen ammattia ei ole kirjattu, joten on mahdollista, että heidän joukossaan on ollut työväenluokkaisempia henkilöitä, erityisesti laitakaupungin alueilla. Toisaalta, niiltä osin, kun kaitsijanaiset esimerkiksi Pispalan ja Tahmelan piirissä on tunnistettu, edustivat hekin pitkälti sivistyneistöä ja ylempiä yhteiskuntaluokkia.¹²⁸

Huomattavaa on myös se, että kaitsijarouvien aviomiehet olivat ammatillisen aktiivisuutensa lisäksi usein aktiivisia myös yhdistyselämässä tai kaupunginhallinnossa. Kymmenen rouvan aviomies toimi kaitsijoiden valinnan aikaan kaupunginvaltuutettuna tai oli toiminut valtuutettuna jo aiemmin. Monen aviomies oli Tampereen Suomalaisen klubin jäsen tai toimi esimerkiksi Tampereen Työväenyhdistyksessä tai Tampereen Säästöpankissa. Kaitsijanaisten aviomiesten sosiaalisella statuksella oli siis selvästi vaikutus rouvien valikoitumiseen kaitsijoiksi ja heidän sosiaalisen pääoman kasvuun. Tähän viittaa myös se, että ne rouvat, jotka eivät ole yhdistettävissä naisjärjestöihin, olivat nimenomaan kaupungin merkittävimpien miesten vaimoja: muun muassa kaitsija Mary Ahlmanin aviomies varatuomari Gustaf Einar Ahlman oli tunnettu asianajaja Tampereella ja kaupunginvaltuuston puheenjohtaja vuosina 1909-1911. Aurora Solinin aviomies Abel Henrik Solin puolestaan oli Tampereen Pellava- ja Rautateollisuus Osakeyhtiön konepajan insinööri vuodesta 1897 alkaen sekä kaupunginvaltuuston ja rahatoimikamarin jäsen. Synnöve Kailan aviomies Lauri Kaila oli Tampereen tuomiokirkkoseurakunnan vastaava kappalainen.¹²⁹

¹²⁶ Raevuori 1935, Liite: Tamperelaisia sukuja, 38-39.

¹²⁷ Gabriella Sumelius oli Pohjoismaisen Osakepankin Tampereen konttorin edesmenneen johtajan Frans Petter Sumeliuksen leski. Raevuori 1935, Liite: Tamperelaisia sukuja, 178-180. Jenny Boxströmin aviomies Alfons Ehrenfrid Boxström oli Tampereen Osake-Pankin kamreeri, ja Helmi Grönblomin aviomies Frans Hjalmar Grönblom puolestaan oli Vaasan Osakepankin Tampereen konttori johtaja. Tampereen tuomiokirkkoseurakunnan rippikirjat 1888-1897, TSK.

¹²⁸ Esim. piirissä 15 kaitsijoina toimi insinöörin ja tuomarin rouva, sekä rovasti Valdemar Vallin vaimo Selma Valli. Piirissä 16 kaitsijana toimi neiti, rahastonhoitaja Anna Poutiainen. Tampereen tuomiokirkkoseurakunnan rippikirjat 1888-1897, TSK.

¹²⁹ Heikinheimo 1955, 13; Raevuori 1935, Liite: Tamperelaisia sukuja, 144; Tampereen tuomiokirkkoseurakunnan pappisluettelo, Suomen sukututkimusseura.

Aviosuhteilla näyttää olleen merkitys myös piirimiesten vaimojen kohdalla. Pitkälti kolmasosa piirimiehistä toi vaimonsa mukaan kaitsijaksi. Olga Aschan, joka oli myös Rouvasväenyhdistyksen jäsen, toimi piirissä neljä kaitsijana. Hänen aviomiehensä oli toisen piirin piirimies Wolter Aschan.¹³⁰ Piirissä kuusi kaitsijana toimi Helena Maria Frestadius, joka oli ennen avioitumistaan vuonna 1906 toiminut Tampereen Rahatoimikamarin kanslistina.¹³¹ Hän oli naimisissa saman piirin piirimiehen, lääkäri Alfred Frestadiuksen kanssa. Samoin kaitsija Anna Mansneruksen aviomies, pankin virkamies O. V. Mansnerus toimi piirimiehenä. Pastoreiden osalta piirimies Elias Hyytiäisen vaimo Ines toimi kaitsijana piirissä yhdeksän, sekä pastori Hallion vaimo Ellen puolestaan toimi kaitsijana miehensä piirissä.

Kaitsijan tehtävän ottivat omakseen myös neidit; heitä valittiin yhteensä 55 henkilöä. Suurin osa neideistä oli suoraan merkitty siviilisäädyn mukaisesti. Kaitsijaneideistä yhdeksän on kuitenkin merkitty siviilisäädyn sijaan pelkän ammatin tai tittelin perusteella: näitä olivat kuusi opettajatarta, kaksi diakonissaa ja yksi ylioppilas. Ylioppilaaksi merkitty Julia Roos oli myös ammatissa: hän oli aloittanut vuonna 1909 rautakauppa Sandberg Oy:n pääkassanhoitajana.¹³² Opettajattarien kohdalla naisten titteliksi oli merkitty vain opettajatar, ei heidän siviilisäätynsä. Toisaalta opettajattaret olivat useimmiten neitejä, joten tämä olettaus sisältyi merkintään. Merkittyjen ammatissa olevien neitien lisäksi kuitenkin suurin osa neideistä oli todellisuudessa ammatissa tai virassa. Sari Mäkelän mukaan kaikki neidit olivat jonkinlaisia viranhaltijoita, mutta tätä en ole pystynyt vahvistamaan.¹³³ Varsinkin NNKY:n jäsenluetteloihin tehtyjen merkintöjen perusteella voin todeta 23:n neidin olleen opettaja. He muodostivat siis kaitsijaneitien selkeästi suurimman yksittäisen ammatillisen ryhmän. Heidän lisäksi pitkälti samojen NNKY:n jäsenluetteloiden perusteella voin tunnistaa lisäksi kaksi konttoristia, kaksi ompelijatarta sekä yhden kättilön.¹³⁴ Tunnistettavasti ammatissa olevia neitejä oli siis yhteensä 31. Neideistä 24:ää en ole pystynyt tunnistamaan.

¹³⁰ Wolter Aschanin vaimo Olga (os. Gronow), s. 2.4.1876. Tampereen tuomiokirkkoseurakunnan rippiluettelot 1888-1897, TSK.

¹³¹ Kaitsijaluettelossa nimetty pelkästään "Frestadius L." ja "tohtorin rouva". Yrjö Raevuoren mukaan Alfred Frestadiuksen vaimon nimi oli Helena Maria Urbin. Kirjainta "L" selittää kuitenkin ilmeisesti Helena Marian lempinimi Leni, jonka hän on merkinnyt mm. miehensä kuolinilmoitukseen. Helsingin Sanomat 20.1.1914; Raevuori 1935, Liite 1: Tamperelaisia sukuja, 53-54.

¹³² Raevuori 1935, Liite: Tamperelaisia sukuja, 130-131.

¹³³ Mäkelä 2003, 44-45.

¹³⁴ Ko. neitien ammatit löytyivät merkittynä NNKY:n jäsenluettelossa nimen yhteydessä. Ainoastaan piirissä 3 olleen Aleksandra Hardénin tunnistin kättilöksi Tampereen tuomiokirkkoseurakunnan rippikirjassa 1888-1897 olleen merkinnän perusteella.

Opettajattarien suuri osuus neideistä ei ole yllättävä. Opettajan ura oli ajalle hyvin tyypillinen ja soveliaaksi koettu keski- ja tai ylemmän luokan naimattomien naisten työllistymisen väylä. Lisäksi kaitsijoiden rekrytointi kohdistui Naisyhdistykseen ja NNKY:hyn, joissa oli merkittävä määrä neitejä ja erityisesti opettajia. Ylipäättään ajan naisjärjestöissä kasvavana trendinä oli opettajien määrän lisääntyminen, mitä voidaan selittää koulutuksen ja sosiaalisen aseman mukaan tuomana arvostuksella, sekä sillä, että naisjärjestöjen toiminta oli usein kasvattamiseen ja sivistämiseen tähtäävää.¹³⁵ Opettajan ammatin merkitys naisten sosiaalisen pääoman kasvattavana tekijänä näkyi jo aiemmissa piirimiesvalinnoissa: vuonna 1895 piirimiehinä olivat toimineet Iida Yrjö-Koskinen, Naisyhdistyksen perustajajäsen ja Kaupunkilähetyksen aktiivi sekä Sofia Länkelä, myöskin Kaupunkilähetyksen aktiivi. Kummatkin olivat saaneet opettajakoulutuksen ja olivat naimisissa lehtorina toimivien miesten, Eino Sakari Yrjö-Koskisen sekä Kaarlo Länkelän kanssa.¹³⁶ Myös vuosiksi 1906-1908 piirimieheksi oli valittu yhteensä kolme opettajatarta.¹³⁷

Opettajien lisäksi kätilöt ja diakonissat olivat muita nais erityisiä ammattikuntia. Kummatkin kaitsijoina toimineet diakonissat, Olga Saraja sekä Olga Koponen piirissä 13, olivat Kaupunkilähetyksen palkkaamia ja toimineet tehtävissään jo usean vuoden ajan. Kaupunkilähetys oli vuonna 1897 aloittanut diakoniatyön Tampereella: aluksi tehtävään palkattu diakonissa Hanna Mellberg oli hoitanut yhdistyksen sairaanhoitajan tehtäviä vierailien hoitoa tarvitsevien kotona. Alusta asti diakonissan tehtäviin kuului myös köyhäinavun välittäminen koteihin, mikä toimitettiin sekä rahan että muiden tarvikkeiden muodossa. Kun diakonissa Olga Saraja vuonna 1903 lähetettiin Helsingin diakonissalaitokselta Tampereelle Mellbergin avuksi, oli Kaupunkilähetys jakanut kaupungin kahteen piiriin, joissa kummassakin toimi oma diakonissa. Mellbergin tilalle saapui Olga Koponen vuonna 1906. Diakonissojen toimiala laajeni entisestään Koposen ja Sarajan aikana: toimintavuonna 1907-1908 diakonissat tekivät yhteensä 3365 sairaskäyntiä 345 kotiin, minkä lisäksi he tekivät ennaltaehkäisevää siveystyötä tehtaalaistytöiden parissa, ylläpitivät äitien viikoittaista ompeluseuraa sekä pitivät pyhäkoulua.¹³⁸ Kaiken kaikkiaan neitien ammatit kuvastavat hyvin keski- ja yläluokkaista naisten ammatillista kenttää, joka kyseisenä aikana alkoi muotoutua erityisesti

¹³⁵ Esim. Suomen NNKY:n perustajajäsenistä kolmannes oli opettajia. Samoin Tampereen Naisyhdistyksen perustajajäsenistä selkein yksittäin ryhmät olivat opettajat. Antikainen 2006, 23; Saarinen 1990, 278.

¹³⁶ Vuonna 1895 Kaarlo ja Sofia Länkelän sukunimi oli vielä Dahlström. He suomalaistivat sukunimensä Länkeläksi vuosisadan alussa. Jaakkola 1984, s. 130.

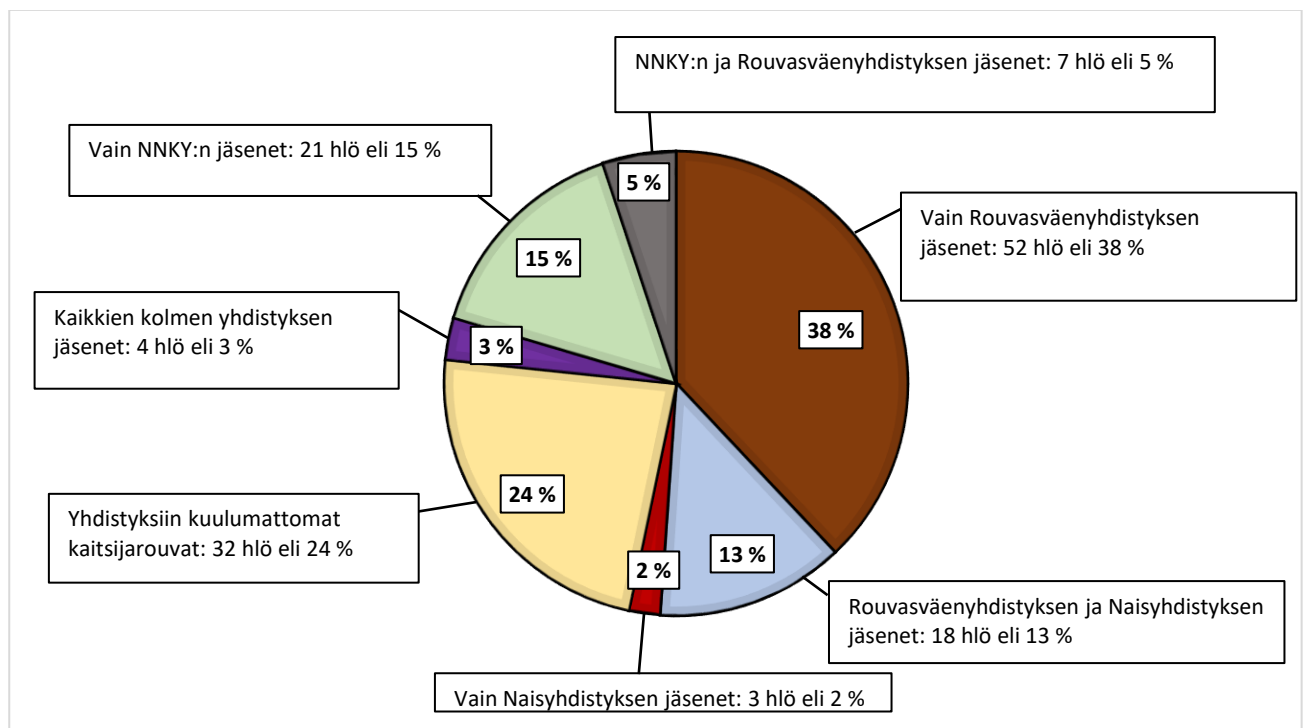
¹³⁷ Tampereen vaivashoitohallituksen pöytäkirja 28.12.1905. Tampereen vaivashoitohallituksen arkisto, TKA.

¹³⁸ Markkola 2002, 115-116; Kulhia 2011, 32.

kaupungeissa.¹³⁹ Huomattavaa on, että naisten työläisammatit loistavat poissaolollaan kaitsijaneitien kohdalla. Ainoastaan Mandi Sipilä sekä Tilda Pärä, kummatkin NNKY:n jäseniä, olivat ompelijattaria.

Siviilisääty tai ammattitausta ei kuitenkaan ollut ainoa tekijä, jolla oli merkitystä naisten sosiaalisen pääoma rakentumisessa ja heidän valinnassaan kaitsijoiksi. Moni oli toiminut pitkään erinäisten kasvatukseen, lastenhoitoon ja kodinhoitoon liittyneiden naisjärjestöjen johtokunnissa ja komiteoissa. Koska moni kuului naisjärjestöihin, oli selvää, että vaivahoitohallitus oli pyrkinyt tietoisesti rekrytoimaan heitä näistä järjestöistä. Järjestäytymisessä naisjärjestöihin oli kuitenkin eroa rouvien ja neitien välillä. Alla olevasta kaaviosta selviää, miten rouvat jakautuivat erilaisiin naisjärjestöihin:

Kaavio 1: Naimisissa olevien kaitsijanaisten (yht. 137 henkilöä) jakautuminen Rouvasväenyhdistykseen, Naisyhdistykseen sekä NNKY:hyn sekä naisjärjestöihin kuulumattomat naimisissa olevat kaitsijanaiset.

Lähteet: Rouvasväenyhdistyksen jäsenluettelo 1866-1923. Rouvasväenyhdistyksen arkisto, TKA; NNKY:n jäsenluettelo, NNKY:n arkisto; Oksiala 1997, Liite 7: Tampereen Naisyhdistyksen kokouksiin osaaottaneet naiset 1890-1906.

Kaitsijarouvista lähes 75 prosenttia kuului joko Rouvasväenyhdistykseen, Naisyhdistykseen tai NNKY:hyn, tai useampaan näistä yhtä aikaa. Ensinnäkin pelkästään Rouvasväenyhdistykseen

¹³⁹ Ollila 1998, 42-44.

kuuluneiden osuus oli erittäin suuri. Tätä selittää luonnollisesti yhdistyksen luonne nimenomaan naimisissa olevia säätyläisnaisia kokoavana yhdistyksenä. Yhdistyksellä oli kuitenkin myös erityinen suhde kaupunginhallintoon, kuten Elberfeldin järjestelmän käyttöönoton yhteydessä on huomattavissa. Varsinkin yhdistyksen aluerouvajärjestelmällä näyttää olleen keskeinen merkitys: kaitsijoista 22 naista oli toiminut ainakin vuosien 1899-1904 aikana Rouvasväenyhdistyksen aluerouvina, eli käytännössä kaitsijaa vastaavassa tehtävässä.¹⁴⁰ Tähän verrattuna Naisyhdistyksen osuus oli merkittävästä pienempi, mitä voi osittain vääristää jäsenluetteloiden puuttuvat tiedot.¹⁴¹ Toisaalta Naisyhdistyksen jäsenluku oli pienempi kuin Rouvasväenyhdistyksen tai NNKY:n, ja se myös keräsi Rouvasväenyhdistykseen verrattuna enemmän naimattomia naisia jäsenikseen. Rouvasväenyhdistyksen jäsenillä näyttää olleen taipumus kuulua myös muihin naisjärjestöihin. Jäsenkunnan yhteys erityisesti Rouvasväenyhdistyksen ja Naisyhdistyksen välillä on huomattava; tämä koski rouvien kohdalla erityisesti vanhempia naisia. Naisyhdistyksen ja NNKY:n välillä ei rouvien joukossa vastaavaa liikkuvuutta ollut. Varsinkin NNKY:läiset olivat pitkälti vain oman yhdistyksensä jäseniä. Rouvista 24 prosentin osalta ei ole onnistuttu yhdistämään heitä mihinkään näistä kolmesta naisjärjestöstä.

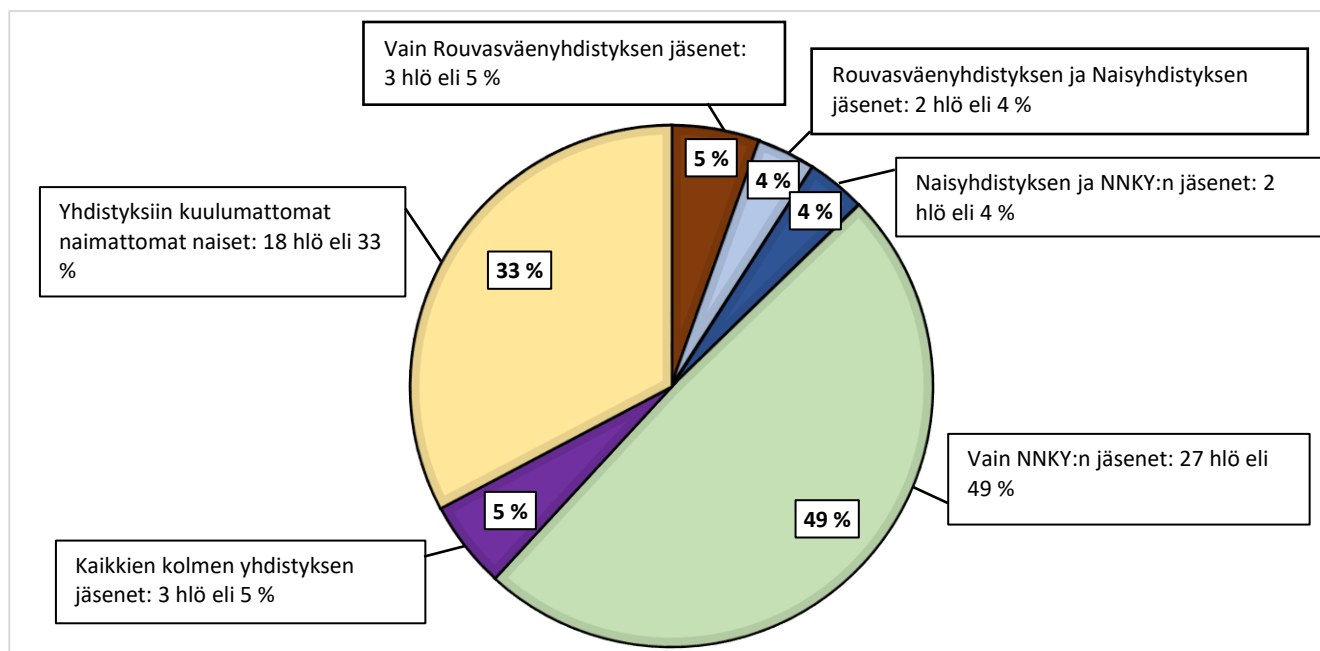
Naimattomien naisten järjestäytyminen poikkesi merkittävästi tästä. Erityisesti NNKY korostui naimattomia naisia poikkeuksellisen voimakkaasti pariinsa kokoavana yhdistyksenä. Tätä selittää ensisijaisesti se, että naimattomat naiset olivat keskimäärin rouvia nuorempia ja järjestäytyneet yhdistyksiin aivan 1890-luvun lopulla ja varsinkin 1900-luvun alusta lähtien. Tällöin naisten järjestäytyminen alkoi kohdistautua varsinkin NNKY:n ja Naisyhdistyksen kaltaisiin naiskeskeisiin ja sukupuolisegregoituneisiin järjestöihin.¹⁴² Samalla tämä vahvistaa käsityksen siitä, että vaikka NNKY pyrki muihin porvarillisiin naisjärjestöihin verrattuna voimakkaammin rekrytoimaan jäseniään tasaisesti eri yhteiskuntaluokista, muodostui naisjärjestöistä käytännössä keski- ja yläluokan naisten yhteenliittymiä.

¹⁴⁰ Aluerouvina olivat toimineet: Hilda Kupiainen, Elli Ahlman, Nadja Malinen, Jenny Boxström, Maria Lemberg, Sigrid Hylander, Jenny Idman, Ellen Vallin, Anna Schreck, Sigrid Blom, Helmi Grönblom, Elin Selin, Alma Sandberg, Maria Ramsay, Sigrid Roos, Gerda Klingendahl, Julia Backman, Thora Holt, Lydia Sommers, Thyra Sumelius, Florence Tammelander ja Gabriella Sumelius. Tampereen Rouvasväenyhdistyksen pöytäkirjat 24.11.1899, 18.9.1902, 5.11.1903, 6.10.1904, 5.12.1904. Tampereen Rouvasväenyhdistyksen arkisto, TKA.

¹⁴¹ Naisyhdistyksen alkuvuosista ei ole jäljellä jäsenluetteloa, joten on mahdollista, että osa yhdistykseen kuulumattomista on todellisuudessa kuulunut Naisyhdistykseen.

¹⁴² Sulkunen 1989, 171.

Kaavio 2. Naimattomien kaitsijanaisten (55 henkilöä) jakautuminen Rouvasväenyhdistykseen, Naisyhdistykseen ja NNKY:hyn sekä naisjärjestöihin kuulumattomat naimattomat kaitsijanaiset.¹⁴³

Lähteet: Rouvasväenyhdistyksen jäsenluettelo 1866-1923. Rouvasväenyhdistyksen arkisto, TKA; NNKY:n jäsenluettelo, NNKY:n arkisto; Oksiala 1997, Liite 7: Tampereen Naisyhdistyksen kokouksiin osaaottaneet naiset 1890-1906.

Rouvasväenyhdistyksen edustus oli naimattomien naisten parissa avioituneisiin kaitsijanaisiin verrattuna merkittävästi pienempi. Tämä selittyy luonnollisesti osaltaan sillä, että Rouvasväenyhdistys oli nimensä mukaisesti perinteisesti ollut säätyläisrouvien yhdistys. Silti lähes 10 % kaitsijaneideistä kuului myös Rouvasväenyhdistykseen. Rouvasväenyhdistykseen kuuluneet kaitsijaneidit olivat kuitenkin usein vanhempia, 1850- ja 1860 -luvuilla syntyneitä naisia, jotka olivat toimineet Rouvasväenyhdistyksessä jo 1890-luvulta lähtien. Useat näistä neideistä tulivat varakkaista ja tunnetuista perheistä tai olivat toimineet opettajina jo pitkään, mikä kenties koettiin rouvuuden puutteen paikkaajaksi ja näin ollen hyväksyttäväksi syyksi liittyä Rouvasväenyhdistykseen.¹⁴⁴ Tyypillistä vanhemmille neideille oli se, että mikäli he kuuluivat useampaan naisjärjestöön, olivat nämä järjestöt Rouvasväenyhdistys sekä Naisyhdistys. Huomattavaa on, että neitien kohdalla ei ole yhtäkään henkilöä, joka olisi kuulunut pelkästään Naisyhdistykseen. Nuorempien kohdalla useampaan järjestöön kuuluminen tarkoitti yleensä

¹⁴³ Lähteet: Tampereen Rouvasväenyhdistyksen jäsenluettelo; Tampereen NNKY:n jäsenluettelo; Oksiala 1997, Liite 7: Tampereen Naisyhdistyksen kokouksiin osaaottaneet naiset 1890-1906. Tampereen Naisyhdistyksen osalta ei ole säilynyt jäsenluetteloa ko. ajalta, joten lähteenä on käytetty Leea Oksialan pro gradu -työn listausta Naisyhdistyksessä toimineista naisista.

¹⁴⁴ Esimerkkeinä Mandi Holmberg ja Ina Durchman.

Naisyhdistyksen sekä NNKY:n jäsenyyttä. Neitien osalta myös niiden osuus, joita ei ole tunnustettu naisjärjestöistä, on suurempi. Koska yhtäaikaisesti moni neideistä oli opettaja, kenties on tulkittavissa, että heidät rekrytoitiin nimenomaan opettajuuden tai muun viran takia, jolloin ammattiosaaminen korostuu naimattomien naisten kohdalla sosiaalisen pääoman kasvattajana.

Huomattavaa on myös, että kaitsijoina toimi rivijäsenten lisäksi merkittävä määrä naisjärjestöjen keskeisimpiä henkilöitä. Rouvasväenyhdistyksestä edustettuna oli monta johtokunnan jäsentä; näitä olivat varapuheenjohtaja Alma Sandberg ja johtokunnan jäsenet Sigrid Blom, Gabriella Sumelius, Gerda Klingendahl, Ina Sandman sekä Jenny Idman. Naisyhdistyksen johdosta kaitsijoina toimivat puheenjohtaja Iida Yrjö-Koskinen, varapuheenjohtaja Hilda Kupiainen, sihteeri Ruusu Heininen sekä johtokunnan jäsen Elin Selin ja tilintarkastaja Maria Jaakkola. NNKY:n johtokunnasta kaitsijoina toimivat puheenjohtaja Sofia Länkelä, Mandi Pylvänen, Ines Hyytiäinen, Ruusu Heininen sekä Fanny Laitakari.¹⁴⁵

Osa kaitsijarouvista oli myös aktiivisia muissa naisjärjestöissä. Kaitsijoista seitsemän kuului Marttayhdistyksen johtokuntaan, muun muassa yhdistyksen puheenjohtaja Elli Ahlman, Alma Sandberg sekä Gerda Klingendahl.¹⁴⁶ Valkonauhayhdistyksestä mukana olivat puheenjohtaja Maiju Lilja sekä varapuheenjohtaja Hilda Kupiainen.¹⁴⁷ Monet naisista olivat yhtäaikaisesti usean naisjärjestön johtokunnissa tai muussa aktiivisessa toiminnassa mukana. Kaitsijoiden kautta onkin havaittavissa tamperelaisen naisjärjestökentän solmukohtien verkko 1900-luvun alussa. Näitä verkostoja ja solmukohtia tarkastellaan tarkemmin seuraavissa luvuissa. Näin voidaan havainnoida, miten naisten verkostojen sosiaalinen pääoma muotoutui ja mitkä tekijät selittävät juuri näiden henkilöiden nousua verkostojen solmukohtiin.

3.4. Kaitsijuus naisten verkostojen läpileikkaajana

Elberfeldin järjestelmää Tampereelle tuoneiden kunnanpäättäjien mielessä järjestelmällä tulisi olemaan yhteiskuntarauhaa edistävä vaikutus, ja samalla se edesauttaisi köyhyyden lopullista kitkemistä. Tässä ajatusmaailmassa kaitsijuus asettui avainasemaan; luottamustehtävän saaneiden harteilla oli henkilökohtaisen ystävyysuhteen, ja kuitenkin samalla avustussuhteen, luominen

¹⁴⁵ Rouvasväenyhdistyksen vuosikertomus 1909. Tampereen Rouvasväenyhdistyksen arkisto, TKA; Naisyhdistyksen vuosikertomus 1909, Tampereen Naisyhdistyksen arkisto, TKA; NNKY:n johtokunnan kokous 6.2.1909, NNKY:n arkisto.

¹⁴⁶ Marttayhdistyksen johtokunnassa olivat myös Anna Lindgrén, Helena Frestadius, Elin Selin ja Ida Hellsten. Lehtoranta 1939, 5.

¹⁴⁷ Poimintoja Tampereen Valkonauha ry:n toiminnasta 1902-2002. Tampereen Valkonauhayhdistyksen arkisto.

köyhän kanssa. Kaitsijan tehtävän koettiin olevan vastuullinen, ja tämän takia kaitsijoiden valintaprosessi kesti pitkälti koko vuoden 1908 ajan. Kaitsijoiden valinnan kautta on siis mahdollista tarkastella hieman laajemminkin tamperelaisten naisten verkostoja ja toimintamahdollisuuksia 1900-luvun alussa. Tehtävään valikoitui merkittäväällä enemmistöllä keski- ja yläluokan naisia, joista suurin osa oli jo vuosia toiminut Rouvasväenyhdistyksessä, Naisyhdistyksessä tai NNKY:ssä. Osa heistä toimi useassa tai kaikissa yhdistyksissä yhtä aikaa. Järjestöjä yhdisti se, että ne kaikki harjoittivat työläisnaisiin ja -perheisiin kohdistuvaa avustus- ja kasvatustoimintaa. Tästä näkökulmasta kaitsijavalinnan suuntautuminen näihin järjestöihin näyttää ilmeiseltä.

Valittuja naisia lähemmin tarkastelemalla voidaan kuitenkin yksilöidä naisten yhdistystoiminnassa erilaisia tendenssejä. Naisten järjestäytymisessä voidaan käsittää erityisesti sukupolveen, perhetaustaan ja aatemaailmaan liittyvien erojen kautta. Kaitsijoiden kautta voidaan havaita esimerkiksi selvästi 1850- ja 1860-luvuilla syntyneiden vanhempien naisten yhdistystoiminnan erot verrattuna nuorempiin, 1870- ja 1880-luvuilla syntyneisiin naisiin. Kaitsijoiden valinnan kautta näkyväksi tulee myös naisiin liitetyn osaamisen ja asiantuntijuuden eriytyminen siviilisäädyn mukaan. Yleisesti rouvilla aviomiehen ammatti tai muu kunnallinen tai järjestöaktiivisuus peilautui myös vaimon toiminnassa, sekä luonnollisesti toisinpäin. Ainakin ulospäin rouvien arvostus näyttää osittain perustuneen myös aviomiehen asemaan. Opettajien osuus naimattomista naisista taas viittaa siihen yleiseen käsitykseen, jonka mukaan opettajuus ja kasvatusta olivat naimattomille naisille tapa jatkaa naisille luonnolliseksi koettua hoivaroolia, joka oli myös oleellinen kaitsijan tehtävässä.¹⁴⁸

Koska useat naiset kuuluivat useampiin naisjärjestöihin, nousee järjestöverkon tiheys mielenkiintoiseksi kysymykseksi kaitsijanaisten toiminnassa ja ajatusmaailmassa. Näin ollen naisten verkostojen tarkasteleminen järjestölähtöisesti tuskin on hedelmällistä. Sen sijaan seuraavissa luvuissa aion tarkemmin analysoida erilaisten aihepiirien ympärille rakentuneita verkostoja 1800- ja 1900-lukujen vaihteessa. Ennen kuin naiset kuitenkaan rakensivat omaehtoisia verkostojaan Tampereella, heillä oli syntyperänsä ja perheverkostojensa kulttuurisen, taloudellisen ja sosiaalisen pääoman takia tietynlaiset lähtökohdat, jotka suuntasivat heidän verkostojensa muodostumista. Säätyläisnaisten lähtökohtien ja toimintamahdollisuuksien tarkastelu on syytä aloittaa syntyperästä ja perheestä, koulutuksesta sekä avioitumisesta.

¹⁴⁸ Ollila 1998, 43.

4. Perhetausta

4.1. Syntyperä

Vain pieni osa tamperelaisista, sekä työväenluokkaisista että säätyläisistä, oli alkuperäisiä kaupungin asukkaita. Vaikka kaupunki oli perustettu jo vuonna 1771, alkoi sen väkiluku todella kasvaa vasta tehtaiden laajetessa 1800-luvun puolivälissä. Kaupungin laajentuminen 1800-luvulla perustui lähes täysin tehtaiden kasvukausiin, ja tehtaiden ympärille rakentui myös kaupungin elinkeinorakenne. Suurin osa kaupungin asukkaista sai elantonsa tehtaista, esimerkiksi työläisinä, insinööreinä tai omistajina. Kaupungin säätyläistö olikin alun perin pitkälti tehdasomistajia ja suurkauppiaita, käsityöläisiä, papistoa sekä kaupunginhallinnon edustajia. Säätyläiset olivat tehdastyöläisten kaupungissa pieni väestöryhmä. Kehittyvä tehdaskaupunki tarvitsi kuitenkin rinnalleen yhä suuremman kaupunkirakenteen hallinnon, joka 1800-luvun loppua kohden erilaisilla aloilla työllisti virkasuhteissa yhä useammin kouluttautunutta sivistyneistöä. Kaupunkiin alkoikin syntyä perinteisten käsityö- ja kauppiassukujen rinnalle yhä suurempi kaupunginhallinnon ja yrityselämän virkamiesluokka, joka usein koostui pitkälti sivistyneistön edustajista. Kaupungin teollistuminen itsessään synnytti ja houkutteli myös muita kaupallisia elinkeinoja rinnalleen, kuten rautatie- ja logistiikkayrittäjiä.¹⁴⁹ Näistä tehdas-, kauppias- ja virkamiesperheiden tyttäristä ja vaimoista tuli myös suurin osa naisjärjestöjen tamperelaisjäsenistä.

Vuosisadan vaihteen naisjärjestöjen jäsenistä useimmat eivät olleet syntyperäisiä tamperelaisia. Suurin osa naisista oli muuttanut Tampereelle aviomiehen ammatin perässä. Ne, jotka olivat Tampereella tai Messukylässä syntyneitä, olivat usein 1870- ja 1880-luvulla syntyneitä ensimmäisen polven tamperelaisia. Heidän vanhempansa olivat muuttaneet kaupunkiin 1800-luvun puolivälissä tai hieman tämän jälkeen hyödyntääkseen kehittyvän kaupungin uramahdollisuuksia. Tyypillinen esimerkki uudesta tamperelaisperheestä oli kaitsija Ruusu Heinisen perhe, joka asettui kaupunkiin vuonna 1875. Ruusu Heinisen isä, Moses Heininen, varakkaan talonpoikaissuvun kasvatti ja Mustialan maatalousoppilaitoksessa kouluttautunut maanviljelijä, muutti Tampereelle vuonna 1874 aloittamaan kauppayritystään pian rakennettavien rautateiden lähistölle. Moses Heininen näki paremmat ansiomahdollisuudet teollisuudessa ja kehittyvässä kaupungissa, jätti maatilaa taakseen

¹⁴⁹ Rasila 1984, 217.

ja toi vaimonsa Karolina Lindstedtin Tampereelle, jossa heidän ainut lapsensa Rosa eli Ruusu syntyi 1876.¹⁵⁰

Suurin osa Tampereella syntyneistä kaitsijanaisista olikin kaupungin elinkeinorakenteesta johtuen suurkauppiaiden ja teollisuusmiesten jälkeläisiä. Helsingistä kotoisin ollut proviisori Johan Oskar Björkell perusti vuonna 1877 menestyvän sikuritehtaan Nalkalantorin pohjoislaitaan. Edellisenä vuonna oli Tampereella syntynyt hänen tyttärensä Agda, joka myöhemmin avioitui Carl Brakelin kanssa.¹⁵¹ Maria Nymanin isä Johan Henrik Liljeroos oli kuuluisan Liljeroosin värjäysliikkeen johdossa vuodesta 1878 lähtien. Johan Henrik Liljeroos oli myös valtiopäivillä porvarissäädyn edustajana vuosien 1899-1900 sekä 1904-1905 aikana ja oli Tampereen kaupunginvaltuuston jäsen vuosina 1878-1909. Greta Hagbergin isä, Juho Waldemar Enqvist oli havainnut kehittyvän teollisuusyhdyskunnan mahdollisuudet ja vuonna 1875 perustanut nimeään kantavan J. W. Enqvist -sahateollisuuslaitoksen Santalahteen. Samoin Maria Liljan isä Juho August Lilja sekä Ida Alhovuoren isä Juho Kustaa Hildén olivat kauppiaita.¹⁵²

Tampereen ulkopuolelta avioon tulleet olivat hekin tottuneet kaupunkilaiselämäänsä. Suurin osa ulkopaikkakuntalaisista oli syntynyt muissa kaupungeissa kuten Helsingissä, Viipurissa, Turussa, Hämeenlinnassa, Oulussa tai Porissa. He olivat usein näiden kotikaupunkiansa pienen säätyläistön jäseniä, ja he olivat muuttaneet Tampereelle avioitumisen jälkeen, kun aviomies oli saanut työpaikan kaupungista. Yksi selvemmistä ryhmistä, jo kaupunkien merkityksen ja koon takia, olivat Helsingistä, Turusta, Viipurista ja Pietarista kotoisin olleet pääkaupungin arvostettujen säätyläisten ja sivistyneistön tyttäret. Helsingissä vuonna 1877 syntynyt Gerda Aminoff oli maisteri ja kamreeri Albrecht Hornborgin tytär. Myös Helsingissä vuonna 1880 syntyneen Mary Ahlmanin isä Axel Gabriel af Björksten oli tuomari, valtiopäivämies ja vuonna 1895 nimitetty valtioneuvokseksi.¹⁵³ Pietarissa vuonna 1880 syntyneen Synnöve Kailan isä oli everstiluutnantti Werner Richard Schrey.¹⁵⁴ Turussa vuonna 1871 syntyneen Anna Schreckin isä Kaarle Julian Forsman toimi asianajajana, sekä

¹⁵⁰ Karppinen 2006, 56-60.

¹⁵¹ Rasila 1984, 111; Tampereen tuomiokirkkoseurakunnan rippikirjat 1888-1897, TSK.

¹⁵² Tampereen tuomiokirkkoseurakunnan rippikirjat 1888-1897, TSK; Raevuori 1935, Liite: Tamperelaisia sukuja: 38-39, 90-91.

¹⁵³ Helsingin seurakunnan syntyneiden luettelo 1856-1884.

¹⁵⁴ Kaila, Lauri Kustavi Gabriel. Suomen papisto 1800–1920 -verkkojulkaisu. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 2017. <https://kansallisbiografia.fi/papisto/henkilo/961>. Luettu 28.4.2019.

maistraatin kielenkääntäjänä Tampereella, ja Turussa vuonna 1864 syntyneen Helmi Grönblomin isä Frans Johan Fagerlund toimi kirjanpitäjänä Kuusikosken sahalla.¹⁵⁵

Virkamies- ja kauppiasperheiden lisäksi perinteinen säätyläistön ja sivistyneistön ryhmä, papisto, oli läsnä kaitsijanaisten taustoissa. Maria Jaakkolan isä Johan Anton Nordgren toimi Marian syntymän aikoihin Porissa kirkkoherran apulaisena.¹⁵⁶ Tampereen tyttökoulun opettaja Siiri Loimaranta syntyi vuonna 1873 Oulussa, ja seuraavana vuonna hänen isänsä pappi Wilhelm Lindstedt aloitti kaupungin kappalaisena. Wilhelm Lindstedt oli myös useamman vuosikymmenen ajan valtiopäivillä edustamassa pappissäätyä.¹⁵⁷ Lydia Rosengrenin isä pappi Elias Malakias Rosengren toimi Lydian syntymän aikaan vuonna 1851 Pyhämaan kappalaisena. Lydian lapsuus oli jatkuvaa paikkakuntien välillä muuttamista, isän toimiessa muun muassa Kaarinassa, Maskussa ja Eurassa kappalaisena tai kirkkoherrana.¹⁵⁸

Muutammat naisista tulivat kuitenkin matalammasta säätyläistöstä, jos ei työväenluokasta. Näiden naisten vanhempien ammatit olivat selvästi ruumiillista työtä vaativia ja työväenluokkaisempia. Ida Hellstenin isän Kristian Leonard Fjällströmin ammatiksi oli kirkonkirjoihin merkitty mekaaninen työläinen (ruots. *mekaniska arbetaren*), ja Maria Lembergin isä Alexander Falck oli kanaalirenki (ruots. *kanaldreng*).¹⁵⁹ Samoin Zaida Hoffströmin isä Gustaf Viktor Lindström oli oletettavasti tupakkatehtaan työläinen (ruots. *cigarrarbetare*).¹⁶⁰ Aleksandra Hardén tuli myös vaatimattomista oloista. Hänen isänsä Adolf Konstantin Hardén oli Pälkäneeltä Tampereelle vuonna 1859 muuttanut ajuri. Ilmeisesti pian muuttonsa jälkeen Adolf Konstantin oli avioitunut vaimonsa Wilhelminan kanssa, koska Aleksandra syntyi vuonna 1863 Tampereella.¹⁶¹

¹⁵⁵Noormarkun seurakunnan rippikirjat 1861-1868; Tampereen tuomiokirkkoseurakunnan rippikirjat 1888-1897.

¹⁵⁶Maria Jaakkola (os. Nordgren) syntyi 17.4.1859 Porissa. Porin kaupunkiseurakunnan syntyneiden luettelo 1856-1868; Suomen Sukututkimusseura: Porin pappisluettelo.

¹⁵⁷Siiri Loimaranta vaihtoi alkuperäisen sukunimensä Lindstedt vuonna 1906 Loimarannaksi. Oulun tuomiokirkkoseurakunnan rippikirjat 1868-1880; Suomen Sukututkimusseura: Oulun pappisluettelo.

¹⁵⁸Lydia Rosengren syntyi 14.8.1851 Pyhämaalla. Pyhämaan seurakunnan syntyneiden luettelo 1841-1868. Yrjö Kotivuori, *Ylioppilasmatrikkeli 1640–1852: Elias Malakias Rosengren*. Verkkojulkaisu 2005 <<https://ylioppilasmatrikkeli.helsinki.fi/henkilo.php?id=15481>>. Luettu 23.3.2019.

¹⁵⁹Ida Fjällström syntyi 27.12.1872 Porissa. Isän ammatti merkittiin syntyneiden luetteloon. Porin kaupunkiseurakunnan syntyneiden luettelo 1869-1877; Maria Falck syntyi 19.3.1860 Helsingissä. Helsingin seurakunnan syntyneiden luettelo 1856-1884.

¹⁶⁰Zaida Hoffström syntyi 24.3.1872 Turussa. Isän ammatti merkittiin syntyneiden luetteloon. Turun tuomiokirkkoseurakunnan syntyneiden ja vihittyjen luettelo 1871-1873.

¹⁶¹Wilhelminan tyttönimi on merkitty hyvin epäselvästi rippikirjaan. Kirkonkirjoihin on myös merkitty Aleksandra Hardénin olleen kättilö. Tampereen tuomiokirkkoseurakunnan rippikirjat 1888-1897; Valoma 1998, 63.

Muutamaa poikkeusta lukuun ottamatta kaitsijanaisten syntyperä oli siis varsin homogeeninen: suurin osa tuli vauraista, kaupunkilaisista ja sivistyneistä perheistä. Useimmilla oli perheidensä aseman takia oletettavasti jo valmiiksi otolliset mahdollisuudet itsensä kehittämiseksi, sivistämiselle ja jopa kouluttautumiselle sekä mahdollisuus avioitua säädynmukaisesti, ja myös taloudellisesti kannattavasti. Naisten varsin yhtenäinen tausta näyttää viittavan Pierre Bourdieun huomioon taloudellisen pääoman yhteydestä kulttuurisen ja sosiaalisen pääoman muodostumiseen. Moni kaitsijanaisten tuli perheestä, jotka kuuluivat ylimpään säätyläistöön, joka vastasi kuitenkin pientä osaa väestöstä. Tämä itsessään merkitsi, että naiset olivat syntyperänsä takia sosiaalistuneet tietynlaiseen säädynmukaiseen käyttäytymiseen, joka selvästi yhdisti verkostoja. Tämä sosiaalistuminen itsessään oli siis selkeästi omanlaisensa sosiaalisen pääoman muoto. Tosin kuten Bourdieu itse totesi, taloudellisen pääoman muuntuminen sosiaalistumiseksi ja sosiaalseksi pääomaksi vaati resursseja.¹⁶² Näitä säätyläistyttöjen kohdalla olivat aikaa vievä, perusteellinen ja yhtenäinen, sukupuolen- ja säädynmukainen kasvatus ja koulutus.

4.2. Säätyläistyttöjen kasvatus

Yksittäisten kaitsijanaisten kasvatuksesta ei ole juuri saatavilla tietoja. Koska suurin osa kaitsijanaisista oli säätyläisiä, voidaan tiettyjen säätyläisnaisten kasvatukseen liittyvien elementtien olettaa olleen läsnä myös kaitsijanaisten kasvatuksessa. Kuten Anne Ollila on todennut, 1800-luvun lopulla kasvaneiden säätyläisnaisten kasvatusta ja koulutusta leimasi kolme lähtökohtaa: uskonto, sukupuoli ja sääty.¹⁶³ Ensinnäkin, luterilaisuus ja luterilainen traditio oli 1800-luvun säätyläiselle, kuten 1800-luvun ihmiselle yleisestikin, perimmäinen elämäkatsomuksen lähtökohta, joka leimasi kaikkien kansalaisten kasvatusta. Vaikka vanhaluterilaisen yhtenäiskulttuurin katsotaan päättyneen viimeistään 1800-luvun puoliväliin, säilyi luterilaisperäinen ja uskonnolliskeskeinen kasvatusmalli kuitenkin säätyläistyttöjen kasvatuksessa keskeisenä osana pitkään.¹⁶⁴ Lasten uskonnollinen kasvatus toteutui usein niin, että perheenäiti opetti lapsille kotona luku- ja kirjoitustaidon lisäksi kristinuskon perusteita Lutherin katekismuksesta.¹⁶⁵ On oletettavaa, että merkittävä osa kaitsijanaisista sai vastaavan kasvatuksen kristinuskon tapoihin ja normeihin jo kotonaan.

¹⁶² Bourdieu 1986, 241-242.

¹⁶³ Ollila 1998, 17-18.

¹⁶⁴ Häggman 1994, 144.

¹⁶⁵ Ollila 1998, 19.

Uskonnollisuus olikin läsnä usean kaitsijan lapsuudessa. Leena Karppisen mukaan Ruusu Heinisen lapsuudenkodissa kasvettiin vakavaan kristillisyyteen ja ehdottomaan raittiuteen. Isä Moses Heininen oli kotoisin Salosta ja kasvanut pietismin pohjalta syntyneen Länsi-Suomen rukoilevaisten toiminnassa. Varmasti kasvatuksesta johtuen Ruusu olikin pyhäkoululainen jo lapsena, ja toimi koko elämänsä pyhäkoulunopettajana.¹⁶⁶ Selkeän uskonnolliskeskeinen lapsuus oli myös usealla muulla. Ainakin viisi kaitsijanaista tuli pappisperheistä, joissa uskonto oli konkreettisesti läsnä perheen arjessa. Papit olivat merkittäviä paikallisia ja joskus myös valtakunnallisia vaikuttajia, kuten Lydia Rosengrenin isä Elias Malakias Rosengren, joka toimi usean vuosikymmenen ajan valtiopäivämiehenä.¹⁶⁷

Säätyläistyttöjen kohdalla uskonnollinen kasvatus ei tarkoittanut pelkkää opinkappaleiden ulkoa opettelua, vaan luterilainen maailmankuva ja naiskuva itsessään määritteli pitkälti tyttöjen kasvatusta. Luterilaisessa opissa naisen kutsumus oli perinteisesti rajattu kodin piiriin, palvelemaan Jumalaa naiselle luonnollisiksi katsotuissa eri rooleissa perheenjäsenenä tai palvelijattarina. Nöyryys sekä toisten palveleminen ja auttaminen koettiin nimenomaan naisten uskonnollisuuden toteuttamisen tavoiksi.¹⁶⁸ Tamperelaisen naisjärjestökentän keskeisissä hahmoissa, Ruusu Heinisessä ja Iida Yrjö-Koskisessa, tämä ihannoitu ja tavoiteltu nöyryys ja palvelualttius näyttää toteutuneen. Leena Karppisen mukaan Ruusu oli lapsista lähtien luonteeltaan hyvin vastuunkantava ja halusi ”kaikin tavoin auttaa apua tarvitsevia.”¹⁶⁹ Aina Lähteenoja kuvaa Iida Yrjö-Koskisen olleen lapsesta asti lempeän äidillinen ja nuoresta asti halukas kansan opettamiseen. Tyttökoulun käytyään hänelle tarjoutui jo 15-vuotiaana ”tilaisuus käyttää tietojaan ja taitojaan toisten hyväksi” kun hän sai opettajan viran Kuopion köyhien lasten koulusta.¹⁷⁰

Luterilaisuudelle ja kristinuskolle yleisesti keskeinen sukupuolen mukaan jakautunut kasvatus istui yhteen myös säätyläiselämälle, erityisesti kaupunkilaisille säätyläisille tyypilliseen ajatukseen elämänpiirien jakautumisesta kodin yksityiseen piiriin ja ulkomaailman julkiseen piiriin. Naisen luonnollisen roolin ja kutsumuksen ajateltiin olevan äitinä kodin ja perheen piirissä, kun taas miehen tuli edustaa perhettä ja ansaita perheen ansiot ulkomaailmassa. Tätä perusteltiin usein naisten ja miesten biologisilla eroavaisuuksilla. Säätyläistyttöjen kasvatus keskittyi kodinhoidollisten taitojen

¹⁶⁶ Karppinen 2006, 60-62.

¹⁶⁷ Kotivuori, *Ylioppilasmatrikkeli 1640–1852: Elias Malakias Rosengren*. Verkkojulkaisu 2005 <<https://ylioppilasmatrikkeli.helsinki.fi/henkilo.php?id=15481>>. Luettu 29.3.2019.

¹⁶⁸ Markkola 2002, 32; Ollila 1998, 18-21.

¹⁶⁹ Karppinen 2006, 60-62.

¹⁷⁰ Lähteenoja 1938, 31, 34-35.

sekä hoiva- ja emännöintitaitojen opetteluun. Tytöt pidettiin usein sisällä ja he seurasivat äitejään tämän kodinhoidollisissa askareissa, siinä missä pojat viettivät aikaansa ulkona pelaten ja leikkien tai seurasivat jopa joskus isiään kaupunki- ja virkamatkoille. Näin säätyläislapset totutettiin jo varhain sukupuolenmukaisiin toimintapiireihinsä.¹⁷¹

Kansankasvatus ja kansallismielisyys olivat 1800-luvun lopussa kysymyksiä, joiden parissa ainakin osa kaitsijanaisista kasvoi perheidensä kautta. Ruusu Heininen kasvoi jo lapsuudenkodissaan snellmannilaisuuteen, ja Lähteenojan mukaan lida Yrjö-Koskiselle ”kansan opettaminen ja valistaminen oli hänelle pyhä, rakas ja velvoittava kutsumus varhaisesta nuoruudesta alkaen myöhäiseen eloniltaan asti”.¹⁷² Ilkka Liikanen on huomauttanut, että kansallisen ajattelun läpimurto tapahtui juuri oppineiden ja ylioppilaiden parissa. Näin ollen myös 1800-luvun alun yhdistystoiminnan, kuten rouvasväenyhdistysten ja vapaapalokuntien, organisoijina olivat nimenomaan sivistyneistöön kuulunut kaupunkilaissäätyläistö, virkamiehet ja porvarit. Verrattuna esimerkiksi käsityöläisiin tai itse työväestöön, sivistyneistö erottuu selkeänä yhtenä ryhmittymänä, joka aktivoitui työväenkysymykseen ja kansankasvatukseen liittyvissä asioissa.¹⁷³ Kun kaitsijanaisista usea tuli juuri näistä sivistyneistöön tai kaupunkilaisporvaristoon kuuluvista perheistä, on hyvin todennäköistä, että useampi naisista oli jo lapsuudenkodissaan saanut kansallisen herätyksen. Tämän puolesta puhuu joidenkin naisten vanhempien tiedossa olevat aktiviteetit kansansivistyksen ja varhaisen fennomaanisen liikkeen edustajina.

Elli Ahlmanin isä Karl Alexander Slöör oli sivistyneistöön kuuluva maisteri, hovineuvos, runoilija sekä Suomen virallisen lehden toimittaja. Slöör oli lukioaikoina kokenut kansallisen herätyksen ja oli ylioppilasaikanaan vuonna 1854 stipendiaattina runonkeruumatkalla Inkerissä ja Kannaksella. Vuodesta 1857 eteenpäin hän toimi Viipurin suomalaisen seurakunnan koulujen tarkastelijana sekä toimi vuosien 1868-79 aikana Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran sihteerinä. Hän myös suomensi merkittäviä näytelmiä, kuten Shakespearen *MacBethin* ja osia *Vänrikki Stoolin tarinoista*, sekä julkaisi myös omia suomenkielisiä runoja. Sofia Länkelän isä Jaako Länkelä oli Jyväskylän seminaarin suomen kielen lehtori ja toimitti kasvatusopillista Koti ja Koulu -lehteä vuosina 1864-66 sekä suomalaisen puolueen vanhoillisen siiven sanomalehti Suomalaista vuosina 1889–1907. Länkelä myös edisti kansakoululaitosta kirjoittamalla kansakoulujen käyttöön oppikirjoja. Siiri Loimarannan

¹⁷¹ Ollila 1998, 21-22.

¹⁷² Karppinen 2006, 61; Lähteenoja 1938, 35.

¹⁷³ Liikanen 1995, 104-105.

isä, pappi Wilhelm Lindstedt oli puolestaan Oulun ja Seinäjoen kappalaisena perustanut Ouluun yksityisen suomenkielisen lyseon ja toimi koulun pitkäaikaisena rehtorina ja opettajana. Hän kirjoitti paljon myös seurakuntaelämästä ja kristillissiveellisistä teemoista.¹⁷⁴ Kaitsijanaisten vanhempien kohdalla varhaiset työväenyhdistykset, säästöpankit ja muut työväkeen kohdistuneet yhdistykset eivät olleet yhtä yleisiä kuin kaitsijanaisten aviomiesten sukupolven kohdalla. Ainoastaan tamperelaissyntyisen Maria Nymanin isä Johan Henrik Liljeroos oli menestyvän tehtailijan lisäksi Tampereen Säästöpankin isännistön pitkäaikainen jäsen sekä puheenjohtaja.¹⁷⁵

Vaikka läheskään kaikki kaitsijanaisista eivät tulleet näistä kaikkein vauraimmista, aktiivisimmista ja näkyvimmistä sivistyneistöperheistä, oli kansankasvatukseen ja kansansivistämiseen liittyvä ajatusmaailma voimakkaasti läsnä sivistyneistön, sekä erityisesti kaupunkilaisporvariston yhteiskunnallisessa ajattelussa. Naisen kutsumus perheen, kodin ja kansan kasvattajana ja palvelijana oli jo yleinen mentaliteetti, jolla kaitsijanaisten sukupolvea kasvatettiin.¹⁷⁶ Näin ollen voidaan olettaa, että kulttuurinen ja sosiaalinen pääoma, jonka säätyläisnaiset perhetaustallaan ja kasvatuksellaan lunastivat, ohjasi heitä myös myöhemmin järjestötoiminnan tai ammattiin hakeutumisen kautta kansankasvatukselliseen toimintaan.

4.3. Koulutus

Sivistys alettiin yhä voimakkaammin 1800-luvun jälkipuolelta lähtien kokea kansakunnan hyvinvoinnin ehdoksi ja ennen kaikkea kansalaisuuden edellytykseksi, sekä naisten että säätyihin kuulumattoman työväestön kohdalla.¹⁷⁷ 1860-luvulta lähtien Suomen kansakouluverkkoa alkoi kehittyä, mutta koulutus säilyi silti hyvin säätysidonnaisena: vuoteen 1910 mennessä vain seitsemän prosenttia ikäluokasta kävi kansakoulun. Sivistyksestä ja koulutuksesta muodostui kasvavalle sivistyneistölle merkittävä erottautumisen väline; samanaikaisesti koulutus erotti sivistyneistön sekä kouluttamattomasta rahvaasta, että vanhanaikaiseksi ja korruptoituneeksi koetusta vanhasta eliitistä. Sivistyneistön edustajat tulivat usein varakkaista, tai ainakin keskiluokkaisista perheistä, mutta heidän tärkein voimavaransa oli sivistys itse eli kulttuurinen pääoma. Sivistyneistön jäsenten odotettiin siirtävän kulttuurista pääomaansa tuleville sukupolville sosiaalisen aseman

¹⁷⁴ Heikinheimo 1955, 481-482, 468, 696.

¹⁷⁵ Raevuori 1935, 90-91.

¹⁷⁶ Häggman 1994, 162-163, 184-186.

¹⁷⁷ Häggman 1994, 196-197.

ylläpitämiseksi. Tämän takia myös naisten kouluttaminen alettiin 1800-luvun loppua kohden kokea yhä tärkeämmäksi, vaikka kouluttautuminen oli kallista.¹⁷⁸

Siinä missä monien sivistyneistä kaupunkilaisperheistä tulleiden kaitsijanaisten äidit ja isoäidit oli mahdollisesti kouluttu seurapiirielämälle soveliaiksi etiketti- ja seurustelutaitoihin keskittyvän niin sanotun ”salonkikasvatuksen” avulla, toteutettiin 1800-luvun loppupuolella kasvaneiden säätyläisnaisten koulutus yhä useammin julkisten tyttökoulujen kautta, jonka oppimäärä oli kansakoulua merkittävästi laajempi. Kasvatuksen muuttuminen heijasteli 1800-luvulla heränneen kansallistunteen suhdetta naiskuvaan ja uutena pidettyyn naiskansalaisuuteen. Tyttökoulut pohjautuivat vahvasti snellmanilaisille ajatuksille sivistyksestä naisten kansalaistumisen ehtona. Jo 1840-luvulla Snellman oli esittänyt, että naisilla tulisi olla oikeus sivistykseen ja nimenomaan henkisen pääomansa kasvattamiseen. Snellmanille naissivistys ja naiskansalaisuus olivat kuitenkin välineitä naisen kasvatustehtävien täyttämiseen perheen parissa, ei niinkään toimintaan esimerkiksi julkisissa viroissa tai poliittisessa elämässä. Tyttökouluissa alettiinkin yleissivistävien taitojen lisäksi opiskella kodinhoidollisia taitoja saksalaisten uushumanististen ja filantrooppisten vaikutusten alaisina. Opetus sisälsi myös naisille sopivaksi katsottuja erikoisaineita, kuten tanssia, kaunokirjoitusta, piirustusta ja käsitöitä. Tytöille ei opetettu klassisia kieliä tai esimerkiksi korkeampaa matematiikkaa.¹⁷⁹ Säätyläistytöjen koulutus, lapsuuden ja nuoruuden varhainen mahdollisuusrakenne, suuntasi heitä siis jo varhain sovinnaiseen naisen rooliin.

Tyttökouluista tuli 1800-luvun lopun sivistyneistölle yksi tapa toteuttaa kansallismielisyyttään ja valmistaa naisia moraaliseen tehtäväänsä kansankasvattajina. Kaitsijanaisten kohdalla tämä on myös nähtävissä; lähes kaikkien tarkemmin tarkasteltujen kaitsijanaisten kohdalla peruskoulutus oli juuri tyttökoulun käyminen. Maria Nyman tamperelaisena opiskeli kaupungin suomalaisessa tyttökoulussa ja siirtyi tämän jälkeen Helsinkiin käsityöopettajaseminaariin.¹⁸⁰ Samoin Siiri Loimaranta opiskeli samaisessa Tampereen suomalaisessa tyttökoulussa ja palasi sinne opettajaopintojensa jälkeen myös opettamaan.¹⁸¹ Iida Yrjö-Koskinen oli käynyt Kuopiossa ruotsinkielisen tyttökoulun, jossa J.V. Snellmannin vaikutuksesta oltiin alettu opettaa myös suomen kielioppia ja Suomen historiaa.¹⁸²

¹⁷⁸ Annola 2019, 187-188.

¹⁷⁹ Häggman 1994, 148-151; Ollila 1998, 35.

¹⁸⁰ Raevuori 1935, 91.

¹⁸¹ Antikainen 2006, 121.

¹⁸² Snellman oli aikanaan opettanut samaisessa Kuopion ruotsinkielisessä tyttökoulussa. Lähteenoja 1939, 30.

Säätyläisnaisten kasvatukseen alkoi naisasialiikkeen ilmenemisen myötä 1880-luvulta lähtien kohdistua kunnianhimoisempia vaatimuksia. Tämän taustalla oli 1800-luvun jälkipuolella sääty-yhteiskunnan murentumisesta johtuen muodostunut yhä suurempi naimattomien säätyläisnaisten joukko, joilla ei ollut miestä elättäjänään. Kasvava naimattomien säätyläisnaisten määrä loi painetta avata opintoväyliä ja valtion virkoja myös naisille. Vaikka perhekeskeisyys säilyi naiskasvatuksen keskeisimpänä nimittäjänä, alkoivat naisasiajärjestöt, kuten Suomen Naisyhdistys sekä Naisasialiitto Unioni, vaatia yliopisto-opiskelun mahdollistamista myös naisille.¹⁸³ Naisille avautuikin 1870-luvulta eteenpäin mahdollisuus opiskella yliopistossa, tosin tämän vaatimuksena oli erivapauden saaminen. Erivapauden lisäksi naisten tuli käydä tyttökoulun jälkeen myös kaksivuotinen jatko-opisto. Naisille aukeni vaihtoehtoinen väylä yliopistoon 1880-luvulla, kun Suomessa alettiin perustaa yhteiskouluja, joiden tarkoituksena oli valmentaa yhtäläisesti sekä poikia että tyttöjä yliopisto-opintoja varten.¹⁸⁴

Kaitsijoiden joukosta ei kuitenkaan löydy juurikaan yhteiskoulun käyneitä tai ylioppilastutkinnon suorittaneita naisia. Ainoastaan Greta Hagberg sekä Anna Tiililä olivat käyneet yhteiskoulun; Greta Tampereella ruotsalaisessa yhteiskoulussa ja Anna puolestaan Helsingin suomalaisessa yhteiskoulussa. Anna eteni ylioppilaaksi ja kirjoittautui Helsingin yliopistoon vuonna 1895. Greta puolestaan matkusteli opintojensa jälkeen ulkomailla opiskelemaan kieliä.¹⁸⁵ Kunnianhimoisesta koulutuksestaan huolimatta molemmat naiset päätyivät kuitenkin avioitumaan, molemmat hyvin pian opintojensa päättymisen jälkeen. Anna Tiililän lisäksi kaitsijanaisista ylioppilas oli vain Julia Roos, joka valmistui vuonna 1905 ylioppilaaksi Tampereen yksityisestä tyttökoulusta.¹⁸⁶

Kaikki edellä mainitut naiset olivat syntyneet 1870- ja 1880-luvuilla ja näin ollen olivat ensimmäisiä naisia, joilla oli mahdollisuus sekä ylioppilastutkinnon suorittamiseen että yliopistoon kirjoittautumiseen ilman erityislupia tai muita esteitä, sillä erityislupajärjestelmä purettiin vuonna 1901 ja naiset saivat yhtäläiset oikeudet opiskella yliopistossa. Vuoteen 1900 mennessä naiset muodostivatkin jo 20 % yliopisto-opiskelijoista.¹⁸⁷ Yliopistokoulutus olisi ollut muillekin nuoremmille 1870- ja 1880-luvuilla syntyneille kaitsijanaisille heidän taustansa ja koulutuksensa takia vaihtoehto, mutta tutkinnon suorittaneita tai yliopistoon kirjoittautuneita ei ollut tämän enempää.

¹⁸³ Sulkunen 1979, 120.

¹⁸⁴ Ollila 1998, 35-36.

¹⁸⁵ Raevuori 1935, 40; Veli-Matti Autio, *Ylioppilasmatrikkeli 1853-1899: Anna Tiililä*. Verkkojulkaisu <https://ylioppilasmatrikkeli.helsinki.fi/1853-1899/henkilo.php?id=24730>. Luettu 28.3.2019.

¹⁸⁶ Raevuori 1935, 130-131.

¹⁸⁷ Kaarninen 2019, 206-207.

Kaitsijanaiset vahvistavat kuvaa, jonka mukaan avioituminen oli vielä 1800-luvun lopun säätyläisnaisten sukupolville pääasiallinen tavoite, johon opillisen sivistyksen tuli heitä valmistaa.

Osa kaitsijanaisista kuitenkin pysyi naimattomina, ja suurin osa heistä kouluttautui ammattiin. Kaitsijanaisten kautta voidaan havaita 1800-luvun lopulla kehittymässä ollut naisammattien kenttä. Opettajan ura oli tyypillisin naimattomien naisten väylä elannon hankkimiseen, mikä näkyy myös kaitsijanaisten kohdalla. Opettajan ammattipätevyyden saaminen vaati joko koulutuksen Jyväskylän opettajaseminaarissa tai jatko-opistosta valmistumisen, joten pätevyyden saaminen ei ollut äärettömän työn takana säätyläisnaisille. Lisäksi kasvava kansakoululaitos tarjosi suuren määrän virkoja naisille; vuonna 1891 kansakoulunopettajista yli puolet olivat naisia. Opettajan toimen lisäksi erinäiset konttorityöt, kuten puhtaaksikirjoittaminen, alkoivat jo 1800-luvun lopulla naisistua. Näihin tyttökoulujen käytännönläheinen koulutus koettiin riittäväksi. Kaitsijanaisissa onkin huomattavissa pieni konttorityöläisten joukko, joita työllistivät Tampereen erinäiset tehtaiden ja pankkien toimistot.¹⁸⁸

Selvä oma naisammattien ryhmä oli myös terveys- ja sosiaalialan ammattilaiset, kuten sairaanhoitajat ja diakonissat, joista muodostui jo varhain merkittävän naisvaltainen ammattikunta. Sairaanhoitajakoulutus avautui vuodesta 1880 lähtien ja mahdollisti koulutusväylän monelle naimattomalle naiselle. Diakonissan ammatti oli tarkoitettu nimenomaan naimattomille naisille ja leskille tavaksi toteuttaa kristillisen naisen kutsumustaan köyhien ja sairaiden auttajina. Diakonissojen koulutus alkoi Suomessa jo 1860-luvulla, mutta vasta 1890-luvulla koulutusmahdollisuudet ympäri maata alkoivat kasvaa ja diakoniatyö alettiin käsittää osaksi seurakuntien laupeudentyötä. Näin diakonissojen määrä ja työmahdollisuudet erityisesti kaupunkiseurakunnissa alkoivat kasvaa.¹⁸⁹

Koulutus ja koulutusmahdollisuudet olivat voimakkaan säätysidonnaisia. Kansakoululaitos alkoi lisätä hiljalleen työväestön kouluttautuneisuutta, mutta mahdollisuudet koulutukseen olivat edelleen rajatut ja oppimäärä suppea. Samanaikaisesti yhä useampaan virkaan alettiin vaatia laajaa opillista sivistystä ja ammattitutkintoja, jotka olivat työväestön saavuttamattomissa. Keinot tasavertaiseksi kansalaiseksi ylenemiseen olivat työväestön kohdalla rajatut. Tämä korosti entisestään sivistyneiksi ja kansalaisiksi kohotettujen säätyläisnaisten sekä sivistymättömän,

¹⁸⁸ Ollila 1998, 43-45.

¹⁸⁹ Ollila 1998, 43; Markkola 2002, 57, 61-65, 68-71.

sivistyksen kohteen olevan työväenluokan välistä kasvatuksellista ja hierarkkista suhdetta. Tyttökoulut ja kotikasvatus mahdollistivat säätyläisnaisille sellaisen kulttuurisen pääoman kerryttämistä, joka vastasi ajan naisten sivistyskäsitteitä ja takasi heille pätevyyden sekä oman perheen, että kansan kasvattamistehtävään.

4.4. Avioituminen

Avioliittoinstituutio oli 1800-luvun säätyläisille pohjimmiltaan sukupuolisidonnainen instituutio, joka perustui sukupuolten väliselle työnjaolle ja tehtäväpiirien erottelulle. Avioliiton onnistumisessa tärkeää oli, että aviokumppanit olivat kunniallisia ja siveellisiä sekä toisilleen sopivat. Sopivuus käytännössä ymmärrettiin niin, että puoliset tulivat samankaltaisesta sosiaalisesta taustasta. Kai Häggmanin mukaan avioliitot solmittiin Helsingissä säätyrajojen sisällä koko 1800-luvun ajan. Sääty-yhteiskunnan hiljattaisessa rapautumisessa säätyjen keskinäiset avioliitot kuitenkin vapautuivat 1800-luvun aikana, ja esimerkiksi kauppiasperheiden sekä aateliston virkamiesperheiden väliset avioliitot yleistyivät. Tampereella avioliittojen säätyrajat alkoivat särkyä jo 1840-luvulla osittain tehdaskaupungin elinkeinorakenteesta ja kaupunkiin tulijoiden maalaisuudesta johtuen. Kuitenkin vuoteen 1900 tultaessa on havaittavissa, että vaikka säätyläisten rajat hälvenevät, on avioliitoista erotettavissa selkeä käsityöläisten, tehtaalaisten ja työmiesten keskinäisten avioliittojen ryhmä, sekä ylempiin luokkiin kuuluvien virkamiesten, kauppiaitten ja toimihenkilöjen keskinäisten avioliittojen ryhmä. Keskenään vapaammin avioituvan säätyläistön yhteinen raja rahvaaseen säilyi edelleen selvänä. Poikkeukselliset säätyrajat ylittävät avioliitot koettiin aina skandaaleiksi ja johtivat kyseisten avioparien ja perheiden sosiaaliseen eristämiseen muiden säätyläisten seurapiireistä.¹⁹⁰

Avioliitolla oli siis tärkeä merkitys säätyläisten välisten suhteiden uusintajana ja uusien verkostojen luojina. Säätyläisperheiden naisilla oli avioliittojen kautta tärkeä asema säätyläisperheiden verkostojen ja sosiaalisen pääoman sääntelijöinä. Ulla Ijäs on osoittanut, että 1700- ja 1800-luvulla Viipurin ja Narvan saksankieliset porvarisperheet toteuttivat vaihtelevasti kahta erilaista strategiaa tyttäriensä naittamisessa: toisinaan perheen verkostoja pyrittiin laajentamaan naittamalla tytär yhteisön ulkopuolisen miehen kanssa, ja toisinaan tyttäret pyrittiin naittamaan suvun tai paikallisyhteisön sisällä pitääkseen ammattiasemaan liittyvä sosiaalinen ja kulttuurinen pääoma tiukasti oman perheen hallinnassa.¹⁹¹

¹⁹⁰ Häggman 1994, 89-90; Rasila 1984, 232-233.

¹⁹¹ Ijäs 2019, 81-88.

Suurimman osan kaitsijanaisten avioliitot vaikuttavat pyrkineen verkostojen laajentamiseen. Monet naisista olivat Tampereen ulkopuolilta ja suurin osa avioitui säätyjen sisällä, joskin vaihtelevasti eri ammattikuntien edustajien kanssa suhteessa omaan perhetaustaansa. Osaltaan tämä kuvaa yleistä säätyläistön ammattikunnan muutosta ja sivistyneistön vallan kasvua virkamieskunnassa ja yleisesti kaupungin- ja valtionhallinnossa. Tamperelaisten säätyläisten parissa säätyläisyys itsessään näyttää olleen avioliiton tärkeimpiä kriteerejä, ja asema säätyhierarkiassa oli toisarvoinen asia. Porvariperheiden kasvatit saattoivat avioitua sivistyneistön edustajien kanssa, ja pappisperheiden tyttäret päätyivät erinäisten virkamiesten ja opettajien aviokumppaneiksi. Suurin osa kaitsijanaisista ja heidän miehistään kuuluikin edellä mainitun Tampereen ylemmän luokan virkamiesten, kauppiaitten ja toimihenkilöiden piireihin. Jenny Favre tuli merkittävän viipurilaisen hovineuvoksen perheestä, ja hän avioitui tilanomistaja ja kaupunginlääkäri Karl Idmanin kanssa. Merkittävän Alanderin tehtailijaperheen tytär Anna Alander avioitui rehtori Kaarlo Tiililän kanssa.¹⁹² Myös aatelineen Eino-Sakari Yrjö-Koskinen saattoi avioitua kauppiaan tyttären Iida Petanderin kanssa.

Samanaikaisesti ainakin osittain ylimmän säätyläistön kohdalla avioituttiin tiukasti oman varallisuuden ja kulttuurisen aseman mukaisesti. Joidenkin kohdalla aviomies saattoi edustaa jopa samaa ammattikuntaa kuin oma isä: varatuomari Gustaf Ahlmanin vaimo Mary Ahlman oli tuomari ja valtioneuvos Axel Gabriel af Björkstenin tytär.¹⁹³ Tämä oli tietenkin luonnollista; pienissä säätyläispiireissä oli tavallista, että isä virkansa puolesta tapasi kollegan tai kollegan pojan, jonka katsottiin olevan sovelias sulhaskandidaatti. Yleisemmin avioituminen omassa piirissään voidaan tulkita pyrkimyksenä ylläpitää sääty- ja ammattiasemaan sidottua taloudellista, kulttuurista ja sosiaalista pääoma samankaltaisten perheiden ja sukujen sisällä.

Vaikka säätyläisten keskinäiset avioliitot vapautuivat, alaspäin avioituminen oli hankalampaa naisille, joiden elättäjän tarpeessa oli haasteellisempaa avioitua vähävaraisemman tai alempisäätyisen kanssa.¹⁹⁴ Kaitsijanaisten kohdalla ei ole havaittavissa yhtäkään naista, joka olisi avioitunut säätyään alemmas. Sen sijaan kaitsijanaisten joukosta löytyy kuitenkin muutama, jotka olivat tulleet vaatimattomammista oloista, mutta, jotka olivat avioituneet selvästi säätyään ylemmäs. Työväenluokkaisemmista taustoista tullut Ida Hellsten päätyi tuomarin rouvaksi¹⁹⁵, Maria

¹⁹² Tampereen tuomiokirkkoseurakunnan rippikirjat 1888-1897; Veli-Matti Autio, *Ylioppilasmatrikkeli 1853-1899: Anna Tiililä*. Verkkojulkaisu <https://ylioppilasmatrikkeli.helsinki.fi/1853-1899/henkilo.php?id=24730>. Luettu 28.3.2019.

¹⁹³ Heikinheimo 1955, 13.

¹⁹⁴ Häggman 1994, 98.

¹⁹⁵ Pariskunta avioitui vuonna 1893 ja muutti ennen Tamperetta Joensuuun Aleksi Hellstenin viskaalin virkaa varten. Joensuun seurakunnan rippikirjat 1891-1900.

Lemberg tullinhoitajan rouvaksi¹⁹⁶ ja Zaida Hoffströmin lääkärin rouvaksi. Zaida Hoffströmin tapaus paljastaa mikä on kenties ollut tyypillisin väylä luokkien väliselle kohtaamiselle ja avioitumiselle: Everstin poika Karl Alarik Hoffström oli vuonna 1893 aloittanut lääketieteelliset opinnot Helsingin yliopistossa ja ilmeisesti näinä vuosina opintojen aikana tai niiden päätyttyä tavannut sairaanhoitajatar Zaida Celinda Lindströmin töidensä lomassa. Pariskunta avioitui vuonna 1904 ja muutti Tampereelle Karlin saatua viran Tampereen synnytyslaitoksen johtajana vuodesta 1905 eteenpäin.¹⁹⁷ Ammattiin kouluttautumalla myös työväenluokkaistausten naisilla näyttää olleen mahdollisuus sosiaaliseen nousuun ja sosiaalisen pääoman hankkimiseen, joko avioitumalla tai ammatin tuomalla arvostuksella ja osaamisella.

Kaiken kaikkiaan kaitsijanaiset edustivat avioliittoihannetta, jota säätyläisiltä odotettiin ja jonka ajateltiin olevan onnellisen perhe-elämän ja onnistuneen lastenkasvatuksen ehtona. Kaikkien kaitsijanaisten aviomiehet olivat ammattiteissa tai viroissa, jotka mahdollistavat koko perheen elättämisen kelvollisella elintasolla. Näin miehet täyttivät aviomiehen roolinsa. Kaitsijanaiset eivät avioituttuaan olleet työssäkäyviä, kuten ihanteeseen kuuluu. Nekin, jotka olivat olleet työssä ennen avioliittoa, vapautuivat avioitumisen myötä palkkatyöstä ja pääsivät ihanteen mukaisesti omistautumaan täysin kodinhoidolle ja perheelleen.¹⁹⁸ Avioituminen ylöspäin toi täysin uuden sosiaalisen statuksen niille naisille, jotka olivat tulleet köyhemmästä perheestä ja ennen avioitumistaan olivat elättäneet itse itsensä työnteolla.

Kaiken kaikkiaan rajalliset mahdollisuudet, jotka sanelivat naisten avioitumista oman säätynsä tai säätyjen sisällä selittävät itsessään paljon säätyläisnaisten verkostojen kapeaa rakentumista. Kun avioituminen ylipäättään oli säätyläisnaisille tavoiteltavaa, on selvää, että naisjärjestöjen jäsenkunta ja naisten verkostot yleensä koostuivat enimmäkseen avioituneista naisista. Näin avioliiton sukupuolijärjestelmä ja avioliitto naisten elämää keskeisesti määrittävänä instituutiona muodostui yhdeksi naisten verkostoja kokoavaksi tekijäksi.

¹⁹⁶ Maria Lemberg ja aviomiehensä Adolf Fredrik Lemberg muuttivat Tampereella vuonna 1895 Hämeenlinnasta, jossa Adolf Fredrik toimi tullikamarin konttorin kirjuriina. Hämeenlinnan kaupunkiseurakunnan rippikirjat 1882-1891.

¹⁹⁷ Karl Alarik Hoffströmin Helsingin yliopiston ylioppilasmatrikkeliin on merkitty Zaida Hoffströmin (os. Lindström) olleen sairaanhoitaja. Ko. aikana ainut sairaanhoitajakoulutus on ollut Helsingissä, joten hyvin oletettavasti he ovat tavanneet näinä Helsingin vuosina. Veli-Matti Autio, *Ylioppilasmatrikkeli 1853-1899: Karl Alarik Hoffström*. Verkkojulkaisu <https://ylioppilasmatrikkeli.helsinki.fi/1853-1899/henkilo.php?id=24191>. Luettu 22.3.2019.

¹⁹⁸ Ollila 1998, 44; Häggman 1994, 184-185.

4.5. Aviomiesten verkostot

Kuten aviovaimojen kuului, suurin osa avioituneista kaitsijanaisista oli muuttanut Tampereelle aviomiehensä uran perässä. Pariskuntien avioelämä muotoutui pitkälti aviomiehen statuksen ja ammattiaseman ympärille. Näin Lähteenoja kuvaa Iida ja Eino Sakari-Yrjö Koskisen asettautumista Tampereella, kun Eino Sakari Yrjö-Koskinen oli saanut viran Tampereen reaalilyseon saksan- ja ranskan kielen lehtorina ja pari oli muuttanut kaupunkiin Hämeenlinnasta vuonna 1888:

”Mutta tuskin oli koti saatu kuntoon, kun Aamulehden toimittaja maisteri K. Viljakainen tuli pyytämään lehtori Yrjö-Koskista, joka oli Hämeenlinnassa ollut Arvid Genetzin jälkeen raittiusseuran esimies, Hämeen raittiuspiirin toimikunnan jäseneksi. Aatteen miehenä lehtori Yrjö-Koskinen ei tahtonut vastata kieltävästi ja joutui piiritoimikunnan esimieheksi. Hänen kodissaan pidettiin toimikunnan kokoukset, jota paitsi hänen täytyi kiertää piirissään luennoimassakin.”¹⁹⁹

Säätyläismiehelle tyypillisesti Eino-Sakari Yrjö-Koskisen toiminta Tampereella suuntautui alusta alkaen perheen ulkopuolelle julkisuuteen ja aktiiviseen yhdistyselämään. Ajan ajatusten mukaan mieheyttä toteutettiin julkisuudessa. Yhteiselonsa ensimmäisinä vuosina Iida Yrjö-Koskisen toiminta puolestaan keskittyi kodin ja pienten lasten hoidon ympärille, joskin muutaman vuoden päästä hän oli jo mukana perustamassa Tampereelle Suomen Naisyhdistyksen paikallisosastoa. Siinä missä naisen kutsumuksen katsottiin olevan kodin piirissä, löytyi säätyläismiehen kutsumus tieteestä, taiteesta ja valtiosta.²⁰⁰ Yrjö-Koskisten perheessä tosin julkisuus näyttää joskus tunkeutuneen ja vaikuttaneen myös kodin piiriin raittiustoimikunnan kokousten myötä.

Yhteiskunnallinen aktiivisuus säätyläismiehille sovinnaisena itsensä toteuttamisen ja säädynmukaisen seurustelun keinona näkyy myös muiden kaitsijanaisten aviomiesten toiminnassa. Monet miehistä olivat aktiivisesti mukana kunnallisessa ja yhteiskunnallisessa elämässä. Aviomiesten yhteiskunnallista toimintaa tarkastelemalla voidaan havaita selkeitä verkostoja ja ryhmittymiä, jotka heijastelevat ajan erilaisia poliittisia suuntauksia ja yhteiskunnallisia kysymyksiä. Verkostot kertovat ajalle tyypillisestä säädynmukaisesta yhteiskunnallisesta toiminnasta.

Keskeisimpiä verkostonsolmuja miesten yhdistyselämässä oli Tampereen Suomalainen klubi, joka perustettiin vuonna 1891. Suomalaisen klubin perustaminen liittyi kieli- ja äänioikeustaisteluun, jota Tampereen poliittisessa elämässä oltiin käyty edelliseltä vuosikymmeneltä lähtien. Suomenmielisten lehtenä toimi Aamulehti, ja ruotsinmieliset olivat puolestaan perustaneet

¹⁹⁹ Lähteenoja 1938, 81.

²⁰⁰ Häggman 1994, 193.

äänenkannattajakseen Tammerfors Aftonbladetin ja omaksi keskusteluseurakseen ”Konversationsklubin”. Syksyllä 1891 perustetun Suomalaisen klubin ensimmäiseksi esimieheksi valittiin saman vuoden alussa kaupunginlääkärinä aloittanut Gustaf Idman, Jenny Idmanin aviomies. Johtokuntaan valittiin Hilda Kupiaisen aviomies konttoristi Juho Kupiainen, Eino Sakari Yrjö-Koskisen lähipiiriin kuulunut maisteri Viljakainen sekä muutama muu Tampereella toimiva kauppias tai akateemikko. Vuoden loppuun mennessä liittyneistä 67:stä perustajajäsenestä löytyy yhteensä yhdentoista kaitsijan aviomies sekä opettajatar Hilja Kalkkisen isä kansakoulun opettaja Emanuel Kalkkinen. Muun muassa Nadja Malisen aviomies, lehtori ja valtiopäivämies Verner Theodor Malinen, Sofia Länkelän aviomies, rehtori Kaarlo Länkelä sekä Ina Durchmanin aviomies, lääkäri Nils Durchman liittyivät klubiin sen perustamisvuonna.²⁰¹ Seuraavien vuosien aikana myös kahdentoista muun kaitsijanaisten aviomiehet liittyivät Suomalaiseen klubiin, näiden joukossa myös Eino Sakari Yrjö-Koskinen.²⁰²

Kielikysymystä merkittävämmäksi Tampereen kunnallispolitiikassa nousi pian raittiuskysymys, työväenkysymys sekä suhtautuminen venäläistämispolitiikkaan, joka jakoi suomalaista puoluetta pienempiin ryhmittymiin. Suomalainen puolue säilyi pitkään raittiusmielisten vaikutuskanavana, joskin raittiuskysymys myös jakoi puoluetta. Vuodesta 1899 raittiusliike asetti kunnallisvaaleissa omia ehdokkaita; Suomalaisen klubin jäsen Eino Sakari Yrjö-Koskinen oli vuonna 1900 raittiusmielisten yleisehdokas sen sijaan, että olisi asettanut Suomalaisen puolueen ehdokkaaksi, kuten usea klubin jäsenistä. Yrjö-Koskinen ei kuitenkaan raittiusliikkeen ehdokkaana päässyt läpi, kuten eivät muutkaan raittiusmieliset ehdokkaat, joten Suomalainen klubi ja Suomalainen Puolue säilyi raittiusliikkeen vaaliehdokaskanavana.²⁰³ Yrjö-Koskisten pariskunnan toiminnassa raittiusaate oli keskeistä: myös Naisyhdistyksen johdossa lida Yrjö-Koskinen korosti jatkuvasti raittiusasian merkitystä terveiden kotien ja perheiden edellytyksenä. Raittiusaate olikin selvästi pariskunnan

²⁰¹ Muita kaitsijanaisten aviomiehiä, jotka olivat Suomalaisen klubin perustajajäseniä: Hilma Borgin aviomies opettaja Otto Borg, Maria Dunderbergin aviomies vaskiseppä ja perheensä konepajan omistaja Karl Fredrik Dunderberg, Anna Schreckin aviomies arkkitehti Georg Schreck, Mathilda Sainion aviomies kansakoulun opettaja Juho Sainio, Hilda Helanderin aviomies Karl Helander, Wilhelmiina Olanin aviomies Juho Frans Olan, Gabriella Sumeliuksen aviomies pankinjohtaja ja kauppias Frans Sumelius, Zuleima Ososen aviomies kauppias Gustaf Osonen. Haapamäki 1986, Liite 1: Klubin jäsenet ja klubiin kuulumisaika.

²⁰² Liittyneitä olivat: Selma Haganin aviomies pankinjohtaja ja konsuli Johan Hagan, Jenny Boxströmin aviomies pankinjohtaja Alfons Boxström, Fanny Tirkkosen aviomies kauppias Frans Nikolai Tirkkonen, Maria Nymanin aviomies lääkäri Oskar Nyman, Anna Tiirilän aviomies rehtori Kaarlo Tiirilä, Ida Alhovuoren aviomies Aamulehden päätoimittaja Aukusti Alhovuori, Nanny Sadeniuksen aviomies opettaja Karl Johan Sadenius, Leeni Frestadiuksen aviomies lääkäri Alfred Frestadius, Olga Lavoniuksen aviomies insinööri Magnus Lavonius, Lydia Seppälän aviomies kauppias Kustaa Seppälä, Hilma Holmlanderin aviomies kansakoulunopettaja Mauri Holmlander. Haapamäki 1986, Liite 1: Klubin jäsenet ja klubiin kuulumisaika.

²⁰³ Haapamäki 1986, 91; Harjumäki 2018, 88-89.

yhteinen hanke, jonka puolesta pariskunta jakautui sukupuolen mukaisesti, Eino Sakari toimien Raittiusseurassa sen sivistyneistö- ja miesjohtoisella kaudella sekä lida korostaen teemaa Naisyhdistyksessä. Yrjö-Koskisen lisäksi huomattavia raittiusmiehiä ei kaitsijanaisten aviomiehistä ole löydettävissä. Tämä vastaa hyvin Irma Sulkusen esiintuomaa kehitystä, jossa raittiusliikkeet olivat vuosisadan vaihteeseen mennessä siirtyneet työväen hallinnasta keskiluokan naisten hallitsemiksi. Samoin jäsenkunta oli muuttunut voimakkaan naisvoittoiseksi.²⁰⁴

Kaitsijanaisten aviomiesten yhdistysverkostoista paljastuu suomenmielisyyden aatteellisesti läheinen suhde työväenkysymykseen. Kaitsijoiden aviomiehistä esimerkiksi Johan Valdemar Enqvist perusti vuonna 1895 yhdessä isännöitsijä Henrik Solinin & arkkitehti B. Blomin kanssa Tampereen ensimmäisen työväen asunto-osakeyhtiön nimeltään Rakennusosakeyhtiö Oma-Tupa.²⁰⁵ Frans Petter Sumelius puolestaan oli 1870-luvulla perustamassa vapaapalokuntaa Tampereelle sekä toimi yhdessä Gösta Sumeliuksen ja Johannes Gottfrid Sommersin kanssa Tampereen Säästöpankissa.²⁰⁶ Vapaapalokunnat ja säästöpankit edustivat työväenkysymyksen varhaisinta muotoa, joka perustui sivistyneistövetoiseen toimintaa, jonka tarkoituksena oli työläisten valistaminen sekä opastaminen säästäväisyyteen.²⁰⁷ Asuntokysymykseen liittyvät hankkeet puolestaan kumpusivat sivistyneistön piirissä yleisiin käsityksiin teollisuuslaitosten suurten asuntoloiden epäilyttävästä vaikutuksesta työläisten moraaliin ja perheiden yhtenäisyyteen. Sivistyneistö halusi rakentaa työläisille porvarillisen ydinperheihanteen mukaisia perheasuntoja.²⁰⁸

Papit sekä lehtorit tyypillisesti puolestaan organisoituvat työväestön kasvatuksellista sekä hengellistä kasvua edistäviin yhdistyksiin: Synnöve Kailan aviomies, kappalainen ja Tampereen reaalilyseon lehtori sekä reaalilyseon perustaja Lauri Kaila oli vuonna 1910 perustetun kasvatuslautakunnan sihteerin sekä Tampereen evankelisluterilaisen seurakunnan kirkkovaltuustossa. Hän oli myös Kaupunkilähetyksen johtokunnassa sekä Tampereen NMKY:n johtokunnan puheenjohtaja.²⁰⁹ Samoin Tampereen reaalilyseon lehtori sekä rehtori Eino Sakari Yrjö-Koskinen toimi kunnallisten toimien lisäksi sekä Kasvatusopillisesta yhdistyksessä että

²⁰⁴ Sulkunen 1989, 158.

²⁰⁵ Raevuori 1935, Liite: Tamperelaisia sukuja, 38-39.

²⁰⁶ Raevuori 1935, Liite: Tamperelaisia sukuja, 158-159, 178-179, 185-186.

²⁰⁷ Liikanen 1995, 104.

²⁰⁸ Markkola 1994, 33-34.

²⁰⁹ Kaila, Lauri Kustavi Gabriel. Suomen papisto 1800–1920 -verkkojulkaisu. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 2017. <https://kansallisbiografia.fi/papisto/henkilo/961>. Luettu 28.4.2019.

Kaupunkilähetysessä.²¹⁰ Suomalaisen yhteiskoulun rehtori Kaarlo Tiililä taas oli ollut Tampereen kasvatustieteellisen yhdistyksen puheenjohtajana vuosina 1901-1903 sekä vuodesta 1903 kasvatustieteellisen työhuone Kansakoululasten Turvalan lehtori ja rehtori vuonna 1909.²¹¹

Kaitsijoiden aviomiesten verkostokentässä solmukohtina ja yhdistävinä tekijöinä olivat siis suomenmielisyyttä edistävä Suomalainen klubi, työväenkysymykseen liittyvät hankkeet sekä työväen sivistykselliset ja kasvatustieteelliset yhdistykset. Ylipäänsä kaitsijarouvien miesten julkinen toiminta havainnollistaa sivistyneistön työväenluokkaan kohdistunutta suomenmielistä kansankasvatustietoprojektia; useiden kaitsijoiden aviomiehet olivat aktiivisia monissa työväenkysymykseen ja kansankasvatukseen liittyvissä yhdistyksissä. Yhdistystoiminnassa havainnollistuu, kuinka sivistyneistön työväenkysymykseen liittyvät pyrkimykset olivat usein keskeisiä verkostojen kiintopisteitä, jotka yhdistivät sivistyneistömiehiä eri säätyläisasemista sekä poliittisista suuntauksista.

Monet miehistä toimivat aktiivisesti kunnallisen päätöksenteon kentällä, kunnanvaltuustossa sekä sen eri elimissä ja lautakunnissa. Näin yhdistyselämässä syntyneet ajatukset löysivät usein vaikutuskanavan, kun samat yhdistyselämän aktiivit toimivat myös kunnallispolitiikassa. Valtuutettuja olivat kaupungin ylimpään luokkaan kuuluneet suurkauppiaat, kuten Gösta Sumelius, Abel Henrik Solin, J.W. Enqvist, Arthur Sommer ja Johan Viktor Blom, sekä koulumaailmassa vaikuttavat koulutetut ylioppilaat, kuten lehtori Aleksander Malinen sekä lääkäri Gustaf Idman.²¹² Vaivahoitohallituksessa jäsenenä tai lautakunnissa olivat toimineet lida Yrjö-Koskisen aviomies rehtori Eino Sakari Yrjö-Koskinen, Alma Sandbergin aviomies pastori Frans Sandberg, Leni Frestadiuksen aviomies Alfred Frestadius terveyslautakunnassa sekä Sigrid Blomin aviomies Johan Viktor Blom vaivahoidon tarkastamista varten asetetussa komiteassa vuosina 1881-82.²¹³

Kaupunginvaltuustossa, vaivahoitohallituksessa ja yhdistyksissä toimineiden aviomiestensä kautta naiset pääsivät käsiksi kallisarvoiseen tietoon keskeisistä kaupungin kehityshankkeista ja vaivahoidollisista keskusteluista. Varsinkin kun suomenmielisistä muodostui 1890-luvulta lähtien merkittävä ryhmä Tampereen kunnallispolitiikassa, oli kaitsijanaisten yhteys miestensä kautta sekä

²¹⁰ Heikinheimo 1955, 845; Kulhia 2007, 36.

²¹¹ Tampereen vaivahoitohallituksen vuosikertomus 1909, Tampereen vaivahoitohallituksen arkisto, TKA; Durchman, Havu, Hendell 1933, 681.

²¹² Raevuori 1935, 14-15, 39, 144, 154-155, 185-186; Oksiala 1997, Liite 1: Tampereen Naisyhdistyksen perustajajäsenet; Rasila 1984, 578-579.

²¹³ Vaivahoitohallituksen pöytäkirjat 1900-1909. Tampereen vaivahoitohallituksen arkisto, TKA; Raevuori 1935, 14-15, 54.

fennomaaniselle yhdistyskentälle että kunnallisen keskusteluun merkittävää. Huomattavaa on, että juuri niiden naisten vaikutusvalta kaupunginhallinnossa ja edustus vaivaishoitohallituksessa kasvoi, joiden sukulainen tai aviomies kuului vaivaishoitohallitukseen tai kaupunginvaltuustoon, tai oli muuten erittäin merkittävä henkilö Tampereen yhdistyselämässä. Heitä olivat muun muassa lida Yrjö-Koskinen, Nadja Malinen sekä Jenny Idman. Avioliitoilla oli siis selvä vaikutus naisten sosiaalisen pääoman kasvattajina.

Suoria yhteyksiä ja yhteistoimintaa avioparien julkisessa toiminnassa oli myös. Rouvasväenyhdistyksen reviisoreina toimivat usean vuoden ajan Jenny Idmanin aviomies Gustaf Idman sekä Thyra Sumeliuksen aviomies Gösta Sumelius.²¹⁴ Sofia ja Kaarlo Länkelä sekä Eino Sakari ja lida Yrjö-Koskinen toimivat yhdessä pitkään Kaupunkilähetyksen toiminnassa.²¹⁵ Useimmiten avioituneiden kaitsijanaisten avioelämä asettui kuitenkin hyvin pian avioitumisen jälkeen kaupunkilaissäätyläistön sukupuolen mukaiseen muottiin, jossa miehillä ja naisilla oli oma toimintapiirinsä. Kun monien aviomies suuntautui yhdistyselämässä ja kunnallisissa toimissa kansallismielisiin kansankasvatushankkeisiin, osallistuivat aviovaimot vastaavalla tavalla samankaltaiseen toimintaan omissa järjestöissään. Avioparien julkinen toiminta kohdistui lähes poikkeuksetta työväenkysymykseen sekä muihin kansankasvatuksellisiin yhdistyksiin.

Vaikka naiset olivat itsenäisiä ajattelijaita, on myös mahdollista, että miesten yhteiskunnallisilla ajatuksillaan on ollut vaikutuksena myös naisten ajatusmaailmaan ja julkiseen toimintana suuntautumiseen. Ajan ihanteiden mukaan avioparit toimivat toistensa vastakohtana; miesten tuli olla aktiivisia ja rationaalisia ja naisten puolestaan passiivisia ja emotionaalisia. Naisten toivottiin mukautuvan miestensä ajatusmaailmaan ja tukevan miestänsä tämän julkisessa toiminnassa. Mainio esimerkki tästä on fennomaanien aatteellinen esikuva J. V. Snellman ja hänen vaimonsa Jeanette, joiden kirjeenvaihtoa Reetta Eiranen on tutkinut. Eirasen mukaan J. V. Snellman suuntasi yhteiskunnallisten ihanteidensa mukaista kansankasvatusajattelua vaimoonsa, joka jatkuvasti osoitti sovinnasta vaimon rooliaan pyrkimällä toteuttamaan miehensä kansankasvatuksellisia vaatimuksia.²¹⁶ Voidaan siis olettaa, että avioituminen ja odotus vaimon roolin täyttämisestä ainakin ajatusmaailman tasolla suuntasi naisia kiinnostumaan miestensä julkisesta toiminnasta ja

²¹⁴ Rouvasväenyhdistyksen vuosikertomukset 1900-1911. Tampereen Rouvasväenyhdistyksen arkisto, TKA.

²¹⁵ Kulhia 2007, 35-36.

²¹⁶ Eiranen 2014, 6-11.

yhteiskunnallisista ajatuksista. Kenties tällä oli vaikutus myös oman yhteiskunnallisen aktiivisuuden muotoutumiseen.

Avioliiton merkityksestä naisten aktivoitumisen kannalta kertoo se, että merkittävä osa kaitsijanaisista liittyi Rouvasväenyhdistyksen muutaman vuoden kuluessa avioitumisestaan.²¹⁷ Tämä oli tietysti osittain luonnollinen tulos kaupungin pienestä sivistyneistöpiiristä johtuen: kun aviomiehet seurustelivat ammattinsa ja yhdistystoimintansa kanssa saman mielisten kanssa, suuntasi tämä myös naisten verkostoitumista näiden tuttavien aviovaimojen, äitien ja tyttärien kanssa. Avioliiton tuomat perheyhteydet ja verkoston tiedonkulku vaikuttavat olleen merkittävä kannustin yhdistystoimintaan ryhtymiseen: verrattuna esimerkiksi kaupunkiin yksin muuttaneeseen naimattomaan opettajattareen, naimisissa olevilla kaitsijanaisilla oli verkostoistaan johtuen todennäköisemmin enemmän kontakteja kaupungin yhdistyselämään. Useimmiten naimisissa olevat kaitsijanaiset olivat ensimmäisiä, jotka aktivoituivat yhdistystoimintaan. Avioliittostatuksella oli siis selvä naisten julkista toimintaa suuntaava ja sosiaalista pääomaa kasvattava vaikutus.

²¹⁷ Rouvasväenyhdistyksen jäsenluettelot 1866-1923. Tampereen Rouvasväenyhdistyksen arkisto, TKA.

5. Hyväntekeväisyys kokoaa verkostoja

Kaitsijanaisten verkostojen ”alkamista” tai naisten yhteiskunnalliseen toimintaan järjestäytymistä on vaikea ajoittaa. Järjestäytyminen käsitetään yleensä virallisena yhdistystoimintana tai jäsenyytenä jossakin seurassa. Kun järjestäytymistä tarkastellaan tätä kautta, voidaan havaita, että aikaisimmillaan kaitsijanaisten organisoituminen naisjärjestöihin alkoi 1880-luvulla. Rouvasväenyhdistyksellä vanhimpana naisjärjestöstä oli muutama selvästi pitkäikäisempi jäsen: konsulin rouva Sigrid Blom oli liittynyt yhdistykseen jo vuonna 1876, pankinjohtajan rouva Gabriella Sumelius oli liittynyt vuonna 1881, ja isännöitsijän rouva Lydia Sommers vuonna 1882. Opettajan rouva Hilma Borg sekä pastorin rouva Alma Sandberg olivat liittyneet yhdistykseen vuonna 1886. Apteekkarin rouva (vuonna 1909 jo leski) Wilhelmina Olan ja isännöitsijän rouva Thora Holtt puolestaan olivat liittyneet yhdistykseen seuraavana vuonna.²¹⁸

Nämä jopa 1840- ja 1850 -syntyneet säätyläisnaiset edustavat tamperelaisten naisfilantrooppien varhaista ydinjoukkoa. Aino Saarisen mukaan Rouvasväenyhdistyksen jäsenistö sekä johtokunnat ja puheenjohtajat koostuivat 1860-luvulla pitkälti ”kaupungin uudesta, suomalaissyntyisestä taloudellisesta eliitistä”, johon Saarinen laskee suurkauppiaiden vaimot sekä ”heidän ohellaan erilaisten ideologisten ja hallinnollisten kontrolliviranomaisten – kirkon, armeijan, oikeus- ja poliisilaitoksen virkamiesten puoliset”.²¹⁹

Kaitsijanaisten yhteiskunnallisen toiminnan verkostoissa on epävirallisia verkostoja, joissa jo yhdistyksissä toimivat naiset ja yhdistykseen kuulumattomat naiset kohtasivat. Näitä epävirallisia verkostoja olivat ennen kaikkea ompeluseurat, joiden tarkoituksena oli filantrooppisessa hengessä kerätä varoja erinäisiä tarkoituksia varten. Esimerkiksi Tampereen Rouvasväenyhdistys oli saanut alkunsa yhdistystä edeltävästä ompeluseurasta, jossa valmistettiin vaatteita köyhille lapsille. Filantrooppisten periaatteiden tapaisesti ompeluseurojen tarkoituksena ei kuitenkaan ollut kerätä vastikkeettomia almuja köyhille, vaan ompeluseurojen tuotot pyrittiin sitomaan pitkäjänteisempään työhön, kuten koulujen, kirjastojen ja lastenkotien ylläpitämiseen. 1880-luvulta lähtien tamperelaisten lehtien sivuilla yleistyivät erinäisten ompeluseurojen arpajais- tai myyjäisilmoitukset. Huomattavaa oli se, että ompeluseurat 1800-luvun lopulle tultaessa koostuivat pelkästään naisista, yhä useammin myös naimattomista naisista. Aino Saarinen on todennut, että

²¹⁸ Tampereen Rouvasväenyhdistyksen jäsenkirja 1866-1898 ja Tampereen Rouvasväenyhdistyksen jäsenluettelo 1882-1923. Tampereen Rouvasväenyhdistyksen arkisto, TKA.

²¹⁹ Saarinen 1990, 274.

epäviralliset ompeluseurat yksityisen ja julkisen välimaastoon sijoittuvana areenana olivat tamperelaisille naisille suotuisa keino toimia yhteiskunnallisesti sekä kasvattaa samalla omia henkilökohtaisia verkostojaan omien ydinryhmien ulkopuolelle.²²⁰

Laajat, yhdistyssiteitä kaihtavat verkostot olivat ompeluseuroille tyypillisiä. Monen kaitsijan yhteiskunnallisen toiminnan käynnistyminen voidaan ajoittaa ompeluseuroihin. Varsinkin Kaupunkilähetyksen ympäriltä 1880-luvulta eteenpäin versoneet ompeluseurat kokosivat pariinsa monia filantropiasta kiinnostuneita naisia. Pyhäkoulutyö oli keskeisimpiä Kaupunkilähetyksen työmuotoja, ja tämän toiminnan aloitti Tampereella kaupunginsaarnaaja ja pastori sekä vaivaishoitohallituksen jäsen K. O. Fontell aivan 1880-luvun alussa. Hänen puolisonsa, opettaja Lina Fontell (o.s. Lundenius) perusti vuonna 1884 ruotsinkielisen ompeluseuran keräämään varoja pyhäkoulutyöhön ja niin sanotun raamattunaisen palkkaamiseen: raamattunaisen tehtävä oli filantrooppisessa hengessä vierailla kodeissa ja sairaaloissa jakaen hengellistä kirjallisuutta ja avustuksena osittain myös rahaa.²²¹

Ensimmäiset kaitsijanaiset ovat havaittavissa marraskuussa 1888 järjestetyistä Kaupunkilähetyksen ompeluseuran myyjäisistä.²²² Kaitsijoista myyjäisiin osallistuivat neiti Selma Solin sekä Rouvasväenyhdistyksen jäsenet, rouvat Gabriella Sumelius, Alma Sandberg ja Lydia Sommer. Vaikka Selma Solin ei ilmeisesti siviilisäätynsä takia ollut Rouvasväenyhdistyksen jäsen, oli hän em. tapaan Tampereen ylintä säätyläistöä; Selma oli kahden tiilitehtaan omistajan Adolf Henrik Solinin tytär ja Tampereen ruotsalaisen alkeiskoulun johtajatar.²²³ Vaikka ompeluseura tavoittikin naisia eri piireistä, oli sen osallistujakunta sosiaalisesti samankaltaista: kaikki naiset edustivat kaupungin ylintä säätyläistöä.

Joulukuussa 1897 järjestettyihin Kaupunkilähetyksen ompeluseuran myyjäisiin osallistui jo moninaisempi myöhempien kaitsijoiden joukko: tällöin vielä naisjärjestöjen ulkopuolella olevat Sofia Länkelä ja Sigrid Hymander osallistuivat toimintaan, samoin Naisyhdistyksen perustajajäsen Fina Lindberg. Sofia Länkelä toimi tällöin Kaupunkilähetyksen pyhäkoulunopettajana ja Sigrid Hymander oli muuten lähellä kirkollista elämää, sillä hän oli naimisissa kanttori Gottlieb Johannes Hymanderin kanssa. Muutamaa vuotta myöhemmin Sigrid Hymander liittyi

²²⁰ Saarinen 1994, 40-41.

²²¹ Markkola 2002, 81-83; Kulhia 2011, 24-25; Saarinen 1994, 41.

²²² Aamulehti 22.11.1888.

²²³ Raevuori 1935, 138; Kulhia 2011, 25.

Rouvasväenyhdistykseen ja Sofia Länkelä oli mukana perustamassa Tampereelle NNKY:tä. Kun Kaupunkilähetystä organisoitiin viralliseksi järjestöksi vuonna 1906, oli Sofia Länkelä yksi järjestön perustamisasiakirjan allekirjoittajista. Myös Rouvasväenyhdistyksen aiempia jäseniä oli mukana ompeluseurassa tällöinkin.²²⁴

Filantrooppinen hyväntekeväisyys ja köyhien avustaminen näyttää siis olleen yksi tavoista, joilla kaitsijanaiset asettuivat Tampereen julkiseen elämään. Kaupunkilähetyksen ompeluseuratyö kokosi yhteen nimenomaan Rouvasväenyhdistyksen aktiiveja sekä selvästi kristillissosiaalisesti motivoituneita naisia. Tätä selittää se, että Kaupunkilähetyksen ja Rouvasväenyhdistyksen filantropia nojasi samoihin toimintaperiaatteisiin: kummatkin torjuivat pelkkien almujen jakamisen köyhäinapuna ja sen sijaan pitivät pitkäjänteisempää kasvatusta ja työtä työväen hyvinvoinnin lähteenä. Kummatkin edustivat käytännössä kuitenkin toimintaa, joka ei niinkään pyrkinyt muuttamaan yhteiskuntasuhteita, vain tasoittamaan pahinta epätasa-arvoisuutta. Näin järjestöt kokosivat yhteen erityisesti työväenkysymykseen vihkiytynyttä säätyläistön osaa, joka toimi itseapuun ja liberaaliin omaan vastuuseen opettamisen pohjalta. Ajatusmaailmaltaan järjestöt ja ompeluseura muistuttivat sivistyneistön miesten johtaman wrightiläisen työväenliikkeen naispuolista vastakappaletta.²²⁵

Merkittävää juuri naisten verkostojen kannalta oli, että ompeluseurat sekä niiden sidosryhminä Rouvasväenyhdistys ja Kaupunkilähetys tarjosivat areenan naisten keskinäiselle julkiselle ja filantrooppiselle toiminnalle: ompeluseurassa ja järjestöissä naisten aktiivinen rooli perustui käsityksiin kristillisen naisen hyväntekemisen velvollisuudesta sekä perheenäidistä luonnollisena kasvattajana. Pirjo Markkola on tuonut esiin Kaupunkilähetyksen merkittävän roolin naisia vapaaehtoistoimintaan mobilisoivana järjestönä: yhdistys oli etunenässä palkkaamassa sisälähetystoiminnan uusia naisammattilaisia eli diakonissoja pitkään ennen kuin kirkko itse organisoi vastaavaa toimintaa. Esimerkiksi Tampereella 1890-luvulta lähtien raamattunaiseksi palkattiin diakonissoja, kun raamattunaiselta alettiin vaatia koulutusta sairaanhoidossa. Myöhemmät vastaavat Kaupunkilähetyksen diakonissat, kaitsijat Olga Saraja ja Olga Koponen, jotka olivat myös NNKY:n jäseniä, aloittivat tehtävässään aivan uuden vuosisadan alussa.²²⁶

²²⁴ Aamulehti 20.11.1897; Oksiala 1997, Liite 1: Tampereen Naisyhdistyksen perustajajäsenet, NNKY:n jäsenluettelo, NNKY:n arkisto; Kulhia 2011, 36.

²²⁵ Markkola 2002, 80.

²²⁶ Saarinen 1994, 41; Kulhia 2011, 32.

Ompeluseuratoiminta pysyi ohuena juonteena naisjärjestöjen toiminnassa myös myöhemmin. Esimerkiksi vuonna 1899 Tampereelle perustetun Marttayhdistyksen toimintaan kuului alusta alkaen ompelukokoukset, joissa keskusteltiin ajankohtaisista asioista, laulettiin hengellisiä ja isänmaallisia lauluja sekä ommeltiin. Tällöin tosin ompelutoiminta kytkeytyi jo nimenomaan perheenemännän taitojen opetteluun köyhäinavustuksen sijaan. Kahden ensimmäisen vuosikymmenen ajan Tampereen Marttayhdistyksen toiminta keskittyikin lähinnä ompeluseuraan. Tämä voidaan nähdä myös strategisena valintana; yhdistys oli poliisin tarkkailun alaisena perustuslaillisten näkemystensä takia, ja yhdistyksen mukaan sen kokouksissa oli usein poliiseja paikalla.²²⁷ Ompeluseurat voidaan siis nähdä myös strategisena tapana toimia sovinnaisen naisten roolien puitteissa.

5.1. Aluerouvat perhe-elämän normittajina

Merkittävä osa kaitsijoista oli toiminut Rouvasväenyhdistyksen aluerouvina. Monille toiminta oli myös ensimmäinen tehtävä, jonka parista heidät voi paikantaa Tampereen yhdistyselämässä. Tämä tietysti selittyy osittain sillä, että Rouvasväenyhdistyksen aluerouvajärjestelmä oli yksi vanhimpia Tampereen alueella toimivia filantrooppisia toimintamuotoja; yhdistys oli jo perustamisvuonnaan jakanut kaupungin piireihin, joissa yhdistysten nimeämien piirien vastuuhenkilöiden tuli tarkastaa köyhien kotiooloja. Kotiolojen tarkastamisen tarkoituksena oli tällöin antaa lausuntoja lasten kouluun ottamisen tarpeesta.²²⁸

Elberfeldin järjestelmä muistutti suurilta osin aluerouvajärjestelmää, ja järjestelmälle olennainen ajatus köyhien perheolojen kontrolloimisesta oli läsnä jo aluerouvajärjestelmässä. Työläisperheiden kontrolloimiseen ja kasvatukseen tähtäävät ajatukset, jotka myöhemmin yleistyivät osaksi vaivashoitohallituksen kasvatuksellista ajattelua, olivat siis jo varhaisessa vaiheessa jalostuneet Rouvasväenyhdistyksen toiminnaksi. Voidaankin olettaa, että Rouvasväenyhdistyksen jäsenet olivat hyvin tietoisia kasvatuksellisista ja köyhäinhoidollisista keskusteluista, joita ajan sivistyneistö kävi.

Tultaessa aikaan, jolloin kaitsijanaiset alkoivat organisoida järjestökentällä, eli 1880- ja 1890-luvuille, oli aluerouvajärjestelmä jo vakiintunut osa Rouvasväenyhdistyksen toimintaa. Vuonna 1890 Rouvasväenyhdistys muutti sääntöjään, ja tällöin päivittyi aluerouvien tehtäväkuvaus. Aluerouvajärjestelmää kehitettiin entistä vaativampaan ja köyhäinhoidollisesti

²²⁷ Lehtoranta 1939, 8-9.

²²⁸ Tampereen Rouvasväenyhdistyksen perustamiskokouksen pöytäkirja 12.4.1866. Tampereen Rouvasväenyhdistyksen arkisto, TKA.

monimuotoisempaan suuntaan: piirirouvien vastuulle tuli vanhaan tapaan tarkastaa köyhien perheoloja, mutta tämän lisäksi tarjota työttömille työnvälitystä sekä arvioida ketkä lapsista otettaisiin turvattomina ja huonosti hoidettuina yhdistyksen omaan turvakotiin sekä valmistavaan kouluun. Piirirouvien välityksellä köyhiin perheisiin toimitettaisiin polttopuita, vaatteita ja hätätapauksessa rahallista avustusta.²²⁹

Aluerouvajärjestelmällä pyrittiin lasten kasvatuksen lisäksi myös puuttumaan perheen pään työllisyyteen ja perheen toimeentuloon, sekä antamaan kokonaisvaltainen lausunto perheen kasvatustehtävän onnistumisesta. Aluerouvien toiminta alkoi muistuttaa entistä enemmän viranomaisen toimivaltaa; kun vanhemmat katsottiin sopimattomiksi kasvatustehtävään, lapset otettiin yhdistyksen hoidettaviksi ja kasvatettavaksi. Aluerouvalla oli siis merkittävä valta soveliaan perhe-elämän määrittelyssä sekä toisaalta avuntarpeessa olevien perheiden toimeentulon välikätenä.

Keskittyminen työnvälityksiin ja turvattomiin lapsiin kertoo, että yhdistyksellä oli ymmärrystä ja tietoa ajan köyhäinhoidollisista ja kasvatuksellisista keskusteluista. Ensinnäkin, työn teko oli ajan liberalististen ajatusten mukaan jokaisen velvollisuus. Jokaisen tuli elättää itsensä, ja miehen tuli elättää perheensä, omalla työllään. Mahdollisuuden työn hankintaan takasi sivistyneistön mukaan 1800-luvun lopulla tehdyt elinkeino- ja muuttovapautta koskevat uudistukset. Ja koska työntekoon oli kaikilla mahdollisuus, oli oikeutta vaivaisapuun huomattavasti kiristetty vuoden 1879 vaivaishoitoasetuksella. Työhön liittyi myös ideologinen ulottuvuus; sivistyneistön mukaan työnteolla oli yksilöä ja yhteiskuntaa tervehdyttävä vaikutus, joka ohjasi työtätekevän moraalisesti oikealle polulle. Työnteon ja terveen moraalin välinen eetos oli keskeinen myös lasten kasvatuksessa. 1800-luvun lopulla ja vuosisadan vaihteessa sivistyneistön parissa oli esitetty epäilyjä työläisten perhe-elämän luonteen vaikutuksesta lapsiin. Lapsia, joiden kasvatusta oli tavalla tai toisella puutteellista, kutsuttiin turvattomiksi ja heidän kasvatustaan tuli oikoa työntekoon ja hyvään käytökseen ohjaavilla kasvatuslaitoksilla, ennen kuin turvattomuus johtaisi pahoille teille. Tätä ajatusta edusti myös Rouvasväenyhdistyksen turvakoti.²³⁰

Rouvasväenyhdistyksen toiminta muistutti selvästi ajan sivistyneistön ihanteita, joten on oletettavaa, että yhdistyksen jäsenillä oli joko oman koulutuksen tai suhteidensa takia pääsy ajan

²²⁹ Tampereen Rouvasväenyhdistyksen pöytäkirja 22.5.1890. Tampereen Rouvasväenyhdistyksen arkisto, TKA.

²³⁰ Pulma 1987, 63-67, 75-77, 96, 105-106; Markkola 1994, 199, 203.

sivistyneistön keskusteluihin. Tämä käsitys saa vahvistuksen, kun tarkastelun alaisuudessa on kaitsijat, jotka liittyivät 1890-luvulta lähtien Rouvasväenyhdistykseen. Moni heistä toimi juuri aluerouvana. Naiset jakautuivat karkeasti ottaen kahteen ryhmään. Ensinnäkin olivat naiset, jotka edustivat tyypillistä Rouvasväenyhdistyksen jäsenkuntaa. He kuuluivat kaupungin sivistyneistöön ennen kaikkea perhesuhteiden takia. Yleensä he olivat kaupungin merkittävien sivistyneistömiesten vaimoja. Suuri osa heistä oli niin sanottuja rivijäseniä, jotka eivät aluerouvan tehtävän lisäksi muuten toimineet yhdistyksessä kovin aktiivisesti. Nämä naiset eivät yleensä toimineet aktiivisesti myöskään muissa yhdistyksissä. Heidän valintansa aluerouvaksi ei näytä perustuneen erityiseen kunnostautumiseen hyväntekeväisyystyössä, vaan ennen kaikkea naisten sosiaalinen asema näyttää olleen merkittävä tekijä aluerouvaksi valinnassa. On oletettavaa, että naisten kulttuurinen ja sosiaalinen pääoma köyhäinhoidosta perustui juurikin heidän miestensä ammattikuvaan ja osaamiseen. Useamman aluerouvan aviomies työskenteli merkittävässä kaupungin virassa tai muuten merkittäväällä paikalla kaupungin kunnalliselämässä ja useamman naisen aviomiehen ammattialaan kuuluivat nimenomaan vaivaishoitoon liittyvät kysymykset. Esimerkiksi vuonna 1902 aluerouvana aloittaneen Elli Ahlmanin aviomies Eino Ahlman toimi vuodesta 1896 lähtien kaupungin asettamassa koulu- ja tehtaanlääkärin virassa. Myös Jenny Boxström toimi aluerouvana ja hänen aviomiehensä Alfons Boxström oli Tampereen Osake-Pankin kamreeri sekä Tampereen suomalaisen klubin jäsen. Vuonna 1904 aluerouvana aloitti Anna Schreck, joka oli Tampereen työteollisuuskoulun johtajan, arkkitehti Georg Schreckin vaimo, joka oli liittynyt Rouvasväenyhdistykseen heti avioitumisensa jälkeen vuonna 1894.²³¹

Tämä tietysti kuvaa yleisemminkin Rouvasväenyhdistyksen luonnetta seurana, joka kokosi kaupungin vaikutusvaltaisten perheiden jäseniä yhteen. Toinen aluerouvien ryhmä olivat kuitenkin kaitsijanaiset, jotka varsin määrätietoisesti osallistuivat kaupungin hyväntekeväisyystyöhön, usein useammalla areenalla. Heille aluerouvana toimiminen oli yksi osa laajempaa aktiivisuutta. Näitä olivat esimerkiksi Sigrid Hymander ja Hilda Kupiainen, jotka olivat olleet Kaupunkilähetyksen pyhäkoulutoiminnassa ja sittemmin liittyneet Rouvasväenyhdistykseen. Vuosisadan vaihteen paikkeilla aluerouvana ryhtyivät toimimaan myös Nadja Malinen ja Jenny Idman, jotka alun perin

²³¹ Rouvasväenyhdistyksen pöytäkirjat 18.9.1902, 5.2.1904. Rouvasväenyhdistyksen arkisto, TKA. Veli-Matti Autio, *Ylioppilasmatrikkeli 1853-1899: Eino Ahlman*. Verkkojulkaisu <https://ylioppilasmatrikkeli.helsinki.fi/1853-1899/henkilo.php?id=22469>. Luettu 29.3.2019; Haapamäki 1986, Liite 1: Klubin jäsenet ja klubiin kuulumisaika; Tampereen tuomiokirkkoseurakunnan rippikirjat 1888-1897.

olivat Naisyhdistyksen aktiivisia perustajajäseniä.²³² Aluerouvajärjestelmä näyttää yleisesti koonneen yhteen niitä, jotka olivat muutenkin aktiivisia yhdistyselämässä ja sosiaalihuoltoon liittyvissä kysymyksissä.

Aluerouvajärjestelmällä näyttää olleen yhdistyksen toimintaa ja jäsenistöä aktivoiva vaikutus. Tästä toimivat esimerkkinä yhdistyksen pitkäaikaiset jäsenet Sigrid Blom, joka oli liittynyt yhdistykseen jo vuonna 1876 sekä Gabriella Sumelius, joka oli liittynyt vuonna 1881. Kumpaakaan heistä ei tavata yhdistyksen aktiivisessa toiminnassa ennen kuin he alkoivat toimia aluerouvina vuonna 1902. Tämä näyttää ennen kaikkea johtuvan siitä, että vuonna 1902 Rouvasväenyhdistys lisäsi aluerouvajärjestelmään uusia piirejä, kun väestökasvusta johtuen aiemmat piirit olivat muodostuneet liian laajoiksi.²³³ Gabriella Sumelius oli toki aiemmin toiminut Kaupunkilähetyksen ompeluseurassa, mutta Rouvasväenyhdistyksessä hänen aktiivinen toimintansa lähti käyntiin aluerouvajärjestelmästä. Seuraavien vuosien aikana hän toimi yhdistyksen johtokunnassa vuosien 1906-1915 aikana sekä leskeksi jääneiden säätyläisrouvien varainkeruujärjestö Pauvres Honteux-seuran puheenjohtajana vuonna 1909. Gerda Klingendahl, Nadja Malinen, Jenny Idman, Sigrid Blom sekä Alma Sandberg päätyivät aluerouvista toimimaan Rouvasväenyhdistyksen johtokunnassa useiden vuosien ajan, ja Alma Sandberg toimi myös yhdistyksen puheenjohtajana vuosien 1914-1915 aikana.²³⁴

Aluerouvajärjestelmän toiminnan laajentuminen ja järjestelmän merkityksen kasvu osana Tampereen köyhäinhuollon kenttää 1900-luvun alkuun mennessä näyttää olleen merkittävä tekijä, joka lisäsi Rouvasväenyhdistyksen tunnettavuutta ja merkitystä Tampereen yhdistyselämässä vuosisadan vaihteessa. Tätä selittäisi se, että samaan aikaan vuosisadan alussa yhdistykseen liittyi jälleen merkittävä osa Rouvasväenyhdistyksen jäsenistä, jotka myöhemmin toimivat kaitsijoina.²³⁵ Aluerouvana toimi useita naisia, jotka olivat aktiivisia myös muissa järjestöissä, kuten

²³² Rouvasväenyhdistyksen pöytäkirjat 24.11.1899, 18.9.1902, 5.2.1904. Rouvasväenyhdistyksen arkisto, TKA; Kulhia 2007, 35-36; Oksiala 1997, Liite 1: Tampereen Naisyhdistyksen perustajajäsenet.

²³³ Tampereen Rouvasväenyhdistyksen pöytäkirja 18.9.1902. Tampereen Rouvasväenyhdistyksen arkisto, TKA.

²³⁴ Tampereen köyhäinhoitohallituksen vuosikertomus 1909. Tampereen köyhäinhoitohallituksen arkisto, TKA; Rouvasväenyhdistyksen vuosikertomukset 1906-1915. Tampereen Rouvasväenyhdistyksen arkisto, TKA.

²³⁵ Vuosien 1901-1908 aikana Rouvasväenyhdistykseen liittyivät seuraavat kaitsijanaiset: Anna Tiirilä, Ida Alhovuori, Rosa Sinervä, Nanny Sadenius, Olga Sommers, Jenny Boxström, Maria Dunderberg, Fanny Grönholm, N. v. Wendt, Gertrud Federley, Gerda Björkstén, Agnes Emeleus, Elin Selin, Maria Ramsay, Anna Procopé, Emma Ryselin, Laura Vesander, Ina Durchman, Julia Backman, Ina Sandman, Pauline Rasmussen, Anni Karlsson, Ester Liljeroos, Jenny Tenlén, Hulda Öller, Magda Vinter, Maria Tallqvist, Gerda Sederholm, Elin Schröder, Helena Stephan, Rosa Tirkkonen, Martta Lundelin, Selma Valdén, Selma Valli. Rouvasväenyhdistyksen jäsenluettelo 1866-1923, Tampereen Rouvasväenyhdistyksen arkisto, TKA.

Naisyhdistyksessä tai Kaupunkilähetyksessä. Tämä kuvaa vakiintunutta asemaa, joka Rouvasväenyhdistyksellä oli kaupungin köyhäinhoidon piirissä; uudet järjestöt eivät laskeneet yhdistyksen jäsenmäärää tai tehneet yhdistyksen työtä tarpeettomaksi. Päinvastoin, yhdistyksen toiminta näyttää suuntautuneen yhä vahvemmin köyhäinhoidollisiin toimiin ja samalla yhdistys toi toimintaan mukaan naisia muista järjestöistä. Köyhäinhoitotoiminta oli kaupungin säätyläisnaisten vahvasti itselleen omaksuma ja hyväksymä toiminta, riippumatta järjestöstä.

5.2. Köyhäinhoidon asiantuntijoiksi

Vuosisadan alussa vaivaishoitohallitus pyrki lähestymään Rouvasväenyhdistystä neuvotellakseen yhteistyöstä köyhien avustujajärjestelmässä; käytännössä vaivaishoitohallitus halusi sitoa Rouvasväenyhdistyksen aluerouvajärjestelmän tiukemmin kaupungin kontrollin alaiseksi, koska vaivaishoitohallitus koki Rouvasväenyhdistyksen jakelevan köyhille almuja liian äveriäästi.²³⁶ Hetkeen yhteistyöstä ei tullut mitään, mutta avustettavien määrän lisääntyessä seuraavien vuosien aikana myös Rouvasväenyhdistys alkoi kiinnostua yhteistyöstä vaivaishoitohallinnon kanssa. Vuonna 1904 Rouvasväenyhdistyksen johtokunnan kokouksessa mainittiin ensimmäistä kertaa Elberfeldin järjestelmä vaihtoehtona aluerouvajärjestelmälle. Tällöin yhdistys päätti konsultoida asiassa vaivaishoitohallinnon jäsentä, lääkäri G. R. Idmania sekä kaupunginhallinnon toista jäsentä, tuomari A. Tammelanderia. Molemmat olivat naimisissa yhdistysten jäsenten, Jenny Idmanin ja Florence Tammelanderin kanssa.²³⁷

Samassa kehityksessä, jossa Elberfeldin järjestelmä saatettiin voimaan, Rouvasväenyhdistyksen yhteistyö köyhäinhoidon suhteen vaivaishoitohallituksen kanssa tiivistyi. Vuonna 1908 Ilma Sumeliukselle syntyi idea yhdistyksen hallinnoiman hyväntekeväisyystoimiston avaamisesta köyhäinhoidon kanslian yhteyteen. Tällöin prosessi Elberfeldin järjestelmän voimaan saattamiseksi oli jo käynnissä ja Ilma Sumelius Rouvasväenyhdistyksen puheenjohtajana istui vaivaishoitohallituksen köyhäinhoidon ohjesääntöä muuttamaan tähtäävässä komiteassa. Rouvasväenyhdistyksessä innostuttiin ajatuksesta ja hyväntekeväisyystoimistoa alettiinkin pian valmistella: Alma Sandberg sai tehtäväkseen vastaavien toimistojen toiminnan selvittämisen Turussa ja Helsingissä. Marraskuussa 1908 Rouvasväenyhdistyksen edustajina Ilma Sumelius, Nadja Malinen (joka oli myös köyhäinhoitohallituksen jäsen), Maria Dunderberg ja rouva Lundberg esittelivät ideaa köyhäinhoitohallitukselle, joka suhtautui myöntyvästi ajatukseen. Ilma Sumelius

²³⁶ Vaivaishoitohallituksen vuosikertomukset 1900, 1904. Tampereen vaivaishoitohallituksen arkisto, TKA.

²³⁷ Rouvasväenyhdistyksen johtokunnan pöytäkirjat 28.3.1904. Tampereen Rouvasväenyhdistyksen arkisto, TKA.

tarjoutui ja valittiin hyväntekeväisyystoimiston johtoon. Ilmeisesti tässä ominaisuudessa hänet myös valittiin vuodeksi 1909 köyhäinhoitohallituksen jäseneksi. Hyväntekeväisyystoimisto käytännössä kokosi yhteen niitä tehtäviä, joita aluerouvilla oli ollut aiemmin: sen tuli välittää tilapäistä avustusta sitä tarvitseville ja sen lisäksi vastaanottaa yksityisten tahojen lahjoittamia avustuslahjoja täydentämään köyhäinhoitohallinnon myöntämää avustusta.²³⁸

Hyväntekeväisyystoimiston avausta päätettiin lykätä siihen asti, kunnes Elberfeldin järjestelmä saatiin kunnolla käyntiin. Huhtikuun ensimmäisenä päivänä vuonna 1909 hyväntekeväisyystoimisto pääsi aloittamaan toimintansa. Toimiston johto kuitenkin siirtyi Ilma Sumeliuksen sairastumisesta johtuen Rouvasväenyhdistyksen varapuheenjohtajalle Alma Sandbergille, ja samalla Sumelius erosi myös köyhäinhoitohallituksen jäsenyydestä maaliskuussa 1909. Sandbergin apuna toimivat kaitsijarouvat Elin Selin ja Maria Dunderberg. Ilma Sumelius kuitenkin pysyi hyväntekeväisyystoimiston toiminnassa mukana muutaman vuoden ajan. Vuonna 1910 Nadja Malinen valittiin hyväntekeväisyystoimiston johtokunnan jäseneksi yhdessä Sandbergin ja Sumeliuksen kanssa.²³⁹

Rouvasväenyhdistyksen toiminta kehittyi selvästi vuosien saatossa kohti organisoidumpia köyhäinhoidollisia toimintamuotoja. Aluerouvajärjestelmän laajasta köyhäinhoidollisesta avustustoiminnasta siirryttiin tiiviimpään yhteistyöhön vaivaishoitohallinnon kanssa Elberfeldin järjestelmän ja hyväntekeväisyshoitotoimiston avaamisen kautta. Hyväntekeväisyystoimiston tehtäväkenttä laajeni pian entisestään, kun jälleen yksi Rouvasväenyhdistyksen toiminnoista siirrettiin sen piiriin: 1880-luvulta lähtien yhdistys oli järjestänyt kotona tehtävien töiden jakelua aikuisille naisille, ja nyt työnvälitys siirrettiin hyväntekeväisyystoimiston alaisuuteen. Käytännössä naiset valmistsivat Rouvasväenyhdistyksen pyynnöstä erinäisiä tuotteita kotonaan ja yhdistys huolehti tuotteiden myynnistä. 1890-luvulla toiminta oli siirtynyt työhuoneeseen, joka perustettiin vanhoja naisia varten.²⁴⁰

²³⁸ Tampereen Rouvasväenyhdistyksen johtokunnan pöytäkirja 20.3.1908, 18.11.1908, Silmäys Tampereen Rouvasväenyhdistyksen toimintaan v:na 1866-1916. Tampereen Rouvasväenyhdistyksen arkisto, TKA; Tampereen köyhäinhoitohallituksen pöytäkirja 17.11.1908, Tampereen köyhäinhoitohallituksen vuosikertomus 1909. Köyhäinhoitohallituksen arkisto, TKA.

²³⁹ Tampereen Rouvasväenyhdistyksen johtokunnan pöytäkirjat 28.11.1908, 20.3.1909, 14.4.1909, 21.3.1910. Tampereen Rouvasväenyhdistyksen arkisto, TKA; Tampereen köyhäinhoitohallituksen vuosikertomus 1909, Tampereen köyhäinhoitohallituksen arkisto, TKA.

²⁴⁰ Saarinen 1994, 39.

Työnvälityksen johtoon hyväntekeväisyystoimistossa valittiin vuonna 1909 rouva Granholm. Työsalién toiminta jatkui edelleen samanlaisena, tosin työsalin johdossa pitkään ollut rouva Snellman väistyi tehtävästä. Kaitsijoista rouva Sigrid Blom, Gabriella Sumelius sekä Ina Sandman valittiin tästedes työsalien johtoon. Työnvälityksen johtaja rouva Granholm valittiin seuraavana vuonna myös yhdistyksen köyhäinhoitotarkastajaksi. Rouvasväenyhdistys oli perustanut tarkastajan toimen, koska hyväntekeväisyystoimiston perustamisen myötä yhdistyksen köyhäinhoidolliset velvollisuudet ja avustettavien määrä olivat kasvaneet huomattavasti.²⁴¹

Rouvasväenyhdistyksestä muodostui 1910-luvulle tultaessa köyhäinhoitohallituksen vakituinen yhteistyökumppani köyhäinhoidollisissa asioissa. Vuonna 1910 kaupunki järjesti ensimmäistä kertaa Tampereella köyhäinhoitokonferenssin, jonka tarkoituksena oli tuoda köyhäinhoidollinen valtakunnallinen keskustelu Tampereelle. Konferenssia valmistelevaan toimikuntaan valittiin vaivaishoitohallituksen ulkopuolisina jäseninä muun muassa pormestari Schreck, Ilma Sumelius, Nadja Malinen sekä NNKY:n sihteeri ja opettaja Siiri Loimaranta.²⁴² Käytännössä toimikuntaan valitut naiset edustivat Rouvasväenyhdistystä, Naisyhdistystä sekä NNKY:tä.

Rouvasväenyhdistyksen toiminta alkoi samoihin aikoihin vakinaistua köyhäinhuollon lisäksi yhä enemmän työkeskeiseen toimintaan. Vuonna 1910 Rouvasväenyhdistys uudisti jälleen sääntönsä. Yhdistyksen toimintamuodot kehittyivät yhä työkeskeisemmiksi: uusien sääntöjen mukaan yhdistyksen työaloja olivat lastenkoti, työhuone vanhoja naisia varten, työn jakelu ja työnvälitystoimisto.²⁴³ Vuonna 1913 juuri perustettu Suomalaisen Työn Liitto lähestyi Rouvasväenyhdistystä ja pyysi johtokunnasta edustajaa liiton toimintaan. Tehtävään valittiin Nadja Malinen, ja rouvat Tirkkonen ja Federley valittiin rekrytoimaan Rouvasväenyhdistyksen jäseniä liiton jäseniksi.²⁴⁴ Köyhäinhoitohallinnon pyynnöstä Alma Sandberg valittiin vuonna 1914 yhdessä Fina Lindbergin kanssa Rouvasväenyhdistyksen edustajiksi kaupungin perustamaan työnvälityskomiteaan. Sandberg kuitenkin erosi tehtävästä puutteellisen suomen kielen taidon takia, jolloin Nadja Malinen valittiin hänen tilalleen.²⁴⁵

²⁴¹ Silmäys Tampereen Rouvasväenyhdistyksen toimintaan v:nä 1866-1916, Tampereen Rouvasväenyhdistyksen johtokunnan pöytäkirja 14.4.1909, 21.3.1909, Tampereen Rouvasväenyhdistyksen arkisto, TKA.

²⁴² Tampereen köyhäinhoitohallituksen pöytäkirja 17.11.1909.

²⁴³ Silmäys Tampereen Rouvasväenyhdistyksen toimintaan v:nä 1866-1916. Tampereen Rouvasväenyhdistyksen arkisto, TKA.

²⁴⁴ Tampereen Rouvasväenyhdistyksen johtokunnan kokous 8.5.1913. Tampereen Rouvasväenyhdistyksen arkisto, TKA.

²⁴⁵ Tampereen Rouvasväenyhdistyksen johtokunnan kokous 31.8.1914, 12.12.1914. Tampereen Rouvasväenyhdistyksen arkisto, TKA.

Vuonna 1916 yhdistyksen historiajulkaisussa mainittiinkin jo, että "vuosien vieressä Rouvasväenyhdistyksen johtokunta käsitti yhä selvemmin, että puutteen poistaminen tapahtui parhaiten ja tehokkaimmin töitä järjestämällä."²⁴⁶ Näin yhdistys selvästi asemoi oman kantansa köyhäinhoitoon: työ oli parasta köyhäinapua. Rouvasväenyhdistys toteutti ajan liberalistisia ja työkeskeisiä ihanteita. Tätä kautta voidaan ymmärtää myös ero niihin naisten verkostoihin, jotka yhä enemmän 1900-luvun alussa alkoivat järjestäytyä esimerkiksi Naisyhdistykseen tai NNKY:hyn. Nuoremmat, ja radikaalimmat sukupolvet keskittyivät voimakkaammin kansankasvatukseen sekä naiskeskeiseen valistustoimintaan pitkäjänteisempänä työläisperheiden puutteenalaisuuden vähentämisen työkaluna.

Kaitsijoiden joukosta, ja erityisesti Rouvasväenyhdistyksen aktiiveista, on havaittavissa vuosisadan vaiheessa kehittyneiden köyhäinhoidon aktiivien ja asiantuntijoiden verkosto. Kaitsijoista usea toimi esimerkiksi vuonna 1915 Rouvasväenyhdistyksen työsalijäseninä ja hyväntekeväisyystoiminnassa: tällöin työsalien toimintaa tai hyväntekeväisyystoimistoa johtivat muun muassa Anna Tiililä, Fanny Tirkkonen, Ina Sandman, Gertrud Federley, Fina Lindberg, Hanna Pfaler, Sigrid Blom ja Gerda Klingendahl.²⁴⁷ He olivat usein vanhempia naisia, jotka olivat toimineet Rouvasväenyhdistyksessä pitkään, jopa vuosikymmeniä. Usein he olivat toimineet aluerouvina useamman vuoden ajan sekä osallistuneet Rouvasväenyhdistyksen toimintaan ahkerasti. Usea heistä toimi myös Rouvasväenyhdistyksen johtokunnassa luottamustehtävissä.²⁴⁸ Rouvasväenyhdistys siis selvästi kasvatti näiden naisten sosiaalista pääomaa kaupungin vaivashoidon piireissä.

Kaikista keskeisimmiksi köyhäinhoidon asiantuntija-asemaan nousivat Rouvasväenyhdistyksen aktiivisimmat jäsenet; Nadja Malinen, Alma Sandberg ja Ilma Sumelius valittiin useana vuonna köyhäinhoitohallituksen jäseniksi tai varajäseniksi. Alma Sandberg oli Rouvasväenyhdistyksen pitkäaikainen jäsen ja varapuheenjohtaja. Ilma Sumelius ja Nadja Malinen puolestaan olivat Rouvasväenyhdistyksen lisäksi Naisyhdistyksen perustajajäseniä ja Sumelius oli toiminut usean vuoden Naisyhdistyksen puheenjohtajana. Naisten koettiin siis todennäköisesti edustavan järjestöjään. Tämän lisäksi he olivat myös näkyviä hahmoja, ja usein olleet yhdistysten puolesta kaupungin ja yhdistyksensä välikätenä, neuvottelemassa erinäisistä köyhäinhoidollisista asioista.

²⁴⁶ Silmäys Tampereen Rouvasväenyhdistyksen toimintaan v:nä 1866-1916. Tampereen Rouvasväenyhdistyksen arkisto, TKA.

²⁴⁷ Tampereen Rouvasväenyhdistyksen johtokunnan kokous 16.9.1915. Tampereen Rouvasväenyhdistyksen arkisto, TKA.

²⁴⁸ Köyhäinhoitohallituksen vuosikertomukset 1900-1910. Köyhäinhoitohallituksen arkisto, TKA.

Heillä on siis selvästi ollut yhdistysasemastaan ja aktiivisuudestaan johtuvaa sosiaalista pääomaa, joka on auttanut heitä profiloitumaan köyhäinhoidon asiantuntijoina.

Selvästi myös naisten henkilösuhteilla on ollut merkitystä naisten asiantuntemuksen ja yhdistystoiminnan rakentumisessa. Henkilökohtaisia suhteita hyödyntämällä Rouvasväenyhdistys pääsi käsiksi tietoon, josta vaivaishoitohallituksessa keskusteltiin. Kun 1900-luvun ensimmäisenä vuosikymmenenä Rouvasväenyhdistyksen yhteistyö vaivaishoidon saralla tiivistyi kaupunginhallinnon kanssa, tuskin oli sattumaa, että samoihin aikoihin useampi yhdistyksen jäsenen aviomiehistä toimi vaivaishoitohallinnon tai kaupunginvaltuuston palveluksessa. Kaupunginvaltuutettuna toimivat muun muassa Nadja Malisen aviomies Theodor Malinen ja vaivaishoitohallituksessa olivat Jenny Idmanin aviomies G. R. Idman ja Alma Sandbergin aviomies, rovasti Sandberg. Silloisen puheenjohtajan Ilma Sumeliuksen veli Gösta Sumelius toimi kaupunginvaltuustossa vuosien 1898-1920 aikana sekä kaupunginvaltuuston puheenjohtajana vuosina 1907-1908.²⁴⁹

Tiedonvälitys ja pääsy tietoihin on merkittävä tekijä, joka säätelee henkilön asemaa verkostossaan.²⁵⁰ Voidaankin sanoa, että Ilma Sumeliuksella, Alma Sandbergilla sekä Nadja Malisella on todennäköisesti henkilösuhteistaan johtuen ollut pääsy merkittävään määrään tietoa, jolla on ollut väliä heidän asemoitumisessaan kaupungin ja yhdistysten väliseen vaivaishoidollisen toiminnan solmukohtaan. Näin he ovat nousseet merkittävään asemaan yhdistyksessä, sekä myös kaupunginhallinnossa. Samalla heidän henkilökohtaisen panoksensa kautta todennäköisesti koko yhdistyksen relevanssi vaivaishoidollisissa asioissa on noussut merkittävään asemaan.

²⁴⁹ Raevuori 1935, 185-186.

²⁵⁰ Anttiroiko 2015, 186-187.

6. Lasten kasvattajat

Elberfeldin järjestelmän kaitsijoiden parista on havaittavissa ammattikasvattajien naisasiantuntijoiden verkosto, joka syntyi Tampereella vuosisadan vaihteen aikoihin. Ensisijaisesti se ilmeni merkittävässä opettajien määrässä, jotka valittiin kaitsijoiksi: 55:stä naimattomasta naisesta 23 oli opettajia ja usea avioituneista kaitsijoista oli saanut opettajan koulutuksen tai työskennellet opettajina ennen avioitumistaan. Lisäksi nekin, jotka olivat naimisissa, olivat usein avioituneet miesten kanssa, joilla oli opillista sivistystä tai jotka työskentelivät kasvatusalalla. Kaitsijoiden aviomiesten yksi suurimmista ammattiryhmistä olivat opettajat ja lehtorit. Sivistys ja kasvatusta eivät siis olleet vieraita asioita kaitsijanaistalle.

Syitä kaitsijaverkoston kasvatusalojen asiantuntijoiden suureen määrään on useita. Ensinnäkin opettajan ammatin katsottiin olevan sovelias ammattiura 1800-luvun jälkipuolella kasvavalle naimattomien naisten määrälle. Opettajanurasta tuli suosittu väylä elannon hankkimiseen monille eri säätyjen naisille, ja Jyväskylän opettajaseminaarin perustamisen jälkeen vuonna 1863 selvä kasvattajien ammattikunta alkoi muodostua. Samanaikaisesti kansakouluverkosto alkoi hiljalleen rakentua 1850-luvulta eteenpäin ympäri maan. Yhtä aikaa monia opettajattaria työllisti myös yhä laajeneva tyttökoulujen ja suomenkielisten koulujen verkosto, joka maahan alkoi 1800-luvun jälkipuolella syntyä. Tämä heijasteli yleisempää ilmapiirin muutosta, jossa lapsuutta ja kasvatusta alettiin arvottaa eri tavalla; kasvatusta ei ollut vain lasten perään katsomista ja kristillisyyteen kasvattamista, vaan yhä useammin sille annettiin tieteellisiä ja pedagogisia vaatimuksia. Samalla myös koululaitos alettiin nähdä kansallismielisten silmissä tapana kasvattaa isänmaallisia ja sivistyneitä kansalaisia.²⁵¹

Opettajista muodostui siis kasvatusalan asiantuntijoita samassa kehityksessä, jossa pedagogia tieteenalana ja sivistys kansankasvattamisen keinona alkoivat saada painoarvoa. Naisjärjestöjen parissa voidaan selvästi havaita, miten erilaiset kasvatukselliset kysymykset alkoivat koota yhteen ammattikasvattajia sekä kansankasvatuksesta kiinnostunutta sivistyneistöä. Tätä kuvaa varmasti se, että Markkolan mukaan 1890-luvulta 1910-luvulle on huomattavissa kasvatuksen merkitystä korostavan ajattelun läpilyönti tamperelaisessa järjestökentässä. Panu Pulma on myös huomauttanut, että 1880-luvulla nousukautta eläneen sivistyneistön hyväntekeväisyyteen järjestäytymisliike kohdistui suurilta osin juuri lastenhuoltoon. Lapsuudesta muodostui merkittävä

²⁵¹ Valtonen 2013, 160-172, 178-180.

kiinnekohta suomalaisessa yhteiskunnallisessa ajattelussa ja käsityksissä yhteiskunnan rakentamisesta; lasten sivistäminen ja siveellinen kasvatusta oli osa kansallisvaltion rakennusprosessia.²⁵²

Tampereella opettajien ja muiden kasvatustieteiden toimijoiden yhdistyselämään kanavoitumisen voidaan suuressa mittakaavassa todeta alkaneen Tampereen Naisyhdistyksestä. Sen perustajajäsenet, kuten Suomen Naisyhdistyksen perustajajäsenet yleensä, koostuivat merkittävältä osaltaan opettajista. Kuten kaitsijat, nekin, jotka olivat naimisissa, olivat usein aiemmin itse toimineet opettajina tai avioituneet hyvinkin koulutettujen miesten kanssa.²⁵³ Kaitsijoiksi valittiin itse asiassa viisi Naisyhdistyksen perustajajäsentä: Nadja Malinen, Jenny Idman, Fina Lindberg, Wilhelmina Olan, Iida Yrjö-Koskinen. Näistä Nadja Malinen oli työskennellyt Tampereen kauppaopiston venäjän kielen opettajana ja Iida Yrjö-Koskinen oli toiminut Hämeenlinnan suomalaisen tyttökoulun opettajattarena ja johtajattarena. Molemmat olivat myös lehtoreiden kanssa naimisissa. Kaikkien viiden naisen miehet olivat aktiivisia kaupungin yhdistyselämässä, usein toiminnan liittyen juuri työväenkasvatukseen ja kansankasvatukseen.²⁵⁴

Määrällisesti entistä merkittävämmäksi kasvattajien organisoitumisen väyläksi muodostui 1900-luvun ensi vuosina Tampereen NNKY. Vuonna 1903 perustetun yhdistyksen perustajajäsenet koostuivat sivistyneistöstä; opettajattarista sekä pastoreiden ja lehtoreiden vaimoista. Verrattuna jopa NNKY:n Helsingin keskusyhdistykseen, Tampereella opettajattaret ja muut naimattomat naiset nousivat alusta alkaen merkittävään rooliin yhdistyksen johtokunnassa ja keskeisessä toiminnassa. Vuoteen 1909 mennessä, NNKY oli 300:lla jäsenellään merkittävästi suurempi kuin Rouvasväenyhdistys ja Naisyhdistys, joilla kummallakaan ei ollut edes puolia tästä jäsenmäärästä.²⁵⁵ Jäsenmäärästään johtuen NNKY:n merkitys opettajattaria ja lehtorinrouvia kokoavana järjestönä korostuu myös vuonna 1909 kaitsijoiksi valituissa: lähes puolet kaitsijoiksi valituista ja 17 kaitsijoiksi valituista opettajista, eli selvästi suurin osa, kuului NNKY:hyn. Samoin merkittävä osa avioituneista kaitsijoista, jotka olivat NNKY:n jäseniä, oli juuri lehtoreiden ja pappisvirassa olevien vaimoja.

Naisyhdistyksen ja NNKY:n kasvatuksellisen toiminnan kehittymistä tarkastelemalla voidaan havainnoida ne naiskasvattajien ja kasvattajien asiantuntijoiden verkostot, jotka tamperelaisessa

²⁵² Markkola 1994, 197; Pulma 1987, 88.

²⁵³ Saarinen 1990, 278-279.

²⁵⁴ Oksiala 1997, Liite 1: Tampereen Naisyhdistyksen perustajajäsenet.

²⁵⁵ Antikainen 2006, 25; Vaivashoitohallituksen vuosikertomus 1909. Tampereen vaivashoitohallituksen arkisto, TKA; Karkkola 2003, 11.

yhdistyselämässä olivat kehittymässä. Tässä kehityksessä on kaitsijoiden kautta mielenkiintoista havainnoida, miten lasten kasvatusta asemoitui keskeiseksi osaksi naisten yhdistyselämää ja myöhemmin kaupungin toimintaa, ja toisaalta miten tässä kehityksessä naiskasvattajien kulttuurinen ja sosiaalinen pääoma alkoi muovailla heistä kasvatustilanteiden osajia.

6.1. Kasvatusajattelu lyö läpi

Tampereella lastenhuollon edelläkävijä oli itse asiassa Rouvasväenyhdistys, jonka toiminnassa keskeisimpiä asioita oli alusta alkaen lasten koulunkäynnin tukeminen. Yhdistyksen ensimmäisiä ja tärkeimpiä työmuotoja alusta saakka oli tytöille perustettu oma koulu, jossa opetettiin lukemista, kirjoitusta, laskutaitoa sekä käsitöitä. Lisäksi aluerouvien tehtävänä oli alusta saakka köyhiä koteja tarkastettaessa antaa kunnalle lausunnot lasten kouluun otosta.²⁵⁶ Turvakoti ”Turvala” oli perustettu vuonna 1885 ja sinne otettiin sekä kunnallisen vaivashoidon alaisia lapsia hoidettavaksi, että suojattomia lapsia, joiden ylläpito lankeaisi täysin yhdistyksen harteille. Aluerouvajärjestelmä oli väline myös tämän toteuttamisessa; aluerouvien tehtävänä oli valita köyhien perheistä lapset, joiden kasvatusta heidän mielestään vaati Turvalaan ottamista. Yhdistys ylläpiti myös valmistavaa koulua kunnan lapsille, mikä käytännössä oli toteutunut, kun yhdistys oli vuonna 1881 laajentanut tyttökoulunsa myös pojille. Kouluun pääsivät ilmaiseksi köyhät ja suojattomat lapset, ja mahdolliset ylimääräiset paikat täytettiin lukukausimaksun maksavilla lapsilla.²⁵⁷

Rouvasväenyhdistyksellä oli merkittävä pioneeriasema 1800-luvun lopulle tultaessa tamperelaisessa vaivashoidossa ja kasvatustoiminnassa: yhdistyksen ylläpitämä koulu toimi jo vajaa 10 vuotta ennen kaupungin kansakoulun perustamista, lastenkoti Turvala puolestaan avattiin seitsemän vuotta ennen kunnallisen lastenkodin perustamista Koukkuniemen vaivaistalon yhteyteen. Lisäksi yhdistyksen aloitteesta oli lasten kerjuun lisääntymisen takia vuonna 1881 perustettu lasten työhuone, jonne otettiin kadulta tavattuja köyhiä lapsia ja opetettiin heitä työntekoon. Huomionarvoista on, että toimintaa varten perustettiin oma yhdistys, jonka johtokunnasta kaksi kolmasosaa oli Rouvasväenyhdistyksen jäseniä, ja yksi kolmasosaa

²⁵⁶ Yhdistyksen säännöt on lueteltu yhdistyksen perustamiskokouksessa 12.4.1866. Tampereen Rouvasväenyhdistyksen pöytäkirjat 1866-1918; Johtokunnan kokoukset. Tampereen Rouvasväenyhdistyksen arkisto, TKA.

²⁵⁷ Tampereen Rouvasväenyhdistyksen johtokunnan kokous 22.5.1890. Tampereen Rouvasväenyhdistyksen pöytäkirjat 1866-1918. Tampereen Rouvasväenyhdistyksen arkisto, TKA; Saarinen 1994, 38; Saarinen 1990, 276.

johtokunnasta muodostui kaupungin talousmiehistä, jotka olivat säätyläisnaisille ennestään tuttuja.²⁵⁸

Työhuone suljettiin kuitenkin vuonna 1900. Viimeisten toimintavuosien aikana työhuoneella oli ollut kirjoilla vain 20 lasta. Rouvasväenyhdistyksen mielestä syynä työhuoneen epäsuosioon oli lasten vanhemmat, jotka eivät tuoneet sinne lapsiaan, mutta työhuoneen johtokuntaan kuuluneen opettaja ja kansakoulujen tarkastaja J. A. Pelkosen mukaan taustalla olivat muut, perustavammat syyt. Pelkosen mukaan taloudellisten olojen parantumisen, työhuoneen syrjäisen sijainnin ja erityisesti kasvatustaloudellisen ajattelun puutteen takia työhuone ei vastannut enää ajan odotuksia.²⁵⁹

Työhuoneen sulkeminen sekä Pelkosen esittämät huomiot kuvaavat muutenkin Rouvasväenyhdistyksen asemaa lastenhuollon suhteen. Yhdistyksen lastenhuolto pohjautui ennen kaikkea kerjäläisyyden ja köyhyyden vastustamiseen. Vaikka se pyrki edistämään lasten kouluttautumista aluerouvajärjestelmän ja muun toimintansa kautta, oli koulutuksen tarkoituksena tukea työllistymistä. Yhdistyksen toiminta ei siis lähtökohtaisesti keskittynyt kasvatuksellisuuteen tai sivistykseen, mistä myös yhdistyksen aloittamaa työhuonetta kritisoitiin.²⁶⁰

Kuitenkin hyvin pian työhuoneen sulkemisen jälkeen keskustelu uuden työhuoneen perustamisesta virisi Tampereen Kasvatustaloudellisen yhdistyksessä, jossa toimivat muun muassa Naisyhdistyksen aktiivijäsen ja yhdistyksen sihteeri sekä opettaja Ruusu Heininen, Naisyhdistyksen varapuheenjohtaja Selma Andelin, lehtori Eino Sakari Yrjö-Koskinen sekä kaitsijana myöhemmin toiminut opettaja Taneli Kurkela. Kasvatustaloudellisen yhdistyksessä opettajat muodostivat merkittävän osan jäsenkunnasta ja ohjasivat myös keskustelua työhuoneeseen liittyen.²⁶¹ Kasvatustaloudellinen yhdistys oli hyvä esimerkki siitä, miten kasvatustaloudellisuus alkoi yleistyä lastenhuoltoon liittyvässä keskustelussa. Tässä kehityksessä opettajat ammattikasvattajina alkoivat saavuttaa auktoriteettiaseman hyvän lasten kasvatuksen määrittelijöinä.

Keskusteluissa uuden lasten työhuoneen perustamisesta tulee hyvin esiin ammattikasvattajien vaikutus käsityksiin lasten kasvatuksen ongelmakohdista sekä niiden hoidosta. Kerjäläisyyden sijaan ongelmaksi koettiin työläislasten joutilaisuus, joka sivistyneistön mukaan näkyi lasten maleksimisena ja oleskeluna kadulla. Tämän ajateltiin johtuvan ensisijaisesti puutteellisesta

²⁵⁸ Saarinen 1994, 38-39; Saarinen, 1990, 276; Jaakkola 1984, 127; Markkola 1994, 199-200.

²⁵⁹ Markkola 1994, 200.

²⁶⁰ Saarinen 1994, 37.

²⁶¹ Markkola 1994, 200-201; Karppinen 2006, 79.

kotikasvatuksesta. Useiden mielestä köyhyyden, laiskuuden, vanhempien poissaolon ja tästä johtuvan kasvatuksen laiminlyönnillä oli yhteys lasten joutumisella rikolliselle tielle, tai jopa kasvamisella yhteiskunnan vastaiseksi. Vastauksena näihin huoliin muodostui 1900-luvun alussa suojelukasvatuksen periaate. Suojelukasvatus tarkoitti käytännössä kaikkea kotikasvatuksen tukemisesta alaikäisten rikollisten kasvatuslaitoksiin tai hätätapauksessa lasten erottamiseen perheestä.²⁶²

Suojelukasvatus otettiin myös keskeiseksi toiminnan lähtökohdaksi, kun Kasvatusopillinen yhdistys vuonna 1903 perusti Kansakoululasten Turvalan. Turvalan johtokuntaan valittiin muun muassa Naisyhdistyksen jäsen, opettaja Anna Lilja sekä aluerouvana toimiva rouva Lydia Sommers, joka valittiin myöhemmin myös kaitsijaksi. Käytännössä Turvalassa teetetty työ vastasi sitä työtä mitä aiemmalla työhuoneella oli tehty. Ero aiempaan oli siinä, että opettajien ohjauksen kautta työhuoneen toiminnalle asetettiin kasvatukselliset tavoitteet. Näin toiminnalla pyrittiin toteuttamaan suojelukasvatuksen periaatteita.²⁶³

6.2. Lapsuuden ja nuoruuden vaalijat

Kansankasvattajien kasvatusajattelu oli laaja-alaista ja tähtäsi yksilöiden sivistämiseen niin kotona, koulussa kuin vapaa-ajallakin. Opettajavoittoisten ja kansankasvatukseen keskittyvien naisjärjestöjen toiminta sai jo varhaisessa vaiheessa monenlaisia muotoja. Tämä kertoo ensinnäkin opettajien ja muun sivistyneistön asettamasta painoarvosta kasvatukselle, ja heidän läsnäolon kasvulle myös naisjärjestöissä.

Jo vuonna 1891 Naisyhdistys järjesti ensimmäiset kesäsiirtolat kansakoulutyttöille kaupunginvaltuuston anniskeluvoittovaroista myöntämällä rahoituksella. Nykyajan kesäleiritoimintaa vastaavilla leireillä yhteensä 24 tyttöä vietti kuusi viikkoa maalla kesän 1891 aikana.²⁶⁴ Kansakoulujen opettajat olivat yleensä pienellä palkalla leirien valvojia ja hoitajia. Opettajien läsnäolon kautta kesäsiirtolat sidottiin kasvatuksellisuuteen. Siirtoloiden tehtävänä oli tarjota raitista ilmaa ja maaseudun tervehdyttäväksi koettua elämäntapaa vastapainona kaupunkielämän turmelevuudelle. Naisjärjestön nais- ja tyttökeskeisestä ajattelutavasta kertoo se, että siirtoloihin valikoitiin tyttöjä, joiden harteille suurin osa kotitöistä laskettiin, eikä heillä jäänyt

²⁶² Markkola 1994, 199-203.

²⁶³ Turvalan johtokunnan kirje Rouvasväenyhdistykselle 16.2.1903. Rouvasväenyhdistyksen kirjeenvaihto, Tampereen Rouvasväenyhdistyksen arkisto, TKA.

²⁶⁴ Oksiala 1997, 90.

riittävästi aikaa tervehdyttävästä raittiista ulkoilmasta nauttimiseen. Vuonna 1894 leireille kuitenkin otettiin poikia mukaan kansakouluopettajien pyynnöstä. Tämä johtui siitä, että poikien runsas ulkona vietetty aika liitettiin usein joutilaisuuden ongelmaan: ilman kasvatusta ja kotitehtäviä poikien koettiin kasvavan holtittomaan katuelämään. Näin ollen kesäsiirtoloiden tehtävä oli kahdenlainen; toisaalta tarkoituksena oli antaa lapsille mahdollisuus ulkona telmimiseen, samalla heille kuitenkin opetettiin terveellisiksi ja kasvattavaksi koettuja tapoja nauttia ulkoilmasta. Naisyhdistyksen jäsenistä ja tulevista kaitsijoista toiminnassa olivat vuosien saatossa mukana Jenny Idman sekä opettajattaret Maria Lilja ja Ina Durchman.²⁶⁵

Kesäleiritoiminta kasvatti suosiotaan vuosien mittaan: toiminta jatkui yhteensä 29 vuotta ja merkittävä osa siirtoloiden rahallisesta tuesta tuli yksityishenkilöiltä. Muun muassa yhdistyksen jäsenen ja tulevan kaitsijan Fanny Tirkkosen aviomies, kauppias Nikolai Tirkkonen maksoi vuonna 1904 kokonaan yhden poikasiirtolan kulut. Vuonna 1920 toiminta siirtyi Kansakoululasten Siirtolayhdistykselle, jonka tamperelaiset kansakoulunopettajat olivat perustaneet. Kesäsiirtolatoiminnasta muodostui siis kansakouluopettajien oma hanke, johon Naisyhdistyksen toiminnasta saatu osaaminen siirrettiin.²⁶⁶

Vuosisadan vaihteeseen tullessa Naisyhdistyksellä oli keskeinen asema tamperelaisessa kasvatustoiminnassa. Kun Tampereen NNKY perustettiin vuonna 1903, se tarttui saman tien koulun ulkopuolisiin kasvatuskysymyksiin. Jo maaliskuussa 1903 päätettiin keskusyhdistyksen mallin mukaisesti perustaa suomenkieliset ja ruotsinkieliset lasten- ja nuortenosastot tyttöjen hengellistä kasvatusta varten. Toimintamuotona nuoriso-osastot edustivat itse asiassa ensimmäisiä suomalaisia nuorisotyön muotoja. Samoin tyttötyön tekijänä NNKY oli ensimmäinen Suomessa.²⁶⁷ Selvää oli, että erityisesti opettajien merkittävällä läsnäololla järjestön jäsenkunnassa oli vaikutus lapsi- ja nuorisokeskeisten työmuotojen varhaisessa muovautumisessa. Tampereella ilmeisesti nimenomaan järjestön jäsenistö oli ehdottanut nuorisotoiminnan aloittamista, mikä kuvaa jäsenistön perehtymistä kasvatustyöhön.²⁶⁸

Lasten- ja nuortenosastot kokoontuivat viikoittain kokouksiin, joissa oli hengellistä ja kasvattavaa ohjelmaa. Lapset pyrittiin varhaisesta asti kasvattamaan vahvan kristillisesti, ja samalla heille

²⁶⁵ Tampereen Naisyhdistyksen pöytäkirja 23.3.1900 ja Tampereen Naisyhdistyksen vuosikertomus 1907. Tampereen Naisyhdistyksen arkisto, TKA; Oksiala 1997, 90-91.

²⁶⁶ Jaakkola 1990, 11-12; Oksiala 1997, 90-92.

²⁶⁷ Antikainen 2006, 72; NNKY:n toimivien jäsenten kokousten pöytäkirja 6.2.1903, Tampereen NNKY:n arkisto.

²⁶⁸ Karkkola 2003, 23.

opetettiin käsitöiden tekemistä. Paikkakunnan kielijakaumasta johtuen suomenkielinen nuorisosasto kasvoi pian niin vauhdikkaasti, että se jaettiin kolmeen osaan. NNKY:n nuorisosastojen johto oli alusta alkaen hyvin opettajavoittoinen; tulevista kaitsijoista muun muassa opettajat Siiri Loimaranta, Maria Laurila ja Maiju Lilja olivat alusta alkaen aktiivisia nuorisosastojen johdossa. Samoin opettaja ja tuleva kaitsija Rosa Tallqvist oli keskeinen henkilö ruotsinkielisen nuorisosaston johdossa.²⁶⁹

Nuorisotyö muuttui yhä kunnianhimoisemmaksi vuonna 1912, kun johtokunnan aloitteesta päätettiin perustaa täysin uusi nuorisotyön toimintamuoto, joka keskittyi nuoriin aikuisiin. Uuden nuorisosaston nimeksi tuli ”Kipinät”. Merkittävää oli, että yhdistyksen nuoren jäsenistön joukosta valittiin ei-vastuunalaisia jäseniä suunnittelemaan kipinöiden toimintaa. Lopulta päätettiin, että Kipinät suunnataan nimenomaan 15-21 -vuotiaille ja sen tehtävänä oli toimia hengellisenä keskustelukerhona yhdistyksen nuorille jäsenille. Kerholle annettiin myös vastuuta, kun sen tehtäväksi laskettiin myös yhdistyksen sanomalehden julkaiseminen kerhon voimien salliessa. Kokoonantumisten yhteydessä kerholaiset tekivät käsitöitä, joita myytiin paikallisyhdistyksen myyjäisissä. Tuotot sijoitettiin Kipinöiden stipendirahastoon, jolla pyrittiin tukemaan vuosittain muutaman kerhon jäsenen osallistumista NNKY:n kesäkokoukseen. Kipinä-työ henkilöityi vahvasti Ruusu Heiniseen: Heininen kokosi Kipinä-kerhon osallistujat Tampereen tyttökoulusta, jossa hän itse opetti uskontoa ja historiaa. Ilmeisesti Kipinät olikin osa koulun kerhotoimintaa. Kipinöiden lisäksi Heininen johti koulussa myös viikoittaista raamattupiiriä, johon osallistui 25 vanhempaa koulun oppilasta. Näiden lisäksi hän veti Korsi-nimistä koulun raittiuserhoa.²⁷⁰

Tyttöjen lapsi- ja nuorisotyö ei kuitenkaan pyrkinyt toteuttamaan pelkästään hengellisiä päämääriä. Toinen tärkeäksi koettu päämäärä oli myös opettaa tytöt sukupuolen mukaiseen rooliinsa: heistä piti kasvattaa siveitä, vastuullisia, käsitöissä taitavia ja lähimmäisenrakkautta toteuttavia kasvattajanaisia. Tärkeä osa sukupuolenmukaista kasvatustyötä oli, että tyttöjen kiinnostus huonompisaisista nuoria ja lapsia kohtaan pyrittiin herättämään. Tämä tapahtui sen kautta, että nuorisotyön ohessa tuotettujen ompelutöiden tuotto ohjattiin NNKY:n lähetystyöhön Lapin Riutulussa ja Intiassa. Samoin rahallista tukea osoitettiin armenialaisille kristityille. Tytöille pyrittiin opettamaan myös sukupuolen mukaista ”kohteliasta ja arvokasta” käytöstä, joka oli keskiluokan ihanteiden mukaista. Tärkeää olikin, että kasvatus valmistaisi heitä naisen eri rooleihin äiteinä,

²⁶⁹ NNKY:n vuosikertomukset 1903-1907, Tampereen NNKY:n arkisto; Karkkola 2003, 23.

²⁷⁰ Karppinen 2006, 76; Karkkola 2003, 23-24.

vaimoina ja perheenemäntinä. Kuten Naisyhdistyksessä, myös NNKY:ssä koti ja perhe koettiin naisille luonnollisimmaksi ja tärkeimmäksi toimintaympäristöksi. Kristillisen naisen elämään kasvamisessa NNKY:llä oli selvä porrasmalli: ensin ohjattiin tyttöjä käyttäytymään keskiluokkaisten käytöstapojen mukaan, tämän jälkeen tyttöjä opastettiin sopivan aviopuolison valinnassa ja kodin rakentamisessa, ja viimeinen vaihe oli ohjeistaa heistä äitejä ja kristillisiä kasvattajia.²⁷¹

NNKY jakoi siis Naisyhdistyksen ajatukset tyttöjen ja naisten kasvatuksesta ensisijaisesti perheenemännän ja äidin rooliin. Tämä kertoo järjestöjen välisestä yhteisestä nimittäjästä: molempiin järjestöihin hakeutui erityisesti nuorempia, naimattomia ja koulutettuja säätyläisnaisia, etunenässä opettajia. Heille naisasia oli yhdistystoimintaa keskeisesti motivoiva tekijä, ja naisasiaa toteutettiin eri painotuksilla eri järjestöissä. Usein naisasiaa pyrittiin edistämään sivistyksen ja koulutuksen edistämisen kautta. Yhteistä NNKY:n ja Naisyhdistyksen välillä oli se, että naisasian koettiin olevan ristiriidattomassa sopusoinnissa sen kanssa, että naisten tärkeimmän toimintapiirin ajateltiin olevan kodin piirissä. Tässä sivistystehtävässä opettajat muodostuivat tärkeäksi välittäväksi tekijäksi; kuten Ruusu Heinonen, he yleensä välittivät ihanteitaan opetustyönsä sekä yhdistystoimintansa kautta. Tyttökoulut ja heidän opettajakunnat näyttävätkin olleen väylä uusien jäsenten hankkimiseen ja naiskeskeisten verkostojen laajentamiseen.

6.3. Naisten verkostot paikantuvat lastenhoitoon

Maan tunnetuin ja ylin vaivashoidon auktoriteetti, vaivashoidon tarkastelija Helsingius esitti vuosien 1906-1915 aikana suojelukasvatuksellisiin periaatteisiin vedoten kotikasvatuksen tukemista ratkaisuna lastenhuollon ongelmiin; Helsingiuksen mukaan lastenseimet, lastentarhat, veistokoulut, työkodit ja kesäsiirtolan tapaiset lasten maalla oleskelut olivat sopiva suunta kotikasvatuksen tukemiselle ja lastensuojelutyölle.²⁷² Helsingius määritteli lastenkasvatustyön suunnaksi käytännössä ne toimintamuodot, jotka varsinkin Naisyhdistyksen toiminnassa olivat olleet keskeisiä alusta alkaen. Näin myös Naisyhdistyksen ja vastaavia toimintamuotoja harjoittavien yhdistysten asiantuntemus lastensuojelu- ja kasvatustyön parissa legitimoitiin.

Vuonna 1909 kaupunginvaltuusto päätyi lopulta perustamaan Naisyhdistyksen ja Työväenyhdistyksen jo aiemmin suositteleman kasvatuslautakunnan. Sen jäsenvalinnoissa korostui jälleen kasvatusasiantuntemuksen kohdistuminen opettajiin ja papiston edustajiin. Kaitsijoista

²⁷¹ Antikainen 2006, 73-75.

²⁷² Pulma 1987, 96, 105-106; Markkola 1994, 197, 199, 203.

lautakuntaan valittiin Ruusu Heininen, vastaava kirkkoherra Arvid Vallenius, opettaja T. Lähteenmäki, Siiri Loimaranta ja opettaja K. Saarinen.²⁷³ Sekä Heininen että Loimaranta olivat opettajia, mutta myös NNKY:n jäseniä, ja Heininen oli myös Naisyhdistyksen jäsen.

Lastenhoidosta ja kasvatuksesta muodostui siis 1900-luvun ensimmäisillä vuosikymmenillä selvästi opettajattarien ja naisjärjestöjen, sekä ylipäätään naisten toimintakenttää, jossa naisilla nähtiin olevan merkittävää asiantuntijuutta. Mielenkiintoista onkin, miten niin sanotut asiantuntijatehtävät näissä jakautuivat erilaisten naisten kesken. Naisjärjestöjä eri komiteoissa edustivat usein samat naiset, jotka olivat samojen naisjärjestöjen jäseniä: näitä olivat Jenny Idman, Iida Yrjö-Koskinen, Hilda Kupiainen ja Ilma Sumelius.²⁷⁴ Ylipäätään lasten kasvatuksen parissa keskeisiä henkilöitä olivat Anna Tiililä, Fina Lindberg ja Nadja Malinen, jotka kaikki olivat sekä Rouvasväenyhdistyksen että Naisyhdistyksen jäseniä.

Tämä selventää järjestöjen keskinäistä suhdetta. Rouvasväenyhdistyksen keskeisistä jäsenistä ne, jotka myöhemmin nousivat keskeisiksi lastenhuollon asiantuntijoiksi ja edustajiksi, olivat itse asiassa alun perin liittyneet Naisyhdistyksen jäseniksi. Näitä olivat esimerkiksi Nadja Malinen, joka oli Naisyhdistyksen perustajajäsen ja liittyi vuonna 1894 Rouvasväenyhdistykseen sekä Naisyhdistyksen perustajajäsen Jenny Idman, joka liittyi vuonna 1895 Rouvasväenyhdistykseen.²⁷⁵ Tämä viittaa siihen, että niiden osalta, joille kasvatuskysymykset olivat keskeisiä, nimenomaan Naisyhdistys näyttää olleen järjestäytymisen alkuperäinen foorumi. Samoja päämääriä kuitenkin edistettiin myös Rouvasväenyhdistyksessä, kun siihen liitettiin. Järjestöt eivät olleet poissulkevia jäsenyyden suhteen, vaan näyttää siltä, että osittain samat aktiivit edistivät samoja päämääriä molemmissa järjestöissä. Toisaalta järjestöt näyttävät myös osittain profiloituneen tietynlaisiin kysymyksiin, kuten Rouvasväenyhdistys enemmän köyhäinhoitoon ja Naisyhdistys erilaisiin kasvatuskysymyksiin ja kotitalouteen.

Kaikki naisista olivat naimisissa kaupungin vaikutusvaltaisten miesten kanssa. Aviomiehet olivat usein lääkäreitä tai lehtoreita, eli juuri niiden alojen ammattilaisia, joiden vaikutusvalta lastenkasvatuksessa nousi yhä merkityksellisemmäksi 1900-luvun alussa. Näyttääkin siltä, että

²⁷³ Vaivaishoitohallituksen pöytäkirja 26.5.1909. Tampereen vaivaishoitohallituksen arkisto, TKA.

²⁷⁴ Kaikki olivat sekä Rouvasväenyhdistyksen että Naisyhdistyksen jäseniä. Iida Yrjö-Koskinen liittyi Rouvasväenyhdistykseen vuonna 1911. Rouvasväenyhdistyksen jäsenluettelo 1866-1923. Rouvasväenyhdistyksen arkisto, TKA.

²⁷⁵ Myös Anna Tiililä mainitaan ensimmäisen kerran Naisyhdistyksen kokouspöytäkirjoissa 21.9.1900 ja vuonna 1904 hän liittyi Rouvasväenyhdistykseen.

ainakin osittain naiset pyrkivät järjestöissään edistämään miestensä alaan liittyviä kysymyksiä: esimerkiksi lääkärin vaimo Jenny Idman piti Naisyhdistyksessä ainoat esitelmänsä juuri terveydenhoidosta ja naislääkärien palkkaamisesta.²⁷⁶ Useat miehistä olivat myös kaupunginvaltuuston tai vaivaishoitohallituksen jäseniä, jolloin heillä oli vaikutusvaltaa määritellä vaivaishoidollisia kysymyksiä tai päättää kaupungin yhteistyökumppaneista.

Siviilisäädyllä näyttää olleen siis selvä tiedostettu merkitys naisjärjestöjen toiminnassa. Tämän puolesta puhuu esimerkiksi se, että Naisyhdistyksessä, joka koostui merkittävästä määrästä naimattomia naisia, päätäntävalta oli usein rouvilla. Yhdistyselämän kannalta tämä ei ollut käytännöllisin ratkaisu: vaimojen edusmiehisyyden alaisuus tarkoitti, että heillä ei ollut oikeutta kirjoittaa sopimuksia nimissään eli siis yhdistyksen puolesta. Naimattomilla naisilla olisi ollut vapaammat mahdollisuudet toimia yhdistyksen nimissä. Marjo-Riitta Antikainen on tehnyt saman huomion NNKY:n keskusjärjestön kohdalla. Hän perustelee rouvajohtoisuutta siviilisäätien välisellä hierarkialla ja ajan käsityksillä perheenäideistä hyvinä opastajina ja kasvattajina. Antikainen myös korostaa, että NNKY:läiset rouvat miehineen olivat usein aktiivisesti mukana yhdistyselämässä; näin ollen saattoi olla, että yhdistyksessä ymmärrettiin tämä rouvien sosiaalisten verkostojen tuoma vaikutusvalta ja sen takia rouvia asetettiin tärkeille paikoille erilaisiin komiteoihin.²⁷⁷ Tamperealaisen naisten tilanne näyttää samankaltaiselta. Naiset, jotka olivat aviossa kasvatusammattilaisten ja muiden korkeasti koulutettujen sivistyneistön edustajien kanssa, pystyivät hyödyntämään avioliittonsa tuomaa sosiaalista pääomaa oman asiantuntemuksensa ja vaikutusvaltansa edistämisessä. Samalla rouvien sosiaalinen pääoma näyttää olleen ainakin osittain tiedostetusti yhdistyksissä hyödynnetty voimavara, jolla on edistetty yhdistyksen tavoitteita.

6.4. Lastenseimestä pienten lasten huoltoon

Naisyhdistyksen lastentyö sai varhain myös muita muotoja. Vuonna 1891 Iida Yrjö-Koskinen ehdotti lastenseimen perustamista: ajatuksena oli, että naiset voisivat tuoda lapsensa päiväksi hoitoon, sillä aikaa, kun itse olivat töissä. Iida Yrjö-Koskinen oli naisten työssäkäynnin vastustaja; suurimman osan naisista tuli olla ensisijaisesti äidillisiä kodin ja perheen hoitajia. Tampereella oltiin kuitenkin 1800-luvun lopulla tultaessa herätty imeväiskuolleisuuden korkeaan tasoon, joka usein yhdistettiin työssäkäyvien äitien ongelmaksi, jotka jättivät työpäivänsä ajaksi pienet lapsensa huonoon ja välinpitämättömään hoitoon. Iida Yrjö-Koskinen näki siis lastenseimityön enemmän huonojen

²⁷⁶ Oksiala 1997, Liite 5: Tampereen Naisyhdistyksen kokousten keskusteluaiheet ja esittäjät 1890-1906.

²⁷⁷ Antikainen 2006, 25.

kotiolojen ongelmien lievittäjänä ja naiskeskeisenä työnä, jonka tehtävänä oli osittain opettaa myös työväestölle huolellisen kasvatustyön merkitystä. Näin Naisyhdistyksen toiminnassa pyrittiin jälleen toteuttamaan kasvatuksellisuutta.²⁷⁸

Lastenseimen perustamisprosessi oli kuitenkin hidas: vuonna 1895 yhdistys kääntyi Työväenyhdistyksen pariin lastenseimen perustamiseksi. Hitaiden neuvottelujen jälkeen Työväenyhdistys antoi myöntävän kannan seimelle ja seimi avattiin vuonna 1898. Naisyhdistyksen Lastenseimen johtokunnassa toimivat vuosien aikana tulevista kaitsijoista rouva Hilda Kupiainen sekä rehtorin rouva Maria Jaakkola. Kääntyminen Työväenyhdistyksen puoleen kertoo paljon sivistyneistön keskinäisistä kontakteista Tampereella: vielä 1890-luvulla Työväenyhdistyksessä toimi paljon Naisyhdistyksen tuntemia sivistyneistön edustajia ja yhdistys toimi sivistyneistöjohtoisessa wrightiläisessä hengessä. Muun muassa Iida Yrjö-Koskinen aviomies Eino Sakari Yrjö-Koskinen toimi yhdistyksessä, samoin kuin Naisyhdistyksen jäsenen Jenny Idmanin aviomies, lääkäri Gustaf Idman. Naisyhdistyksen edustajat pyrkivät hyödyntämään aviomiestensä läsnäoloa ja vaikutusvaltaa järjestöissään.²⁷⁹

Myös kunnalliselämässä vaatimukset laadukkaasta lastenhoidosta alkoivat tuottaa hedelmää: vaivahoitohallinto päätti lähestyä Naisyhdistystä keväällä 1905 kun se halusi tiedustella yhdistyksen mielipidettä pienten lasten hoidon parantamisesta. Näin kaupunki osoitti lastenhuoltotyön osaamisen omasta mielestään sijaitsevan Naisyhdistyksessä. Naisyhdistys kokosi nopeasti rivinsä ja perehtyi asiaan antaumuksella. Rouvia Iida Yrjö-Koskinen, Anna Tiirilä, Hilda Kupiainen sekä rouva Lindgren pyydettiin esitelmöimään yhdistykselle kaupungin lastenhoidollisista laitoksista ja rouva Nadja Malinen valtuutettiin tutustumaan kaupungin synnytyslaitokseen antaakseen sen toiminnasta yhdistykselle lausunnon.²⁸⁰ Anna Tiirilä, Hilda Kupiainen sekä Nadja Malinen olivat kaikki myös Rouvasväenyhdistyksen jäseniä, joten heillä oli varmasti tietämystä myös tämän yhdistyksen toiminnasta.

Naisyhdistyksen ehdotuksesta vuoden 1906 maaliskuussa asetettiin useiden järjestöjen ja kunnan yhteiskomitea. Komitean edustajien kautta avautuu näköala lastenhoidolliseen toiminnan verkostoihin: komiteaan kuului kunnallishallinnon edustajista kaupunginlääkäri G. R. Idman, lehtori

²⁷⁸ Markkola 1994, 207-208.

²⁷⁹ Tampereen Naisyhdistyksen vuosikertomus 1907, Tampereen Naisyhdistyksen arkisto, TKA; Tampereen Rouvasväenyhdistyksen jäsenluettelo 1866-1923. Tampereen Rouvasväenyhdistyksen arkisto, TKA; Kanerva 1986, 47; Markkola 1994, 207-208.

²⁸⁰ Tampereen Naisyhdistyksen pöytäkirjat 19.9.1905 ja 28.11.1905. Tampereen Naisyhdistyksen arkisto, TKA.

Verner Malinen, terveydenhoitolautakunnasta tohtori Alfred Frestadius, vaivaishoitohallituksesta tuomiorovasti Valli, vaivaishoitohallituksen esimies Torsten Lindberg ja kaupungin naislääkäri Anna Wikander. Naisyhdistyksen edustajana oli Iida Yrjö-Koskinen, Rouvasväenyhdistyksen edustajana toimi kaupunginlääkäri Idmanin vaimo Jenny Idman, sekä Työväenyhdistyksen edustajana oli maalari Jeremias Saarinen. Kaupunginlääkäri Idmanin tilalle komiteaan tuli vastaava kaupunginlääkäri N. G. Durchman. Huomattavaa on, että tulevia kaitsijoita olivat Jenny Idman ja Iida Yrjö-Koskinen sekä Verner Malinen, A. Frestadiuksen ja Vallin vaimot, joista kaikki paitsi Frestadiuksen vaimo Leni Frestadius olivat joko Rouvasväenyhdistyksen tai Naisyhdistyksen tai molempien yhdistysten jäseniä.²⁸¹

Komiteaan valittujen kautta voi siis havaita sen kunnanhallinnon valitseman lastenhoidollisen ja vaivahoidollisen suunnan, joka näkyi myös myöhemmin kaitsijoiksi valituissa. Lastenhoidon asiantuntijoiksi määriteltiin ennen kaikkea kasvatustalojen ammattilaiset, kuten lehtori Malinen ja opettajataustainen Iida Yrjö-Koskinen, sekä lääkärit ja vaivaishuollon virkamiehet. Huomattavaa oli myös se, että Rouvasväenyhdistyksestä edustajaksi valittiin juuri Jenny Idman, joka oli kaupunginlääkärin vaimo. Samoin komitean kautta on havaittavissa, kuinka kasvatukselliset verkostot myös rakentuivat pitkälti avioparien muodostamiin yhdistyselämän ja kunnallishallinnon vastapoolleihin.

Huomionarvoista on myös se, että Naisyhdistyksen ehdottamaa Tampereen Työväenyhdistyksen naisosastoa ei lopulta otettu mukaan komiteaan. Kaupunki siis selvästi tunnusti Naisyhdistyksen ja Rouvasväenyhdistyksen lastenhoitotyön asiantuntijoiksi ja samalla sivuutti Työväenyhdistyksen naisosaston aktiivisuuden ja asiantuntemuksen asiassa. Työväenyhdistyksen naisosasto oli nimittäin muutamaa vuotta aiemmin pyrkinyt aloittamaan omaa päivähoitotoimintaa, mutta tähän kaupunginvaltuusto ei ollut myöntänyt rahoitusta.²⁸² Naisyhdistyksen ja Rouvasväenyhdistyksen suosivat varmasti osittain yhdistysten jäsenten henkilökohtaiset siteet kaupunginhallinnon edustajiin.

Vuonna 1907 komitea sai työnsä päätökseen ja julkaisi mietintönsä. Komitean kokoonpanosta johtuen ei ole yllättävää, että juuri sivistyneistön käsittämät ja työväenluokkaan liitetyt terveydenhoidolliset ja kasvatukselliset teemat korostuivat mietinnössä. Mietinnän mukaan kunnan

²⁸¹ Markkola 1994, 210; Mäkelä 2003, 35.

²⁸² Mäkelä 2003, 35; Markkola 1994, 209.

tuli perustaa kaksi maitopisaralaitosta, yksi lastenseimi sekä jatkaa Naisyhdistyksen lastenseimen toimintaa. Maitopisaralaitokset olivat Tampereella uusi, joskin kansainvälisiä malleja seuraava toimintamuoto: laitoksissa jaettiin pikkuvauvoille sopivaa maitoseosta halvalla tai ilmaiseksi ja tarkkailtiin lasten terveyttä. Samalla lasten äideille annettiin lastenhoidollista neuvontaa.²⁸³

Toimintamuotoja varten komitea ehdotti erillisen kunnallisen lastenhoitoon keskittyvän lautakunnan perustamista. Erityisesti Naisyhdistys ja Työväenyhdistys olivat jo aiemmin ajaneet lastenhoidollisten toimintojen kunnallistamista. Ainoastaan lääkäri Durchman esitti maitopisaralaitoksesta eriävän mielipiteen. Durchmanin mukaan kuntalaisia tuli opettaa itseapua, ja näin ollen kunnallistamisen sijaan hän suosi hyväntekeväisyyttä keinona itseavun opettamiseen työväestölle. Tohtori Durchmanin sanoilla näyttää olleen selvästi painoarvoa, koska kaupunginvaltuusto lopulta yhtyi Durchmanin näkemykseen. Tähän varmasti vaikutti se, että Durchman itse lupautui perustamaan Maitopisarayhdistyksen. Kunta päätti perustaa vain lasten terveyttä edistäviä leikkikenttiä, muita toimintamuotoja päätettiin tukea osoittamalla rahoitusta yksityisille tahoille. Muiden toimintamuotojen tukemiseksi kunta päätti perustaa Lastenhoitorahaston, jolla rahoitettiin vuonna 1907 perustetun Lastenhoitoyhdistyksen toimintaa.²⁸⁴

Kaupunginlääkäri Durchmanin ajatusten mukaisesti Lastenhoitoyhdistys perustettiin tarjoamaan köyhille perheille apua lastenhoidossa. Kaupungin päätös lastenhoidon suhteen vuonna 1907 osoitti kehityksen Naisyhdistyksen ja Rouvasväenyhdistyksen toiminnalle seuraavien vuosien ajaksi. Lastenhoidon kunnallistaminen tapahtui toki myöhemmin 1920-luvulla tultaessa, mutta ennen tätä lastenhoidossa elettiin vielä voimakkaita filantropian vuosia. Tässä kehityksessä naisjärjestöt arvioitiin lastenhoidon asiantuntijoiksi, ja naisjärjestöjen merkitys lastenhoitoon – ja kasvatukseen keskittyvien toimintamuotojen tuottajina kasvoi entisestään. Tämä näkyi myös Lastenhoitoyhdistyksen kokoonpanossa.

Lastenhoitoyhdistyksen johtokunnan puheenjohtajaksi valittiin tuomiorovasti Valli, varapuheenjohtajaksi köyhäinhoidon esimies Torsten Lindberg, rahastonhoitajaksi pankkivirkailija M. Hannus. Muiksi jäseniksi valittiin rouva Hilda Kupiainen, neiti Ilma Sumelius ja vapaaherratar Iida Yrjö-Koskinen. Johtokunnan varajäseneksi valittiin rouva S. Vaaranmäki. Maitopisaratoimikunnan

²⁸³ Markkola 1994, 210-211.

²⁸⁴ Markkola 1994, 212-213.

puheenjohtajaksi valittiin rouva Thyra Sumelius, lastenseimitoimikunnan puheenjohtajaksi rouva Lyyli Reijonen ja lastentarhatoimikunnan puheenjohtajaksi kansakoulunopettaja Anna Lilja. Yhdistyksen kannatusjäsenet koostuivat pitkälti kaupungin koulutetusta ja yläluokkaisesta väestöstä. Moni oli aktiivinen kaupungin yhdistyselämässä ja samoin usea kaitsija tai heidän sukulaisensa on tunnistettavissa jäsenistä.²⁸⁵

Erityisesti Naisyhdistyksellä näyttää olleen läheinen suhde Lastenhoitoyhdistykseen. Vuonna 1908 Naisyhdistys luovutti lastenseimensä yhdistyksen haltuun. Myös Naisyhdistyksen valistustoiminta ulottui Lastenhoitoyhdistykseen: yhdistys järjesti tiloissaan esitelmä- ja keskustelutilaisuuksia, joissa muun muassa Naisyhdistyksen lida Yrjö-Koskinen luennoi pienten lasten terveydenhoidosta. Lastenhoitoyhdistyksestä muodostui 1910-luvulla merkittävä osa Tampereen lastenhoidon kenttää. 1920-luvulle mennessä ajatus sosiaalipuolen toimien kunnallistamisesta oli valtavirtaistunut ja näin myös vuoteen 1922 mennessä Lastenhoitoyhdistyksen lastentarhat ja seimet oli kunnallistettu.²⁸⁶

²⁸⁵ Kristiina Kaihari-Laine mainitsee seuraavat henkilöt yhdistyksen kannatusjäsenistä: arkkitehti Vivi Lönn, pormestari K. Hjalmar Schreck, arkkitehti C. B. Federley, varatuomari Kaarlo Palander vaimoineen, poliisimestari Torsten K. O. Aminoff vaimoineen, nimismies Arthur Bergroth vaimoineen, kirjakauppias Isak Julin, tehtailija Fabian Klingendahl vaimoineen, kauppias K. P. Ruuskanen, kauppias Gösta Sumelius vaimoineen ja kauppias Nikolai Tirkkonen. Kaihari-Laine 1985, 11. Näistä kaitsijoita olivat arkkitehti Federleyn vaimo Gertrud Federley, poliisimestari Aminoffin vaimo Gerda Aminoff, Fabian Klingendahlin vaimo Gerda Klingendahl, Gösta Sumeliuksen vaimo Thyra Sumelius, Nikolai Tirkkosen vaimo Fanny Tirkkonen.

²⁸⁶ Markkola 1994, 214, 216-217.

7. Työläisnaisia kasvattamassa

7.1. Säätyläisnaisten suhde työläisnaisiin

Työväenkysymyksen saadessa 1800-luvun loppua kohden yhä enemmän painoarvoa, myös työläisten sivistys nähtiin keinona kansallismieliseen herätykseen ja työläisten sitomiseen uuteen yhteiskuntaan. Koska työväenkysymykseen liitettävät ongelmat usein yksilöityivät työläisperheen sisäisiin ongelmiin, sivistyneistö nosti työläisäitien sivistyksen keskeiseksi keinoksi vähentää työläisperheiden puutetta.²⁸⁷ Kaitsijanaisten joukossa on useita naisia, jotka tarttuivat tähän työläisnaisten sivistämistehtävään. Heistä muodostui verkosto, joka rakentui pitkälti työläisnaisten kasvattamiselle ja ylipäättään naiskeskeiselle toiminnalle. Työläisnaisten sivistäjiksi ryhtyivät yleensä opettajat ja muut opillista sivistystä saaneet naiset, jotka toimivat Naisyhdistyksessä tai NNKY:ssä. Molemmat järjestöt keskittyivät naisten sivistyksen nostamiseen, joskin aatteellisia eroja oli huomattavissa. Marttayhdistyksessä työläisnaisten kasvattamiseen tähtäävä toiminta sai vielä kehittyneemmän muodon, ja perheenemännyysajattelusta ja kodinhoidosta muodostui yhdistyksen toiminnan ydin. Tämä ei kuitenkaan toteutunut ennen 1920-lukua, joten kaitsijanaisten sukupolven kohdalla työläisnaisiin kohdistuneessa toiminnassa ei Tampereen Marttayhdistyksellä ollut vielä keskeistä roolia.²⁸⁸

Naisyhdistyksessä erottuu erityisen aktiivinen työväenkysymykseen ja työläisnaisten oikeuksiin vihkiytyneiden naisten ryhmä. Yhdistyksen keskeinen hahmo Selma Andelin toistuvasti korosti työväenkysymyksen ratkaisun merkitystä työväennaisten kannalta. Hänelle työväenkysymyksen lisäksi erityishuomio tuli asettaa työläisnaisten sivistämiselle. Andelinin aloitteesta Naisyhdistys oli jo 1890-luvun alussa yhdistys alkanut pitää alkeiskursseja työläisnaisille. Kursseilla opiskeltiin kirjoitusta, laskentaa ja sisälukua, joilla haluttiin paikata työläisnaisten opillista sivistystä. Kursseja vetivät yhdistyksen jäsenet, joista usea oli opettaja ja kurssien johtajana toimi aluksi Nadja Malinen. Alkeiskurssien johtokunnassa toimi myös Anna Tiililä. Vuonna 1906 kurssit muutettiin palvelijatarkurssiksi.²⁸⁹

Andelin ja Ruusu Heininen osoittivat myös kiinnostusta Työväenyhdistyksen naisosastoa kohtaan, kun se perustettiin vuonna 1900. Heininen ja Andelin valtuutettiin Naisyhdistyksen puolesta vierailemaan naisosaston kokouksessa kertomassa Naisyhdistyksen toiminnasta. Samoihin aikoihin

²⁸⁷ Markkola 1994, 173-177.

²⁸⁸ Yhdistyksen keskeiset toimintamuodot syntyivät 1920- ja 1930-luvuilla. Lehtoranta 1939, 8-13.

²⁸⁹ Oksiala 1997, 54-55; Naisyhdistyksen pöytäkirja 21.9.1900, Tampereen Naisyhdistyksen arkisto, TKA.

Naisyhdistyksessä oli jälleen Andelinin ajatuksesta ryhdytty perustamaan keskusteluklubia, jossa työväennaiset ja säätyläisnaiset voisivat kohdata ja keskustella. Klubia suunnittelemaan valittiin myös muun muassa Ina Durchman ja Ruusu Heininen. Ilmeisesti Naisyhdistyksen puolelta keskusteluklubin tarkoituksena oli tarjota mahdollisuus työväennaisille opetella keskiluokkaisia perhe-elämän ihanteita; koti-illan kaltaisessa ympäristössä vieraat saisivat nauttia teetä, keskustella kokeneemman säätyläisnaisen kanssa kodin ja perheen hoidosta, lukea tai tehdä käsitöitä. Hierarkkinen asetelma oli selkeä; keskiluokkaiset naiset ohjaisivat työläisnaisia omien ihanteidensa mukaisiksi. Työväenyhdistyksen naisosasto suhtautui myönteisesti keskusteluklubin perustamiseen; myös heitä motivoi työläisnaisten sivistäminen. Maaliskuussa 1901 työväennaisten klubi aloitti toimintansa ja keräsi heti yli 200 jäsentä.²⁹⁰

Pian tämän jälkeen ristiriidat työläisnaisten ja säätyläisnaisten sekä Naisyhdistyksen erilaisten jäsenten kesken tulivat ilmeisiksi. Lähes heti keskusteluklubin perustamisen jälkeen koko klubi halusi liittyä Naisyhdistyksen jäseneksi. Yhdistyksen sääntöjen mukaan yhdistykseen saattoi liittyä ”hyvämaineinen, yhdistyksen säännöt hyväksyvä nainen”. Säännöissä ei mainittu mitään kokonaisten yhdistysten tai ryhmien liittymisestä. Iida Yrjö-Koskinen kirjoitti Suomen Naisyhdistyksen johtohahmolle Aleksandra Gripenbergille ja ilmaisia huolensa Andelinin keskusteluklubista. Iida Yrjö-Koskinen ja Aleksandra Gripenbergin välisestä kirjeenvaihdosta käy ilmi epäily työläisnaisten hyvämaineisuuden varmistamisesta. Samanaikaisesti Aamulehdessä julkaistussa kirjoituksessa epäiltiin Naisyhdistyksen toiminnan kansannaisten hyväksi olevan vain silmänlumetta, yhdistys kun ei näyttänyt hyväksyvän työväennaisia jäsenikseen. Lopulta tilanteessa päädyttiin siihen, että klubin nimi vaihdettiin ”Lukutuvaksi” ja sen johtokuntaan saivat tuvan jäsenet valita kaksi jäsentä. Johtokunta kuitenkin asetti kaikki asiat Naisyhdistyksen päätösvallan alaisiksi.²⁹¹

Naisyhdistys siis varasi itsellään mahdollisuuden vetää rajat työläisnaisten ja säätyläisnaisten välille. Työläisnaisten kanssa selvästi haluttiin yhteistoimintaa, mutta säätyläisnaisten ehdoilla. Nuorempien Naisyhdistyksen ja NNKY:n naisten parissa oli kuitenkin huomattavissa hieman erilaista suhtautumista työläisnaisiin. Työläisnaisklubin perustamisen yhteydessä Naisyhdistyksen aatteelliset ja sukupolveen kytketyt sisäiset ristiriidat tulivat ilmi: Andelin moitti Naisyhdistystä vanhanaikaisuudesta, kun näytti siltä, että keskusteluklubia ei kokonaisuudessaan hyväksyttäisi Naisyhdistykseen. Andelin jopa uhkasi viedä klubinsa kilpailevaan Naisasialiitto Unioniin, joka oli

²⁹⁰ Naisyhdistyksen kokous 14.2.1901, Tampereen Naisyhdistyksen arkisto, TKA; Oksiala 1997, 61-63.

²⁹¹ Naisyhdistyksen kokous 22.4.1901, Tampereen Naisyhdistyksen arkisto, TKA; Oksiala 1997, 63-64.

Naisyhdistykseen verrattuna radikaalimpi ja nuorsuomalaisten kannalla. Iida Yrjö-Koskinen puolestaan pelkäsi Naisyhdistyksen maltillisempien katoavan yhdistyksestä, mikäli Andelin ja hänen keskusteluklubinsa saisivat liikaa valtaa yhdistyksessä. Iida Yrjö-Koskinen myös pilkkasi Andelinin kiintymystä työläisnaisiin ja sitä, että tämä ”kehuu koko ajan työläisnaisten intelligentsiä.”²⁹²

Selma Andelin perusti heti seuraavana vuonna 1902 Tampereelle Valkonauhayhdistyksen. Yhdistyksen kristillissosiaalinen ajatusmaailma oli läheinen NNKY:lle, mutta se oli vieläkin voimakkaampi raittiuden, moraalireformin ja naisasian kannattaja. Toiminta ”naisten henkiseksi ja materiaaliseksi nostamiseksi” sekä ”kodin, isänmaan ja ihmiskunnan hyväksi” yhdisti sen ajatusmaailmaltaan myös Naisyhdistykseen, mutta toiminta perustui aina kristillisiin arvoihin ja päämääriin.²⁹³ Naisyhdistyksestä Andelin vei mukanaan uuteen yhdistykseen muutaman Naisyhdistyksen jäsenen, muun muassa Hilda Kupiaisen, joka oli myös Rouvasväenyhdistyksen jäsen.²⁹⁴

Naisyhdistyksen ristiriitojen kautta on mahdollista ymmärtää varsinkin nuorempaa ja radikaalimpaa naisten sukupolvea, joille suhde työläisnaisiin näyttäytyi aiempaa monitulkintaisempana ja avoimempana. Tämä ambivalentti suhtautuminen työläisnaisiin näyttää olleen varsinkin niillä, joita motivoi voimakas kristillinen eetos. Selma Andelinin lisäksi myös Ruusu Heininen ja Ina Durchman, jotka olivat aktiivisia työläisnaisklubin perustamisessa, jatkoivat työläisnaisiin keskittynyttä toimintaa heti vuonna 1903 perustetussa NNKY:ssä. Tätä todennäköisesti selittää kristillissosiaalista toimintaa harjoittaneiden järjestöjen Naisyhdistykseen verrattuna erilainen näkemys naisten välisestä sisaruudesta ja tasa-arvoisemmasta lähestymistavasta työläisnaisiin. Selvimmin ero tuli esiin siveyskysymyksissä, joissa kristillissosiaaliset järjestöt vahvemman sukupuolimoraalin puolestapuhujina olivat valmiimpia puolustamaan ”langenneita naisia” erehtyneinä kanssasisarina.²⁹⁵ Kaitsijanaisia ja nuorempaa naiskeskeisen toiminnan sukupolvea tarkastellessa tasa-arvoisempi suhtautuminen työläisnaisiin ainakin ajatusten tasolla näyttäytyy selvempänä.

Käytännön tasolla tämä suhtautuminen toteutui NNKY:ssä työläis- ja palvelijatarkeskeisessä toiminnassa. Yhdistys alkoi heti ensimmäisenä toimintavuonnaan järjestää kutsuiltoja muun muassa työläisnaisille ja palvelijattarille. Jälleen nuoremmat neidit olivat aktiivisia erityisesti

²⁹² Oksiala 1997, 63-64, 104.

²⁹³ Markkola 2002, 189-190.

²⁹⁴ Oksiala 1997, 103.

²⁹⁵ Antikainen 2006, 18.

palvelijatariltojen järjestämisessä: palvelijatarilloista vastasivat lähes poikkeuksetta neidit, usein esimerkiksi Ruusu Heininen tai Laurilan sisarukset.²⁹⁶ Kutsuilloissa pyrittiin tarjoamaan naisille hengellistä opastusta ja opastamaan heitä siveyteen. Usein kutsuilloissa ja toveri-illoissa puhujina oli pappeja tai tunnettuja vapaakirkollisia. Palvelijatarilloissa yleensä rukoiltiin, laulettiin virsiä, pidettiin lausuntaesityksiä tai hengellisiä puheita.²⁹⁷

Suhteessa työläisnaisiin NNKY oli selvästi radikaalimpi. Siinä missä Naisyhdistyksen lida Yrjö-Koskinen oli voimakas naisten työnteon vastustaja ja pyrki kaikessa toiminnassaan edistämään työväennaisten perheenemännöys- ja kodinhoidollisia taitoja, ei NNKY asettunut yhtä voimakkaasti naisten työssäkäynnin tielle. Vuosisadan vaihteessa Helsingin keskusyhdistys oli perustanut Sörnäisten kaupunginosaan asuntoa ja työtä vaille olevien naisten täysihoitolakodin sekä työssäkäyville tai opiskeleville naisille oman kodin kaupungin keskustaan. Kotien ja asuntoloiden tarkoituksena oli suojella maalta kaupunkiin muuttaneita asukkaitaan joutumasta huonoille teille ja ylläpitää kodeissa kristillistä yhteishenkeä. Yhdistys asettui myös voimakkaasti teollisuustyössä olevien naisten puolelle pitäen heidän vaatimuksiaan kelvollisesta palkasta ja terveellisistä elinolosuhteista oikeutettuina. Vastaavasti myös Tampereelle perustettiin pian koti tehtaalaistytöille, ensimmäinen vuonna 1906 ja toinen vuonna 1913.²⁹⁸

NNKY:ssä naiskeskeistä toimintaa tehtiin kuitenkin pitkälti säätyläisnaisten ehdoilla. Yhdistys pyrki vastaamaan työväenkysymykseen ensisijaisesti kristillisen kasvatuksen avulla ja samalla torjumaan uskontokielteisten sosialistien vaikutusta työläisnaisiin.²⁹⁹ Kodit olivatkin sosiaalisen toiminnan lisäksi keinoja juurruttaa kristillisen elämän arvoja asukkeihin. Käsitykset työläisnaisten edusta kumpusivat siis vahvasti NNKY:n naisten omasta kristillisyydestä.

Tästä kertoo myös yhdistyksen jäsenkunta. NNKY:ssä ei ollut juurikaan työläistaustaisia naisia, vaikka yhdistys pyrki tavoittamaan jäsenikseen kaikkien yhteiskuntaluokkien naisia. Luokkarajoja korostavaksi tekijäksi muodostui jäsenten erottelu tavallisiin ja päätöksentekoon osallistuviin toimiviin jäseniin. Toimiva jäsenyys edellytti, että naiset olivat ”- - elämän yhteydessä Jesuksen kanssa ja haluavat työskennellä nuorten naisten tosi hyväksi ja jotka johtokunta niiksi kutsuu.”³⁰⁰ Toimivaksi jäseneksi pääsy edellytti siis sitä, että yhdistyksen johtokunta tunnusti henkilön uskon ja

²⁹⁶ NNKY:n toimivien jäsenten kokousten pöytäkirjat 7.10.1903, 20.10.1906, Tampereen NNKY:n arkisto.

²⁹⁷ Karkkola 2003, 24.

²⁹⁸ Antikainen 2006, 81-82.

²⁹⁹ Antikainen 2006, 82.

³⁰⁰ NNKY:n johtokunnan kokous 13.2.1903. NNKY:n johtokunnan pöytäkirjat 1903-1918, Tampereen NNKY:n arkisto.

nimitti hänet tehtävään. Jäsenten jakamisella pyrittiin takaamaan, että päätösvalta pysyi ”todellisilla uskovilla” ja ettei yhdistys pääsisi maallistumaan. Käytännössä tämä jako johti siihen, että vain ne, joilla oli sivistystä ja ymmärrystä sekä ajallisia resursseja toteuttaa uskoa ”oikealla tavalla”, pääsivät toimivan jäsenen roolissa vaikuttamaan yhdistyksessä. Näitä olivat juuri säätyläisnaiset. Tämä tulee selväksi myös kaitsijanaisten kohdalla; kaitsijoiden selvä enemmistö, jotka kuuluivat NNKY:hyn olivat myös yhdistyksen toimivia jäseniä.³⁰¹

NNKY asettui siis 1900-luvun ensimmäisinä vuosina samaan työväennaisten sivistämiseen tähtäävään rintamaan kuin Naisyhdistyksen, joskin omalla kristillisellä painotuksellaan. Molempien yhdistysten kohdalla varsinkin nuoremmat, koulutetut naiset ottivat tämän työläisnaisten kasvattamisen tehtäväkseen, ja siitä muodostuikin molemmilla yhdistyksille selvä työsaara tulevien vuosien aikana. Tämä kasvatustehtävä voidaankin siis lasten kasvatuksen tapaan nähdä kanavana, joka mobilisoi koulutettuja naisia ohjaamaan opillisen sivistyksensä sosiaaliseen työhön ja samalla toteuttaen naisasiaansa tavalla, joka koettiin työväenkysymyksen valossa yleisesti hyödylliseksi ja hyväksyttäväksi.

NNKY:ssä yhdistyksen vaikutusvalta perustui ennen kaikkea henkilökohtaisiin läheisiin suhteisiin muihin kristillisiin yhdistyksiin ja evankelisluterilaiseen seurakuntaan. Ilmeisesti Sofia Länkelä, Tampereen NNKY:n perustajajäsen ja puheenjohtajana vuosina 1906-1931, oli tunnettu henkilö pappien kodeissa, raamattupiireissä sekä muunlaisilla kotikutsuilla. Hän oli selvästi kristillisen yhdistyskentän keskeinen verkoston solmukohta. Sofia Länkelä oli mukana ostamassa NNKY:n, NMKY:n sekä Kaupunkilähetyksen yhteiseksi matkustajakodiksi ja kokoustilaksi Hotelli Bauerin rakennusta vuonna 1907.³⁰² Sofia ja Kaarlo Länkelä valittiinkin jo vuonna 1895 vaivaishoitohallituksen piirimieheksi³⁰³, mikä kertoo kirkollisten ja yleisesti uskonnollisten piirien läheisyydestä kaupunginhallinnon kanssa. Olivathan papit perinteisesti olleet vihkiytyneitä vaivaishoitoon. Samalla se myös mahdollisti jo varhaisessa vaiheessa suhteiden luomisen kaupunginhallinnon kanssa.

7.2. Kodinhoitoverkostot

Suurlakkoliikehännän ja äänioikeusuudistuksen jälkimainingeissa vuonna 1907 Tampereen Naisyhdistyksessä pohdittiin yhdistyksen tulevaisuutta. Kun naisten äänioikeus oli saavutettu,

³⁰¹ Antikainen 2006, 18-19.

³⁰² Karkkola 33-34, 38; Kulhia 2011, 36; Kulhia 2007, 22-23.

³⁰³ Jaakkola 1984, 130.

yhdistyksen aktiivisuus ja jäsenmäärä oli heikentynyt. Osan mielestä yhdistys tuli lakkauttaa kokonaan, nyt kun naisasia oli äänioikeuden saavuttamisen myötä täytetty. Yhdistyksessä ei kuitenkaan tyydytty tähän, vaan sen toiminnalle oli löydetty selkeä suunta:

"Mutta toiset pitivät saavutettua voittoa vain kiihoittimena N. Y:lle ankarampiin ponnistuksiin, jotta kunnialla voitaisiin täyttää ylevä paikka. Nyt oli kiireesti käytävä käsiksi kasvattamaan naista todella kansalaiseksi sillä oikeuksien tultua parhaiten puutteetkin tulivat ilmi. Sitä paitsi ei saa unhoittaa N.Y:n suurta merkitystä naisten keskinäisten hyvien väliden järjestämiseksi; olihan hyvä olemassa semmoinenkin ala, jolla eri puolueisiin kuuluvat naiset yhdessä voisivat ajaa yhteistä, kallista asiaa, naisen kaikenpuolista kohottamista."³⁰⁴

Naisten, ja nimenomaan naiskansalaisten kasvattaminen koettiin yhä selvemmin yhdistyksen tehtäväksi. Jo varhaisessa vaiheessa Naisyhdistyksessä muodostui käsitys kodinhoitotaitojen ja lastenkasvatuksen opetuksen keskeisyydestä työläisnaisten kasvatuksessa. Koska yhdistyksen mukaan naisten toimintapiiri oli ensisijaisesti koti, voitiin työläisnaisen asemaa kaikin tavoin parhaiten edistää parantamalla heidän perheenemännän taitojaan.³⁰⁵ Kodinhoidosta ja kotitaloudesta tulikin erityisesti suurlakko- ja äänioikeusuudistusta seuranneena aikana yhdistyksen kasvava suunta. Tästä kotiajatteluun liittyvästä perheenemäntien kasvatustehtävästä yhdistettynä lastenkasvatukseen on löydettävissä ne piirteet, joilla voidaan selittää pienten naisjärjestöjen relevanssia Tampereen yhdistyselämässä 1900- ja 1910-luvuilla. Samalla se selittää myös sitä, miten naisyhdistyksen keskeiset jäsenet valikoituivat kaupunginhallinnon kanssa yhteistyöhön muun muassa Elberfeldin järjestelmän kautta, mutta myös myöhemmin 1910-luvulla.

Naisyhdistyksen kotitaloustoiminta alkoi vuosien 1894-1895 aikana järjestetyillä luentokursseilla. Naisyhdistyksen Selma Andelinin johdolla pidettiin luentokursseja työläisäideille ruoanvalmistuksesta, lastenkasvatuksesta, siisteydestä, raittiudesta ja säästäväisyydestä. Merkittävää osaa luennoista piti lida Yrjö-Koskinen. Hänen puheenjohtajakautenaan vuosina 1899-1901 ja ylipäätään 1900-luvun ensimmäisellä vuosikymmenellä kotitalouskasvatus kiinnittyi entistä voimakkaammin osaksi Naisyhdistyksen toimintaa. Kotien siisteyden edistämiseksi yhdistys pyrki vuonna 1899 järjestämään kodinhoitokilpailuja työläisvaimoille, joissa työläisnaisten siistimistaitoja olisivat arvioineet Naisyhdistyksen jäsenet. Vuonna 1900 yhdistys järjesti Messukylässä ja Pirkkalassa ”Kodin päivät”: Suomen Naisyhdistyksen aloittaman toimintamuodon tarkoituksena oli tavoittaa kansannaisia ja pitää heille kodinhoidollisia esitelmiä. Esitelmiä pitivät mm. lida Yrjö-Koskinen ja Nadja Malinen. Nadja Malinen piti myös vuonna 1902 työläisnaisille suunnatun

³⁰⁴ Naisyhdistyksen toimintakertomus 1907. Tampereen Naisyhdistyksen arkisto, TKA.

³⁰⁵ Oksiala 1997, 54-55; Markkola 1994, 177-178.

säästäväisyydesitelmän. Vuonna 1903 lida Yrjö-Koskinen opetti pikkulasten hoitoa ja hänen ehdotuksestaan aloitettiin tällöin säästäväisyyden opettamiseksi suositut heinissä keittämisen³⁰⁶ näytökset työläisnaisille kaupungissa sekä työläisalueilla Pispalassa ja Järvensivussa. Seuraavien vuosien aikana heinissä keittämisen näytökset laajenivat entisestään: vuonna 1904 Pispalan Raittiustalo oli täynnä näytöstä seuraavia ja seuraavana vuonna näytöksiä pidettiin Pispalan ja Järvensivun lisäksi myös Nokialla.³⁰⁷

Kodinhoito ja kotitaloustoiminta henkilöityi alusta alkaen vahvasti lida Yrjö-Koskiseen. Hän oli keskeisin kodinhoidollisten luentojen ja esitelmien pitäjä, ja hän teki jatkuvasti uusia kotitalouteen liittyviä aloitteita sekä ideoi toimintamuotoja yhdistyksen toiminnassa. Myöhemmin häntä tituleerattiinkin nimellä ”Kotitalousopetuksen kunniavanhus”. Yrjö-Koskinen pyrki edistämään kotitalousopetusta myös kansakouluissa. Vuonna 1906 hän piti Tampereen kasvatustieteellisessä yhdistyksessä puheen koulujen kotitalousopetuksen puolesta. Yrjö-Koskinen mukaan koulun opetus oli työläislapsille liian teoreettista eikä valmistanut lapsia kotiaskareita varten. Lapsille tulisi opettaa entistä enemmän yksinkertaista ruoanvalmistusta, kodin siisteyttä ja terveydenhoitoa. Keskustelu kotitalousopetuksesta kävi yhdistyksessä vilkkaana, mutta ei johtanut tällöin mihinkään. Koulujen kotitalousopetuksesta tuli hanke, jota lida Yrjö-Koskinen pyrki edistämään kansallisella tasolla. lida Yrjö-Koskinen toimi kansanedustajana vuosien 1909-1919 aikana, ja jo ennen tätä hänet oli valittu vuonna 1908 valtion asettamaan komiteaan suunnittelemaan naisten taloudenhoidon opetusta.³⁰⁸

lida Yrjö-Koskisesta tuli seuraavien vuosien aikana selvä linkki kansallisen tason keskustelun ja vaikuttamisen sekä Tampereen Naisyhdistyksen välille. Vuodesta 1911 eteenpäin yhdistys sai kodin- ja puutarhanhoitoa varten 3000 markan valtionavun sekä kaupunginvaltuustolta 500 markkaa keittiön vuokraamiseksi tätä tarkoitusta varten. Valtionapu oli merkittävä tuki pienelle yhdistykselle. Tähän on hyvin todennäköisesti lida Yrjö-Koskinen asemalla ollut suoraa vaikutusta. Valtionavun myötä kodinhoidosta tuli yhdistyksen kantava teema läpi 1910-luvun. Yhdistys oli vuodesta 1905 lähtien tarjonnut esikaupunkialueilla puutarhanhoidon neuvontaa. Puutarhaneuvontaa oli alusta alkaen puuhaamassa lida Yrjö-Koskinen yhdessä Hilda Kupiaisen, Fina Lindbergin ja rouva Grönbladin kanssa. Valtionavun mahdollistamana tehtävästä tuli ympärivuotinen ja painottui myös

³⁰⁶ Heinissä keittäminen tarkoitti ruuan hauduttamista lyhyen keittoajan jälkeen heinillä vuoratussa puulaatikossa. Heinissä keittäminen oli taloudellisempaa ja helpompaa, koska ruoan valmistusaika lyheni ja puita säästy. Markkola 1994, 178-179.

³⁰⁷ Markkola 1994, 177-179; Oksiala 1997, 55-60.

³⁰⁸ Markkola 1994, 174-177, Lähteenoja 1938, 132, 135.

kodinhoitoon: talviaikoina neuvoja antoi kaupungissa kotitalousneuvontaa ja muina vuodenaikoina hän työskenteli esikaupunkialueen kodeissa ja puutarhoissa. Samoin vuonna 1911 yhdistys aloitti säännölliset ruuanlaittokurssit, joita ohjasivat Tampereen talouskoulun opettajat. Talousopetusta annettiin kyseisenä vuonna 59:nä iltana ja osanottajien määrä pysyi tasaisesti noin sadassa osallistujassa per opetuskerta. Esitelmiä kodinhoidosta oli myös pidetty lähemmäs 50. Seuraavina vuosina toiminta laajeni entisestään. Samoin yhdistys käynnisti myös puutarhatuotteiden näyttelyt ja kodinhoitokilpailut. Syksyllä 1912 Pispalassa perustettu yhdistys ”Kotien hyväksi” liittyi Naisyhdistykseen.³⁰⁹

Naisyhdistyksestä tuli siis selvästi 1910-luvulle tultaessa kaupungissa, sekä laajemminkin tunnettu yhdistys kodinhoidollisissa asioissa ja erityisesti kotitaloudessa. Iida Yrjö-Koskinen valittiin vuonna 1913 Suomen köyhäinhoitokongressiin esitelmöimään kotitalousopetuksesta köyhyyden ehkäisijänä. Vuonna 1915 valtion asettama naisten kotitalousopetusta suunnittelemaan asetettu komitea, jossa Iida Yrjö-Koskinenkin oli mukana, sai mietintönsä valmiiksi. Komitea määritteli kotitaloudenhoidon tarkoittavan kaikkia niitä töitä, joita naiset tekivät kodin piirissä. Kotitalous määriteltiin saksan kielen sanan *Hauswirtschaft* mukaan tarkoittavan sitä naisten hoidossa olevaa kotien taloudenhoidon osaa, joka ymmärrettiin osaksi kansantaloutta. Komitean mietintö puolsi kotitalousopetuksen edistämistä sekä kansakouluissa ja sen jatkoluokilla kuin myös kansanopistoissa sekä tyttö- ja yhteiskouluissa. 1920-luvulle tultaessa kotitalousajattelu oli muodostunut jo valtavirraksi ja Iida Yrjö-Koskinen sen asiantuntijaksi: vuonna 1923 hänet valittiin eduskunnan kotitalouskomitean puheenjohtajaksi.³¹⁰

Iida Yrjö-Koskinen ja Suomen Naisyhdistyksen keskeistä asemaa kotitalousopetuksessa kuvastaa myös se, että vaikka Marttayhdistys oli valtakunnallisesti 1910-luvulle mennessä tunnettu nimenomaan kotitalouteen ja perheenemännyyteen keskittyvänä yhdistyksenä, se ei saanut jalansijaa Tampereen kodinhoidollisissa verkostoissa ennen 1920-lukua. Vuodesta 1908 lähtien yhdistys oli pitänyt vuosittain kuuden viikon kestoisia ruuanlaittokursseja, mutta vasta vuonna 1917 yhdistyksen kurssit muodostuivat suosituiksi.³¹¹

Kun valtio alkoi suhtautua myönteisesti kotitalousopetuksen järjestämiseen, syntyi kiinnostus hiljalleen myös kuntatasolla. Vuonna 1920 perustettiin Tampereelle kotitalouslautakunta.

³⁰⁹ Jaakkola 1990, 19-21; Markkola 1994, 179-181.

³¹⁰ Markkola 1994, 169-170, 182; Lähteenoja 1938, 136.

³¹¹ Lehtoranta 1939, 18; Ollila 1993, 65-68.

Naisjärjestöt, kuten Naisyhdistys ja Marttajärjestö olivat kuitenkin jo vuosia ennen tätä toteuttaneet toiminnassaan kotitaloudellista toimintaa, joka käsitettiin nimenomaan taloudellisena oppina. Tämän asiantuntemuksen takia lautakuntaan valittiin Naisyhdistyksestä Hanna Tiitola ja Nadja Malinen, joista erityisesti Nadja Malinen oli kunnostautunut yhdistyksen kodinhoidollisessa ja terveyteen liittyvässä esitelmöinnissä, ja Hanna Tiitola puolestaan oli ollut mukana järjestämässä puutarhaneuvontaa. Nadja Malinen valittiinkin lautakunnan puheenjohtajaksi. Molemmat olivat myös olleet kaitsijoita. Kaitsijoista valittiin myös muita: Florence Tammelander, joka oli Naisyhdistyksen ja Rouvasväenyhdistyksen jäsen sekä toiminut Rouvasväenyhdistyksen aluerouvana, Siiri Louhi sekä Olga Lavonius, joka oli lehtori sekä toimi 1920-luvun alussa myös mm. köyhäinhoitohallituksessa.³¹²

Jälleen Elberfeldin kaitsijoiden avulla on mahdollista ymmärtää kehittymässä olevaa naisten asiantuntemuksen ja sosiaalisen pääoman kasautumisprosessia. Iida Yrjö-Koskinen toimii esimerkkinä opettajakoulutuksen saaneesta kasvatustalan ammattilaisesta, josta naiskeskeisen yhdistystoiminnan kautta muodostui naisille avautuneen kotiin ja perheeseen keskittyneen täysin uuden tieteellisen ja kasvatuksellisen alan asiantuntija. Samoin Nadja Maliselle ja Hanna Tiitolalle toiminta Naisyhdistyksessä näyttää avanneen myös ovia kunnalliselämässä.

7.3. Naisverkostojen suhde suomenmielisiin

Naisjärjestöjen verkostot heijastelivat pitkälti kieli- ja puoluepoliittisia kehityksiä Tampereen alueella. Tampereen kunnallisvaaleissa käytiin 1880-luvulta lähtien suuria kielipoliittisia taistoja, jotka näkyivät myös naisjärjestöjen toiminnassa, joskin usein vain epäsuorasti verkostojen tasolla. 1890-luvulle tultaessa suomenkieliset ja suomenmieliset alkoivat vallata alaa Tampereen kunnalliselämässä, mikä oli havaittavissa myös 1890-luvun lopulta lähtien Rouvasväenyhdistyksessä ja Naisyhdistyksessä. Vuosisadan vaihteeseen tultaessa ja kaitsijanaisten kautta tarkasteltuna Rouvasväenyhdistyksessä oli yhä useammin nimenomaan suomenmielisten miesten vaimoja. Rouvasväenyhdistyksen 1900-luvun alun keskeisten hahmojen, Hilda Kupiaisen, Jenny Idmanin, Nadja Malisen, Wilhelmina Olanin sekä Ina Durchmanin aviomiehet olivat kaikki vuonna 1891 perustetun suomenmielisen Suomalaisen klubin perustajajäseniä tai muita jäseniä. Myös

³¹² Jaakkola 1990, 26; Syrjä 1980, Liite: Luettelo naisista Tampereen kunnalliselämässä 1919-1925.

pitkäaikaisen puheenjohtajan Ilma Sumeliuksen veli Frans Sumelius oli mukana klubin toiminnassa.³¹³

Huomattavaa on, että usea edellä mainituista Rouvasväenyhdistyksen henkilöistä oli myös Naisyhdistyksen perustajajäseniä tai Naisyhdistykseen viimeistään vuosisadan vaihteessa liittyneitä. 1900-luvun alkuun tultaessa onkin huomattavissa, että Rouvasväenyhdistyksen ja Naisyhdistyksen hallituksessa istui monia näistä samoista naisista, joilla oli perhesuhteidensa kautta selvät kytkökset suomalaismielisiin tai suomalaiseen puolueeseen. Järjestönä Naisyhdistys oli myös lähtökohtaisesti selvästi suomalaismielisempi, joskin esiintyi epäpoliittisena järjestönä. Naisyhdistyksen keskeisistä hahmoista Iida Yrjö-Koskinen oli itse saanut opiskeluaikoinaan vahvan snellmanilaisen herätyksen, samoin Ruusu Heininen.³¹⁴ Osoitus suomenmielisyydestä oli myös se, että yhdistys alkoi alusta asti käyttää kokouksissaan suomen kieltä ruotsin kielen rinnalla. Joulukuun 1891 kunnallismiesten vaaleissa yhdistys myös ilmoitti yhtyvän kansallismielisten vaalilistaan ja pyrki lähestymään äänioikeutettuja naisia kannustaakseen heitä äänestämään. Epäpoliittisuudestaan huolimatta yhdistys kuitenkin selvästi pyrki ajamaan poliittisia tavoitteita.³¹⁵

Myös NNKY asettui selvästi suomenmielisen kansankasvatustoiminnan kannalle, joskin vierasti politiikkaa tai maallista yhteiskunnallista vaikuttamista. Kansankasvatus ammensi nimenomaan kansallismielisestä fennomaanisesta liikkeestä, joten on selvää, että yhdistyksellä oli ainakin ideologisella tasolla yhteys fennomaaniseen liikkeeseen.³¹⁶ Yhdistyksen keskeisistä henkilöistä Ruusu Heinisen fennomaanisen ajattelutavan lisäksi yhdistyksen pitkäaikaisella puheenjohtajalla Sofia Länkelällä oli aviomiehensä ja isänsä kautta yhteyksiä suomalaismielisiin ja suomalaiseen puolueeseen.³¹⁷

Tampereen säätyläisnaisten järjestöt näyttävät vastanneen sitä poliittista kehitystä, joka paikkakunnan poliittisessa elämässä oli vuosisadan vaihteessa kehittymässä. Kansallisesti suomalainen puolue alkoi 1890-luvulla venäläistämispoliitiikan seurauksena hajota vanha- ja nuorsuomalaisiin ryhmittymiin.³¹⁸ Vanhasuomalaisuus tai passiivisuus venäläistämiskysymyksessä näyttää olleen naisverkostojen yhteinen nimittävä tekijä. Suomen Naisyhdistys tunnettiin

³¹³ Haapamäki 1986, Liite 1: Klubin jäsenet ja klubiin kuulumisaika.

³¹⁴ Lähteenoja 1938, 34-35; Karppinen 2006, 61.

³¹⁵ Naisyhdistyksen kokouksen pöytäkirja 16.11.1891, 7.12.1891, Tampereen Naisyhdistyksen arkisto, TKA.

³¹⁶ Antikainen 2006, 17-18.

³¹⁷ Haapamäki 1986, Liite 1: Klubin jäsenet ja klubiin kuulumisaika.

³¹⁸ Rasila 1984, 584-585.

vanhasuomalaisen puolueen kannattajana.³¹⁹ Kenties tästä syystä se säilyi paikkakunnan ainoana naisasiajärjestönä; esimerkiksi selvästi nuorsuomalaisempi ja ruotsalaismielisempi Naisiasialiitto Unioni ei saanut jalansijaa Tampereella. Vanhasuomalaisten hegemoniaa korostaa myös se, että Marttajärjestö perustuslaillisten puolelle asettuvana järjestönä ei kerännyt kovin vankkaa jäsenpohjaa; itse asiassa yhdistyksen jäsenmäärä laski vuoteen 1910 mennessä ja alkoi kasvaa uudestaan vasta 1920-luvulla kun Marttaliikkeestä tuli myös valtakunnallisesti suositumpi.³²⁰ Toisaalta Marttayhdistyksen johtokunnassa vuonna 1909 olleista Elin Selin, Ida Hellsten ja Gerda Hahl olivat myös Naisyhdistyksen jäseniä, joten ristiriita ei näillä näkymin voinut olla kovin voimakas.

Suurlakon yhteydessä aktiivisin naisjärjestöistä oli Naisyhdistys, joka osoitti tukensa suurlakkoliikkeelle. Yhdistyksen näkökulmasta liikkeessä tärkeintä oli naisten äänioikeuden edistäminen. Kokouksessaan marraskuussa Naisyhdistys totesi seuraavaa: ”Jokainenhan tunsi suurta myötätuntoisuutta suurta vapausliikettä kohtaan, mikäli se ilmaantuu vapausaatteen kannattajana ja toivottiin, että liike pysyisi uskollisena naisen tasa-arvoon kehoittamispyrkimyksissään”.³²¹ Suurlakon aikaan Naisyhdistys pyrki vetoamaan Rouvasväenyhdistykseen, jotta se aluerouvajärjestelmänsä kautta lahjoittaisi lakon takia tulojen puutetta kärsiville perheille lisätukia, eikä odottaisi perinteisiin joululahjoituksiin asti. Rouvasväenyhdistys kuitenkin pidatti itsellään oikeuden päättää, milloin tuki perheille oli tarpeen ja näin otti selvää etäisyyttä suurlakkoon.³²² NNKY säilyi kaiken kaikkiaan etäällä suurlakkoliikehdinnästä.

Samaan aikaan kun suomenmielisten ja vanhasuomalaisten miesten valta alkoi vakiintua Tampereen kunnallishallinnossa, yhteistyö heidän puolisoitensa edustamien naisjärjestöjen välillä alkoi kasvaa. Varsinkin 1890-luvulta lähtien on huomattavissa, kuinka sivistyneistöön kuuluvat suomalaismieliset miehet kasvattivat edustustaan vaivaishoitohallituksessa ja samanaikaisesti heidän vaimonsa alkoivat nousta merkittäviin asemaan naisjärjestöissä. Samaan aikaan vaivaishoitohallitus alkoi hakeutua yhteistyöhön erityisesti juuri Rouvasväenyhdistyksen ja Naisyhdistyksen kanssa. Varsinkin vuosisadan vaihteen jälkeen yhteistyö voimistui, ja myös Elberfeldin järjestelmä voidaan nähdä tämän kehityksen tuloksena. Vuonna 1890 perustettu

³¹⁹ Jallinoja 1983, 46-50.

³²⁰ Lehtoranta 1939, 5.

³²¹ Naisyhdistyksen kokous 2.11.1905. Tampereen Naisyhdistyksen arkisto, TKA.

³²² Naisyhdistyksen kokous 2.11.1905, Naisyhdistyksen arkisto, TKA; Rouvasväenyhdistyksen johtokunnan kokous 3.11.1905, Tampereen Rouvasväenyhdistyksen arkisto, TKA.

Naisyhdistys ja seuraavana vuonna perustettu Suomalainen klubi voidaan nähdä yhdistyselämän ja kansallismielisen ajattelun sukupuolen mukaisesti jakautuneina järjestöinä, joissa aviomiehet ja naiset toistensa vastinpareina toteuttivat kansallismielistä ajatteluaan.

7.4. Naiset perheiden raittiuden edistäjinä

Raittiusliike on 1880-luvulta lähtien vahvasti suomalaiseen järjestökenttään vaikuttanut yhteiskunnallinen liike ja järjestäytymisen muoto. Raittiusseuroja johdettiin aluksi sivistyneistön käsistä ja ne olivat alkujaan vahvasti kaupunkilaisia ilmiöitä. Tampereelle perustettiin vuonna 1884 ensimmäisenä raittiusseurana Tampereen Raittiusseura, jonka johtoon tuli sivistyneistöä edustanut maisteri. Ajatusmaailmaltaan raittiusseurat perustettiin toteuttamaan sivistyneistön työväestöön ja köyhimpiin kansanluokkiin kohdistamaa kansansivistystä: tarkoituksena oli kansan tapojen muuttaminen kohti keskiluokkaista ihannetta moraalaisesta ja vastuunkantavasta kansalaisesta. Nopeasti raittiusseurat keräsivätkin suuria joukkoja työläisiä, ja niistä tuli työväestöä suurimmissa määrin mobilisoinut järjestäytymisen muoto.³²³

Raittiusliike työväestöä mobilisoivana joukkona mahdollisti kuitenkin pian liikkeen suuntautumisen radikaalimmaksi ja yhteiskuntakriittisemmäksi, varsinkin kun työväenliike alkoi radikalisoitua sosialistisin periaattein. Raittiusliikkeen parissa alkoholituotanto alettiin yhdistää nimenomaan kapitalistisen järjestelmään ja viinakaupasta hyötyviin suurkauppiaisiin. Näin vaatimukset kieltolaista sekä äänioikeuden laajentamisesta kieltolain mahdollistamiseksi alkoivat hahmottua sekä raittiusliikkeessä että Suomen Työväenpuolueen ohjelmassa, joka sisällytti heti kieltolain ohjelmaansa puoluetta perustettaessa vuonna 1899. Raittiusliikkeen poliittisen työväenliikkeen pariin sysäsi lopulta vuoden 1905 suurlakko, jossa työväenliike ja raittiusseurat löysivät toisensa kieltolain ja yleisen äänioikeuden tiimoilta. Suurlakon jälkeen työväestö alkoikin siirtyä raittiusseuroista erityisesti sosialidemokraattisen puolueen pariin.³²⁴

Tampereella, kuten monessa muussa kaupungissakin, raittiusliike ja suomalaisuusliikkeen sivistyneistöjohto elivät kuitenkin jonkin aikaa ennen suurlakkoa poliittista yhteiseloä. Raittiusaate asettui nimittäin vaatimuksiltaan samalle kannalle sivistyneistöjohtoisen suomalaisliikkeen kanssa; molemmat vastustivat ruotsinkielisiä ja ruotsinmielisiä suurkauppiaita, joiden ajateltiin hyötyvän viinanmyynnistä. Tämä johti siihen, että vuoden 1899 kunnallisvaaleja varten syntyi oma

³²³ Sulkunen ja Alapuro 1989, 142-144; Rasila 1984, 683.

³²⁴ Sulkunen ja Alapuro 1989, 144-150.

Raittiuspuolue, joka toimi yhteistyössä suomenmielisten ja työväenliikkeen kanssa. Puolue ei kuitenkaan saanut yhtäkään ehdokasta läpi, vaikka onnistui ajamaan raittiusasiaa valtuustossa.³²⁵

Suurlakon jälkeisenä aikana raittiusseuroissa tapahtui vallanvaihto. Keskiluokkaaiset naiset olivat jo vuosisadan alussa alkaneet kasvattaa jäsenmääräänsä seuroissa, mutta vuoteen 1908 mennessä raittiusliikkeestä tuli käytännössä keskiluokkaisten naisten areena. Samalla raittiusliikkeen ideologinen luonne myös muuttui. Raittiusseurat palasivat keskiluokkaisten ja sivistyneistönaisten johdossa jälleen moraalisen kansalaiskasvatuksen linjalle, jonka keskiluokkaaiset naiset olivat vuosisadan vaihteeseen mennessä omaksuneet omaksi toimintapiiriksi. Raittiuskasvatusta leimasi kuitenkin uusi, nimenomaan keskiluokkaisten naisten järjestötoiminnalle tyypillinen piirre; raittiuuden avulla pyrittiin nyt ennen kaikkea edistämään perheiden siveellisyyttä. Tässä taistelussa juoppoutta vastaan naisilla terveen kodin ja hyvinvoinnin edustajina oli tärkeä tehtävä saada miehensä pidettyä raittiuuden tiellä. Raittius nimenomaan naisten taisteluna kuvastaa sitä käsitystä, joka ajan naisjärjestöillä oli naisten moraalisesta ylemmyydestä ja sekä tehtävästä kodin ja perheyhteyden vaalijoina.³²⁶

Myös tamperelaisten naisten järjestökentällä raittiuskysymyksen uusjako alkoi näkyä vuosisadan alusta lähtien. Naisjärjestöt alkoivat 1900-luvun ensimmäisenä vuosikymmenenä kiinnittää yhä enemmän huomiota raittiuskysymykseen. Raittiuudesta alkoikin muodostua myös tamperelaisten säätyläisnaisten verkostojen rakennuspalikka, joskin suhtautuminen raittiusliikkeeseen oli vielä aivan 1900-luvun tamperelaisten naisten järjestökentällä hakemassa paikkaansa. Selkeitä ja ehdottomia raittiuuden kannattajia löytyy kaitsijaverkostosta ja ylipäätään naisten järjestökentältä muutamia. Iida Yrjö-Koskinen sekä puolisonsa Eino Sakari Yrjö-Koskinen olivat kummatkin täydellisen ja ehdottoman raittiuuden kannattajia. Eino Sakari Yrjö-Koskinen toimi 1880-luvulta lähtien sekä Hämeenlinnan raittiusseuran esimiehenä että Tampereella Hämeen raittiuspiirin toimikunnan jäsenenä. Hän oli myös vuoden 1900 kunnallisvaaleissa raittiusmielisten yleisehdokas, vaikka oli tunnettu suomalaisuusmies.³²⁷ Kun Eino Sakari kiersi Hämeen piiriä luennoimassa raittiuudesta, pyrki Iida vaikuttamaan asiassa Naisyhdistyksen piirissä. Aivan yhdistyksen alkuaikoina syntyi keskustelu raittiuudesta, jossa Iida Yrjö-Koskinen piti juoppouden poistamista tärkeämpänä kuin esimerkiksi avioeron myöntämistä juopon vaimolle. Raittius ja perheyhteyden säilyminen oli

³²⁵ Rasila 1984, 685.

³²⁶ Sulkunen 1989, 157-162.

³²⁷ Haapamäki 1986, 91; Harjumäki 2018, 88-89; Lähteenoja 1938, 81.

hänelle tärkeintä. Yhdistyksen kaikki jäsenet eivät kuitenkaan jakaneet tätä mielipidettä, vaan osan mielestä on yhdentekevää, juoko nainen lasin viiniä vai ei. Esitettiin myös mielipide, jonka mukaan naisten olisi vaikea liittyä raittiusseuraan, jos perheessä kuitenkin nautittaisiin väkijuomia.³²⁸ Keskustelusta on havaittavissa, että vielä 1890-luvulla tamperelaisten säätyläisnaisten verkostoissa ei ollut yleistynyt ajatus naisista raittiuden esitaistelijoina ja raittiudesta terveiden kotien ylläpitäjinä, vaikka se Lida Yrjö-Koskisen ajattelussa olikin saavuttanut keskeisen roolin.

Vuosisadan vaihteesta eteenpäin raittiuskysymys alkoi kuitenkin näkyä naisjärjestöjä hiljalleen kokoavana voimana. Ensimmäisenä tämä näkyi vuonna 1902 Tampereen Valkonauhayhdistyksen perustamisena. Yhdistys kannatti ehdotonta raittiutta ja liittyi aluksi Raittiuden Ystävien alaosastoksi. Yhdistyksen perustaminen oli osa Tampereen raittiusseuraliikkeen aatteelliseen hajoamista vuosisadan vaihteessa, jolloin perustettiin useita kristillispohjaisia raittiusseuroja, sekä näiden vastavoimana maallisempaan sivistykseen pohjaavia raittiusseuroja.³²⁹

Yhdistyksen perustajana ja ensimmäisenä puheenjohtajana toimi Naisyhdistyksestä siirtynyt Selma Andelin. Naisyhdistyksestä liittyi myös muutama muu Valkonauhan jäseneksi. Vuonna 1909 Valkonauhan puheenjohtajana toimi kaitsija Maiju Lilja, joka oli myös NNKY:n pitkäaikainen jäsen.³³⁰ Valkonauhan perustamisessa näkyy, miten raittius alkoi aatteellisella ja toiminnan tasolla yhdistää saman järjestön pariin kristillissosiaalisesta toiminnasta kiinnostuneita, raittiusmielisiä sekä naiskeskeisen toiminnan ja siveysajattelun kannattajia. Tampereen naisjärjestöjen kentällä alkoi muodostua käsitys siveellisen perheenemännyyden ja raittiuden yhteydestä.

Myös Tampereen NNKY:ssä näkyi jo varhaisessa vaiheessa ajatus raittiuden edistämisestä. Perustamisvuoden lopulla päätettiin, että jäsenluettelon kirjattaisiin jäsenten raittiuden tila. Tällä pyrittiin kannustamaan jäseniä raittiuteen. Kirjaaminen jäi kuitenkin kokeilunluontoiseksi, eikä siitä tullut vakiintunutta käytäntöä.³³¹ Yhdistyksen raittiusajattelu kohdistui kuitenkin tällöin lähinnä oman jäsenkunnan raittiuden edistämiseen eikä siihen ladattu yhteiskunnallisen vaikuttamisen ajatuksia.

³²⁸ Jaakkola 1990, 29-30.

³²⁹ Poimintoja Tampereen Valkonauha ry:n toiminnasta 1902-2002, Tampereen Valkonauhaliiton arkisto; Rasila 1984, 683-684.

³³⁰ Poimintoja Tampereen Valkonauha ry:n toiminnasta 1902-2002, Tampereen Valkonauhaliiton arkisto; Tampereen vaivahoitohallituksen vuosikertomus 1909, Tampereen vaivahoitohallituksen arkisto, TKA; Oksiala 1997, 103.

³³¹ NNKY:n johtokunnan kokous 24.11.1903, Tampereen NNKY:n arkisto; Karkkola 2003, 17.

Suurlakon jälkeen helmikuussa 1906 Tampereen Raittiusseura otti yhteyttä Rouvasväenyhdistykseen. Seura pyysi yhdistystä liittymään väkijuomalakkoon. Yhdistys nimitti Nadja Malisen yhdistyksen edustajaksi neuvottelemaan raittiusseuran kanssa. Asia synnytti myös vilkkaan keskustelun puolesta ja vastaan, mutta lopulta yhdistys päätti, ettei se liity yhdistyksenä, mutta ei estänyt yksittäisten jäsenten liittymistä lakkoon.³³² Rouvasväenyhdistyksen vastauksesta voi havaita säätyläisnaisten kipuilun raittiusaatteen kanssa: toisaalta raittiusaate oli jo ainakin ajatusten tasolla alkanut muodostua osaksi keskiluokkaisten naisten toimintapiiriä, mutta toisaalta yhdistystä varmasti epäilytti lakko toimintamuotona.

Juomalakko yleensä oli myös osoitus liikkeen yhteydestä työväenliikkeeseen. Vuonna 1898 oli järjestetty ensimmäisen juomalakkoliike Suomessa, ja lakko oli aloitettu vappuna. Tuolloin myös työläiset osallistuivat ensimmäistä kertaa mielenosoitusmarssille juuri raittiusaatteen nimissä. Varsinkin Tampereella juomalakkoliike oli ollut voimakasta; vappuna Järvensivun harjulle oli marssinut yli 10 000 henkeä ja ensimmäinen valtakunnallinen juomalakkokokous järjestettiin saman vuoden marraskuussa kaupungissa. Vuoden loppuun mennessä lakkoliike oli ohittanut moninkertaisesti nuorisoseura- ja työväenliikkeen jäsenmäärän. Rouvasväenyhdistyksen säätyläisnaisille lakko todennäköisesti edusti vallankumouksellista voimaa, jolla oli yhteydet poliittiseen työväenliikkeeseen.³³³

Tampereen naisjärjestökenttä oli siis vielä 1900-luvun alkuvuosina käymistilassa suhteessaan raittiusliikkeeseen. Ensimmäinen täysin hyväksyvä merkki yhteistyölle raittiusseurojen kanssa saatiin vuonna 1908, kun Naisyhdistys päätti lähettää edustajansa Tampereen raittiusseuran keskuskomitean kokoukseen, jossa pohdittiin valtion avun hakemista valistustyöhön.³³⁴ Tämä oli ennen kaikkea osoitus siitä, että raittiusliike oli muuttumassa keskiluokkaisten naisten hallitsemaksi ja näin ollen naisjärjestöjen hyväksymään valistus- ja kasvatustyön suuntaan.

³³² Rouvasväenyhdistyksen ylimääräinen kokous 15.2.1906, Tampereen Rouvasväenyhdistyksen arkisto, TKA.

³³³ Sulkunen ja Alapuro 1989, 147; Rasila 1984, 685.

³³⁴ Naisyhdistyksen kokous 20.2.1908, Tampereen Naisyhdistyksen arkisto, TKA.

8. Päätelmät

Elberfeldin järjestelmän kaitsijoiksi vuonna 1909 valittuja naisten taustalta löytyy moniulotteisia verkostoja. Näiden tamperelaisten naisten verkostojen muodostumista 1900-luvun alussa ei ole helppo typologisoida selviin tai yksinkertaisiin lokeroihin. On kuitenkin mahdollista saada tirkistysikkuna tekijöihin, jotka ohjasivat naisia erilaisiin verkostoihin. Kuten muun muassa Kai Häggman, Anne Ollila ja Irma Sulkunen ovat osoittaneet, sukupuolijärjestelmä ohjasi naisia perheen piiriin ja naiset kasvatettiin ensisijaisesti tyttäreiksi, vaimoiksi ja äideiksi. Sukupuolijärjestelmästä johtuen selkein ja keskeisin naisten verkostoja määrittänyt tekijä näyttää olleen naisten perhesuhteet. Tässä säätyläisyys selvästi muodosti pohjan, jonka päälle naisten verkostot muodostuivat ja joka jo itsessään synnytti naisten sosiaalista pääomaa. Lähes kaikkien naisten syntyperä oli korkeaa säätyläistöä ja osa naisista oli kasvanut sivistyneistöä edustavissa perheissä, joissa sosiaalistuminen kristillissosiaalseen tai fennomaaniseen maailmankuvaan oli voimakasta lapsuudesta lähtien. Säätyläisyys merkitsi Pierre Bourdieun tulkinnan mukaisesti myös sitä, että naisilla oli mahdollisuus laajan koulutuksen kautta kasvattaa kulttuurista pääomaa, jolla alkoi yhä suurempi painoarvo yhteiskunnallisessa keskustelussa ja toiminnassa, kun koulutuksen ja sivistyksen arvostus alkoi 1800-luvun jälkipuolella nousta.

Naiset myös avioituivat pitkälti oman säätynsä sisällä, tai ainakin säätyjen sisällä. Aviomiehet usein edustivat samaa kaupunkilaissivistyneistön taustaa kuin mistä naiset itsekkin tulivat. Kaitsijanaiset puolisoineen edustivat sivistyneistöä, joiden vaikutusvalta yhteiskunnallisessa keskustelussa ja yhteiskunnallisissa elimissä kasvoi 1800-luvun ja 1900-luvun vaihteessa. Aviomiesten toiminta yhdistyselämässä kohdistui usein työväenkysymykseen, kasvatukseen ja lastenhoitoon. Monet kaitsijanaiset miehineen voidaan yhdistää fennomaaniseen liikkeeseen sekä erityisesti sen sosiaalireformistiseen suuntaan, jossa sivistyneistö asetti itsensä kasvattajan rooliin suhteessa työväestöön. Näin pariskunnat asettuivat toimimaan samojen aihepiirien pariin, tosin sukupuolten roolien mukaisesti, kuten Irma Sulkunen on aiemmin jo esittänyt.

Koska sukupuolijärjestelmä määritteli naisten verkostoitumista ja osallistumista julkiseen toimintaan, muodostuivat naisten verkostot varsinkin alkuvaiheessa epämuodollisten ompeluseurojen ympärille, siinä missä miehet organisoituivat alusta alkaen yhdistyselämäänsä ja kaupunginhallintoon. Avioitumisella oli merkittävä sosiaalista pääomaa kasvattava rooli, kun kaitsijanaisten aviomiehet samanaikaisesti toimivat erinäisissä vaikutusvaltaisissa yhdistyksissä ja kaupunginhallinnossa. Tässä mielessä esimerkiksi teorialaisten sosiaalisen pääoman selkeästä

yhteydestä yksityisen piiriin eli kotiin ja henkilökohtaisiin sosiaalisiin kontakteihin näyttävät saavan kaitsijanaisten perhetaustan kohdalla vahvistuksen. Vastaavasti myös Pierre Bourdieun käsitykset eri pääoman muotojen keskinäisyhteydestä vaikuttaa pitävän paikkansa kaitsijanaisten kohdalla.

Kun kaitsijanaiset organisoituivat varsinkin 1890-luvulta lähtien naisjärjestöihin, kohdistui järjestäytyminen erityisesti Rouvasväenyhdistykseen, Naisyhdistykseen ja NNKY:hyn. Usea naisjärjestöjen keskeisistä henkilöistä oli kaikkien tai useamman naisjärjestön jäsen yhtä aikaa ja toimi näissä yhdistyksissä aktiivisesti. Yhdistysten aktiivisessa jäsenkunnassa on havaittavissa kolme eri teemaa, joiden parissa kaitsijanaiset toimivat aktiivisesti. Köyhäinhoito, lasten kasvatus sekä työläisnaisten kasvatus olivat järjestöjen keskeisimpiä toimialoja ja näiden teemojen parissa aktiivisimmat toimivat useassa järjestössä. Kaiken kaikkiaan järjestöjen toiminta asemoitui 1910-luvulle mennessä Helena Bergmanin tulkinnan tavoin naispolitiikan kentälle.

Tamperelaisnaisten ja heidän miestensä toiminta kuvastaa tapaa, jolla Pirjo Markkolan mukaan sivistyneistö 1800-luvun lopulla pyrki jäsentämään suhdettaan työväenluokkaan ja ottamaan aseman työväestön kasvattajina ja nimenomaan sivistäjinä. Asetelma kuvaa vahvasti ajalle tyypillistä sivistyneistön käsittämää yhteiskuntaluokkien välistä eroa, joka ilmeni nimenomaan kulttuurisessa suhteessa. Tämä kulttuuriin ja sivistykseen keskittyvä suhde näkyi siinä, että tamperelaisnaisten verkostot rakentuivat usein kasvatustehtävien ympärille. Kasvatustehtävä, joka toistui kaikissa naisjärjestöissä, vastasi tapaa, jolla Irma Sulkunen on kuvannut 1900-luvun naisjärjestöjä: yhdistyseroistaan huolimatta järjestöt käytännössä edustivat samaa perheenemännyyden ja keskiluokkaisten perheihanteiden ympärille muodostunutta naiskansalaisuuden toimintapiiriä ja järjestökenttää.

Kun kansan kasvatustehtävä näyttäytyi sivistyneistölle nimenomaan kulttuurisena, nousivat sivistäjiksi ne, joilla oli opillista sivistystä. Tätä kautta voidaan ymmärtää miten Heli Valtosen ja Anne Ollilan kuvaamalla tavalla esimerkiksi opettajat ja diakonissat kirkollisen köyhäinhoidon toteuttajina saavuttivat merkittävän aseman tamperelaisnaisten verkostoissa. Heissä yhdistyi koulutuksen avulla saavutettu ammatillinen osaaminen, sekä toisaalta naisten hyveeksi koettu hoiva- ja kasvatustoiminta. Näin käsitykset yhteiskunnallisesti äitiydestä muuttivat jälleen muotoaan, kun rouvien lisäksi entistä useammin nimenomaan naimattomat naiset alkoivat toteuttaa kasvatustoimintaa, tällä kertaa vielä ammatillisesti. Näiden naisten osuus ja merkitys kaupungin naisverkostoissa kasvoi mitä pidemmälle yhteiskunta ja kaupungit ottivat koulutuksen ja kasvatustehtävän hoidettavakseen.

Inger Hammarin esiin nostama kutsumuskäsityksen muutos heijastuu myös kaitsijanaisten toiminnassa. Varsinkin 1900-luvun alkuun mennessä sosiaalinen toiminta naisten kutsumuksena näkyi NNKY:n ja Valkonauhayhdistyksen perustamisena, johon erityisesti nuoremman sukupolven tamperelaiset säätyläisnaiset liittyivät. Pirjo Markkolan korostama näkyvän uskon merkitys toteutui tapana, jolla NNKY omaksui varsinkin lasten ja nuorten sekä tehtaalaistytöjen asian omakseen.

Verkostojen solmukohtiin nousivat usein naiset, joilla oli moniulotteisia resursseja käytettävissään; näitä olivat naiset, jotka olivat kouluttautuneita, mutta tämän lisäksi myös naimisissa kaupungin merkittävien miesten kanssa. Tällöin heillä oli miestensä kautta epäsuora pääsy vaikutusvaltaisiin verkostoihin sekä myös omaa opillista sivistystä. Vastaavasti verkostojen solmukohdiksi tulivat usein myös varsinkin naimattomat naiset, joilla oli ammattinsa ja laajan sivistyksensä takia kulttuurista ja sosiaalista pääomaa.

Sosiaalisen pääoman kertyminen näkyi naisten kohdalla siinä, miten heidän verkostojensa merkitys alkoi saada yhä enemmän vaikutusvaltaa 1900-luvun alussa; naiset pääsivät kasvavissa määrin osaksi Tampereen köyhäinhoidon ja lastensuojelun parissa toimivien lautakuntien ja komiteoiden toimintaa. Kun kaupunginhallinto alkoi 1900-luvun alussa käydä keskustelua kunnallisten laitosten perustamisesta lastensuojelun ja köyhäinhoidon parantamiseksi, koettiin naisjärjestöjen ja yksittäisten naisten näkemys arvokkaana näissä keskusteluissa. Naisia valittiin eri komiteoihin, lautakuntiin ja kunnallisiin elimiin. Osa samaa kehitystä oli Elberfeldin järjestelmän käyttöönotto, jossa kaitsijoiksi valittiin edustajia nimenomaan naisjärjestöistä, joilla oli suurimmassa mittakaavassa ollut kansankasvatuksellisia ja köyhäinhoidollisia toimintamuotoja. Näin naiset nousivat verkostojensa ja sosiaalisen pääomansa avulla sosiaalihuollon asiantuntijoiksi.

Lähteet ja tutkimuskirjallisuus

ARKISTOLÄHTEET

Tampereen Kaupunginarkisto (TKA)

Tampereen vaivaishoitohallituksen arkisto

Vaivaishoitohallituksen pöytäkirjat 1905-1909

Vaivaishoitohallituksen vuosikertomukset 1900-1908

Tampereen kaupunginvaltuuston arkisto

Kaupunginvaltuuston pöytäkirjat 1908-1909

Tampereen Rouvasväenyhdistyksen arkisto

Rouvasväenyhdistyksen jäsenluettelo 1866-1923

Rouvasväenyhdistyksen johtokunnan pöytäkirjat 1866-1915

Rouvasväenyhdistyksen vuosikertomukset 1902-1915

Rouvasväenyhdistyksen kirjeenvaihto 1866-1920

Tampereen Naisyhdistyksen arkisto

Naisyhdistyksen pöytäkirjat 1890-1914

Naisyhdistyksen vuosikertomukset 1906-1914

Tampereen Nuorten Naisten Kristillisen Yhdistyksen (NNKY) arkisto³³⁵

NNKYn jäsenluettelo

Johtokunnan kokousten pöytäkirjat 1903-1910

Toimivien jäsenten kokousten pöytäkirjat 1903-1908

Vuosikertomukset 1903-1904, 1907

Tampereen Seurakuntien Keskusarkisto (TSK)

Tampereen tuomiokirkkoseurakunnan arkisto

Rippikirjat 1878-1887, 1888-1897

Syntyneiden luettelo 1850-1864

Waldemar Wallin arkisto

Puhe Elberfeldin järjestelmää toimeenpantaessa Tampereella 21.2.1909. (2. kansio)

³³⁵ Tampereen NNKY:n arkisto on yhdistyksen hallussa.

Tampereen Valkonauhayhdistyksen arkisto³³⁶

Poimintoja Valkonauha ry:n toiminnasta 1902-2002

PAINETUT LÄHTEET

1. Lähdejulkaisut

Kivekäs, Konrad: Elberfeldin järjestelmä, sen synty ja kehitys. O.Y. Oman Kannan Kirjapaino. Oulu, 1910.

2. Lehdistö

Kaiku 19.9.1894.

Aamulehti 22.11.1888, 20.11.1897.

Helsingin Sanomat 20.1.1914.

TIETOKANNAT

Helsingin yliopiston ylioppilasmatriikkelit

Kotivuori, Yrjö: Ylioppilasmatriikkeli 1640-1852. Luettu 22.-29.3.2019.

Autio, Veli-Matti: Ylioppilasmatriikkeli 1853-1899. Luettu 22.-29.3.2019.

Biografiakeskus

Suomen papisto 1800-1920 -verkkojulkaisu. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 2017.

Kaila, Lauri Kustavi Gabriel. Luettu 28.4.2019.

Suomen Sukuhistoriallinen yhdistys

Kirkonkirjat. <https://www.sukuhistoria.fi/sshy/index.htm>. Luettu 28.2.-29.4.2019.

Porin kaupunkiseurakunnan rippikirjat 1883-1892 ja syntyneiden luettelo 1858-1868, 1869-1877, Helsingin seurakunnan syntyneiden luettelo 1856-1884, Hämeenlinnan kaupunkiseurakunnan rippikirjat 1858-1864, 1882-1891, Turun

³³⁶ Tampereen Valkonauhayhdistyksen arkisto on yhdistyksen hallussa.

tuomiokirkkoseurakunnan syntyneiden ja vihittyjen luettelo 1871-1873, Ilmajoen seurakunnan syntyneiden luettelo 1870-1885, Oulun tuomiokirkkoseurakunnan rippikirjat 1868-1880, Kuopion tuomiokirkkoseurakunnan syntyneiden luettelo 1862-1879, Kiuruveden syntyneiden luettelo 1875-1885, Haukiputaan seurakunnan syntyneiden luettelo 1866-1878, Urjalan syntyneiden luettelo 1838-1860, Noormarkun seurakunnan rippikirjat 1861-1868, Pyhämaan seurakunnan syntyneiden luettelo 1841-1868, Joensuun seurakunnan rippikirjat 1891-1900.

Suomen Sukututkimusseura

Pappisluettelot

Tampereen tuomiokirkkoseurakunnan pappisluettelo.
<http://hiski.genealogia.fi/seurakunnat/srk?CMD=PRIESTS&ID=543&TYPE=HTML&LANG=FI>. Luettu 20.4.2019.

Porin seurakunnan pappisluettelo.
<http://hiski.genealogia.fi/seurakunnat/srk?CMD=PRIESTS&ID=410&TYPE=HTML&LANG=FI>. Luettu 23.3.2019.

Oulun tuomiokirkkoseurakunnan pappisluettelo.
<http://hiski.genealogia.fi/seurakunnat/srk?CMD=PRIESTS&ID=371&TYPE=HTML&LANG=FI>. Luettu 23.3.2019.

KIRJALLISUUS

Annola, Johanna: Äiti, emäntä, virkanainen, vartija. Köyhäintalojen johtajattaret ja yhteiskunnallinen äitiys 1880-1918. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Helsinki 2011.

Annola, Johanna: The Initiation of State Control of Poor Relief in Finland and Sweden, 1880-1920. *Revue d'Histoire Nordique* 22:1, pp. 203-222 (2016).

Annola, Johanna: A Place in the Sun? Education as a Middle Class Family Value in Nineteenth-Century Finland. Teoksessa *Families, Values and the Transfer of*

Knowledge in Northern Societies, 1500-2000. Toim. Ulla Aatsinki, Johanna Annola ja Mervi Kaarninen. Routledge. New York 2019.

Antikainen, Marjo-Riitta: Suuri sisarpiiri. NNKY-liike Suomessa 1890-luvulta 1990-luvulle. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Helsinki 2006.

Anttiroiko, Ari-Veikko: Verkostoyhteiskunta. Teoksessa Verkostot Yhteiskuntatutkimuksessa. Toim. Eriksson, Kai. Gaudeamus. Helsinki 2015.

Bergman, Helena: "En feministisk konspiration": Kvinnors politiska aktivism för barnavårdsmannainstitutionens införande i 1910-talets Sverige. Teoksessa Florin, Christina ja Kvarnström, Lars (edit.): Kvinnor på gränsen till medborgarskap. Genus, politik och offentlighet 1800-1950. Atlas Akademi. Stockholm 2001.

Bourdieu, Pierre: The Forms of Capital. Teoksessa Richardson J: Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education. Westport, CT: Greenwood, 1986.

Durchman, Osmo, Havu, I, Hendell, Lauri: Aikalaiskirja 1934. Henkilötietoja nykypolven suomalaisista. Otava. Helsinki 1933.

Eiranen, Reetta: Kirjeet kohtauspaikkoina – Ihanne ja eletty todellisuus Jeanette ja J.V. Snellmanin välisessä kirjeenvaihdossa. Sukupuolentutkimus – Genusforskning 2014:2.

Florin, Christina ja Kvarnström, Lars: Kvinnor på gränsen till medborgarskap. Teoksessa Florin, Christina ja Kvarnström, Lars (edit.): Kvinnor på gränsen till medborgarskap. Genus, politik och offentlighet 1800-1950. Atlas Akademi. Stockholm 2001.

Gidengil, Elisabeth & O'Neill, Brenda: Removing Rose Colored Glasses – Examining Theories of Social Capital Through a Gendered Lens. Teoksessa O'Neill & Gidengil (edit.): Gender and Social Capital, Routledge 2006.

Haapala, Pertti: Tehtaan valossa. Teollistuminen ja työväestön muodostuminen Tampereella 1820-1920. Suomen Historiallinen Seura. Helsinki 1986.

Haapala, Pertti: Talous, valta ja valtio. Tutkimuksia 1800-luvun Suomesta. Vastapaino. Tampere 1990.

Haapamäki, Hilkka: Tampereen suomalaisen klubin jäsenten sosiaalinen tausta vuosina 1891-1905. Pro gradu -työ. Tampereen yliopisto, Suomen historia. Tampere 1986.

Hammar, Inger: Kvinnokall och kvinnosak: Några nedslag i 1800-talets debatt om genus, medborgarskap och offentlighet. Teoksessa Florin, Christina ja Kvarnström, Lars (edit.): Kvinnor på gränsen till medborgarskap. Genus, politik och offentlighet 1800-1950. Atlas Akademi. Stockholm 2001.

Harjumäki, Annikki: Demokratisoitumiskehitys Tampereella, Oulussa ja Kuopiossa porvarissäädyn valtiopäivävaalien kautta tarkasteltuna. Licensiaatintyö: Tampereen yliopisto, yhteiskuntatieteiden tiedekunta, historia. Tampere 2018.

Heikinheimo, Ilmari: Suomen Elämäkerrasto. Werner Söderström Osakeyhtiö, Helsinki 1955.

Häggman, Kai: Perheen vuosisata. Perheen ihanne ja sivistyneistön elämäntapa 1800-luvun Suomessa. Suomen historiallinen seura. Helsinki 1994.

Ijäs, Ulla: German Families and Their Family Strategies: Marriage and Education in Eighteenth- and Nineteenth-Century Provincial Towns in the Northern Baltic. Teoksessa Families, Values and the Transfer of Knowledge in Northern Societies, 1500-2000. Toim. Ulla Aatsinki, Johanna Annola ja Mervi Kaarninen. Routledge. New York 2019.

Jaakkola, Jouko: Tampereen vaivaishoitohallinnon kehitys vuoteen 1917. Teoksessa Kiusmaa, Kyösti; Jaakkola, Jouko: Tampere: Tutkimuksia ja kuvauksia 8. Tampereen Historiallinen Seura. Tampere 1984.

Jallinoja, Riitta: Suomalaisen naisasialiikkeen taistelukaudet. Naisasialiike naisten elämäntilanteen muutoksen ja yhteiskunnallis-aatteellisen murroksen heijastajana. WSOY. Porvoo 1983.

Jordansson, Birgitta: Den goda människan från Göteborg. Genus och fattigvårdspolitik i det borgerliga samhällets framväxt. Arkiv förlag. Lund 1998.

Kaarninen, Mervi: "Gifted Girls". The Values, Attitudes, and Experiences of the First Generation of Finnish Female Students in the Late Nineteenth and Early Twentieth Centuries. Teoksessa Families, Values and the Transfer of Knowledge in Northern Societies, 1500-2000. Toim. Ulla Aatsinki, Johanna Annola ja Mervi Kaarninen. Routledge. New York 2019.

Kaihara-Laine, Kristiina: Tampereen Lastenhoitoyhdistyksen toiminta vuosina 1907-1917. Pro gradu -työ. Tampereen yliopisto, Suomen historia. Tampere 1985.

Kanerva, Unto: Työväenliikkeen taivalta 100 vuotta. Tampereen työväenyhdistys 1886-1986. Tampereen työväenyhdistys. Tampere 1986.

Karkkola, Piia; Perttu, Ritva: Oikealle tielle. Tampereen NNKY 100 vuotta. Tampereen Nuorten Naisten Kristillinen Yhdistys. Tampere 2003.

Karppinen, Leena: "Vain paras on tarpeeksi hyvää lapsille". Ruusu Heininen Sortavalan kasvattajaopiston perustajana ja kehittäjänä. Lisensiaatintyö. Diakonia-ammattikorkeakoulu. Helsinki 2006.

Kokko, Marja: Sisaret, toverit. Naisten järjestäytyminen, ryhmätietoisuus ja kansalaistuminen Jyväskylässä 1800-luvun lopulta 1930-luvulle. Jyväskylän yliopisto. Jyväskylä 1998.

Kulhia, Ali: Ihmisen puolustaja. Tampereen Kaupunkilähetys ry 100 vuotta. Tampereen Kaupunkilähetys. Tampere 2007.

Kulhia, Ali: Uutta, vanhaa ja lainattua. Tampereen Kaupunkilähetyksen kristillisosiaalisen työn asemoituminen hyvinvointivaltion rakentumisessa vuosina 1939-1973. Helsingin yliopisto. Helsinki 2011.

Kullman Kim & Pyyhtinen, Olli: Toimijaverkosto. Teoksessa Verkostot Yhteiskuntatutkimuksessa. Toim. Eriksson, Kai. Gaudeamus. Helsinki 2015.

Lehtoranta, Hilka: Tampereen Marttayhdistyksen 40-vuotiskertomus. Tampereen Marttayhdistys. Tampere 1939.

Liikanen, Ilkka: Fennomania ja kansa. Joukkojärjestäytymisen läpimurto ja Suomalaisen puolueen synty. Suomen historiallinen seura. Helsinki 1995.

Lähteenoja, Aina: Iida Yrjö-Koskinen. Kodin ja yhteiskunnan naisena. Otava. Helsinki 1938.

Markkola, Pirjo: Työläiskodin synty. Tamperelaiset työläisperheet ja yhteiskunnallinen kysymys 1870-luvulta 1910-luvulle. Historiallisia Tutkimuksia. Suomen Historiallinen Seura. Helsinki 1994.

Markkola, Pirjo: Synti ja siveys: naiset, uskonto ja sosiaalinen työ Suomessa 1860-1920. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Helsinki 2002.

Mäkelä, Sari: Elberfeldin järjestelmä Tampereella. Yksityisen ja julkisen köyhäinhoidon yhteistoiminta 1890-luvulta vuoteen 1924. Pro gradu -työ. Tampereen yliopisto. Tampere 2003.

Oksiala, Leea: Emansipatsioonia ja hyväntekeväisyyttä. Tampereen naisyhdistys 1890-1906. Pro gradu -työ. Tampereen yliopisto. Tampere 1997.

Ollila, Anne: Suomen kotien päivä valkenee. Marttajärjestö suomalaisessa yhteiskunnassa vuoteen 1939. Historiallisia tutkimuksia 173. Suomen Historiallinen Seura. Helsinki 1993.

Ollila, Anne: Jalo velvollisuus. Virkanaisena 1800-luvun lopun Suomessa. Suomalaisen kirjallisuuden seura. Helsinki 1998.

Pulma, Panu: Suomen lastensuojelun historia. Lastensuojelun keskusliitto. Helsinki 1987.

Putnam, Robert D. : Bowling Alone. Simon & Schuster. New York 2000.

Raevuori, Yrjö: Liite: Tamperelaisia sukuja. Teoksessa Voionmaa, Väinö: Tampereen kaupungin historia: 4 osa, Tampereen uusin historia. Tampereen kaupunki. Tampere 1935.

Rahikainen, Marjatta: Aineeton pääoma kilpailukeinona. Yksityiskoulujen johtajattarien toiminta uusien oppilaiden hankkimiseksi 1900-luvun vaihteen Helsingissä. Teoksessa Luottamus, sosiaalinen pääoma, historia. Toim. Keskinen, Jarkko & Teräs, Kari. Turun historiallinen yhdistys. Turku 2008.

Ramsay, Alexandra: Huvudstadens hjärta. Filantropi och social förändring i Helsingfors: två fruntimmersföreningar 1848-1865. Finska vetenskaps-societeten. Helsingfors 1993.

Rasila, Viljo: Tampereen historia: 2, 1840-luvulta vuoteen 1905. Tampereen kaupunki. Tampere 1984.

Saarinen, Aino: Patrunessoja, rouvia, naisia – ja kansanvaimoja. Säikeitä politiikan sukupuoli- ja luokkajärjestelmistä teollistuvalla Tampereella. Teoksessa. Poliitikka 32 (1990): 4, 271-285.

Saarinen, Aino: Naiset sosiaalisena vapaapalokuntana. Filantropia 1800-luvun lopun Tampereella. Teoksessa Naisten hyvinvointivaltio. Toim. Anttonen Anneli; Henriksson Lea; Nätkin Ritva. Vastpaino. Tampere 1994.

Satka, Mirja: Making Social Citizenship. Conceptual practices from the Finnish Poor Law to professional social work. University of Jyväskylä. Jyväskylä 1995.

Sulkunen, Irma: Naisten järjestäytyminen ja kaksijakoinen kansalaisuus. Teoksessa Kansa liikkessä. Toim. Alapuro, Risto. Kirjayhtymä. Helsinki 1989.

Sulkunen, Irma & Alapuro, Risto: Raittiusliike ja työväestön järjestäytyminen. Teoksessa Kansa liikkessä. Toim. Alapuro, Risto. Kirjayhtymä. Helsinki 1989.

Sulkunen, Irma: Naisten yleinen järjestäytyminen ja naisasialiike vuosisadan vaihteessa. Teoksessa Naisnäkökulmia (toim. Eskola, Haavio-Mannila, Jallinoja). WSOY. Porvoo 1979.

Syrjä, Eeva: Naisten toiminta Tampereen kunnalliselämässä vuosina 1919-1925. Pro gradu -työ. Tampereen yliopisto, Suomen historia. Tampere 1980.

Teräs, Kari: Arjessa ja liikkeessä. Verkostonäkökulma modernisoituihin työelämän suhteisiin 1880-1920. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Helsinki 2001.

Vainio-Korhonen, Kirsi: Sosiaaliset suhteet, sukupuoli & suomalaiset naisryhtäjät. Teoksessa Luottamus, sosiaalinen pääoma, historia. Toim. Keskinen, Jarkko & Teräs, Kari. Turun historiallinen yhdistys. Turku 2008.

Valoma, Noora: Kutsumusammattista leipätyöksi. Tampereen lapsenpäästölaitos osana Suomen kätilytyön 1800-luvun ja 1900-luvun alun kehitystä. Pro gradu -työ. Tampereen yliopisto, historiatieteen laitos, Suomen historia. Tampere 1998.

Valtonen, Heli: How did popular educators transform into experts of the Finnish welfare state from the 1860's to the 1960's? Teoksessa Buchardt, Markkola ja Valtonen (toim.): Education, state and citizenship. NordWel Studies in Historical Welfare State Research; 4. Nordic Centre of Excellence NordWel. Helsinki 2013.

LIITE 1: Elberfeldin järjestelmän kaitsijanaiset vuonna 1909.

Lähde: Tampereen vaivaishoitohallituksen vuosikertomus 1909. Tampereen vaivaishoitohallituksen arkisto, TKA.

Liite N:o 3.

- 54 -

Tampereen köyhäinhoidon piirimiehet ja kaitsijat vuonna 1909.

1 piiri.

Piirimies: Vallenius, Arvid, v. t.
kirkkoherra.

Kaitsijat:

Ahlman, Elli, toht. rouva. 1)
Ahlman, Mary, tuom. rouva.
Aminoff, Gerda, poliisimest. rouva.
Aminoff, Anna, vapaaherratar.
Alanen, Ida, rouva.
Boehm, Naima, leht. rouva.
Gabrielson, Linda, rouva.
Heininen, Ruusu, neiti.
Hyvärinen Isak, kirjuri.
Järvenpää, Sigrid, rouva.
Kauppila, Ida, rouva.
Koivisto, A. V., työnjohtaja.
Kukkasniemi, Helmi, rouva. 1) 2)
Kupiainen, Hilda, rouva. 1) 2)
Laurila, Maria, neiti. 1) 2)
Varapiirimies: Heininen, Ruusu.

2 piiri.

Piirimies: Aschan, Volter, apteek-
kari. 1) 2)

Kaitsijat:

Ahlqvist, A., vaskiseppä. 3)
Borg, Hilma, rouva.
Borg, Verna, rouva. 1) 2)
Boxström, Jenny, pankinjoht. rouva.

Brakel, Agda, rouva.
Brummer, Mina, rouva.
Dunderberg, Maria, teht. rouva.
Eirilä, Amalia, neiti. 1) 2)
Granqvist, Aurora, neiti. 3)
Grönholm, Fanny, toht. rouva. 1)
Laurila, Fanny, neiti. 1) 2)
Lähteenmäki, T., opettaja.
Malinen, Nadja, leht. rouva.
Mikkola, Miina, rouva.
Paalanen, Anna, rouva. 4)
Hilden, Edvard, talonom. 1) 2) 4)
Varapiirimies: Laurila, Fanny, neiti.

3 piiri.

Piirimies: Heikinheimo, A. M., mais-
teri. 1)

Kaitsijat:

Hagan, Selma, konsul. rouva. 1) 2)
Hagberg, Greta, apteekkar. rouva.
Hardén, Aleksandra, neiti.
Hellsten, Ida, tuom. rouva. 1) 2)
Heinonen, Kalle, teht. työmies.
Hoffström, Zaida, toht. rouva.
Holmberg, Mandi, neiti. 1) 2)
Hymander, Sigrid, urkurin rouva.
Jaakkola, Maria, reht. rouva.
Kaila, Synnöve, toht. rouva.
Kalkkinen, Hilja, opettajatar.
Kari, Maria, rouva.

Launis, J. F., työnjohtaja.
Laitakari, Fanny, neiti. 1) 2)
Lemberg, Maria, tullinhoit. rouva.
Varapiirimies: Launis, J. F., työnj.

4 piiri.

Piirimies: Laurila, J. L., opettaja.

Kaitsijat:

Aschan, Olga, apteekk. rouva. 1) 2)
Idman, Jenny, toht. rouva. 3)
Lehtonen, K. F., vahtimest. 1) 2)
Lilja, Maria, neiti. 1) 2)
Lindberg, Fina, kaup. rouva.
Loimaranta, Siiri, neiti.
Länkelä, Sofia, leht. rouva. 1) 2)
Lönnqvist, A. sahanomistaja. 3)
Mansnerus, Anna, pank. virk. rouva.
Mantere, V., varastonhoitaja.
Mörtengren, Ester, neiti.
Nyman, Maria, toht. rouva.
Rosengren, Lydia, neiti.
v. Vendt, N. rouva.
Äyräs, Kalle, työnjohtaja.
Tirkkonen, Fanny, rouva.
Varapiirimies: Länkelä, Sofia, leht.
rouva.

5 piiri.

Piirimies: Ikonen, T., opettaja.

Kaitsijat:

Alhovuori, Ida, rouva. 4)
Pfalser, Hanna, toht. rouva. 4)
Pylvänen, Mandi, rouva.
Ropponen, Ines, neiti. 1)
Rosenqvist, Ida, rouva. 1) 2)
Ruuskanen, Aina, rouva. 1) 2)
Saarinen, K., opettaja.
Sadenius, Nanny, maist. rouva. 1) 2)

Sainio, Mathilda, opett. rouva.
Schreck, Anna, arkk. rouva.
Sinervä, Rosa, rouva. 1) 2)
Still, Lydia, rouva.
Sommers, Olga, tuom. rouva.
Tallqvist, Rosa, neiti. 3)
Tiirilä, Anna, reht. rouva.
Vallin, Ellen, rouva.
Yrjö-Koskinen, Ida, vap.herratar.
Varapiirimies: Yrjö-Koskinen, Ida,
vapaaherratar.

6 piiri.

Piirimies: Frestadius, A., tohtori.

Kaitsijat:

Backman, Sofia, konttorist. rouva.
Blom, Sigrid, konsulin rouva.
Björkstén, Gerda, tuom. rouva. 1) 2)
Boije, Elsa, neiti.
Boström, Anna, neiti. 1) 2)
Cajanus, J., konttoristi.
Carlsson, Hildur, neiti.
Emeleus, Agnes, tohtorin rouva.
Enqvist, Anna, konsul. rouva.
Federley, Gertrud, arkk. rouva. 1) 2)
Forsström, Emma, isännöits. rouva.
Frestadius, L., toht. rouva. 1) 2)
Gyldén, Agda, joht. rouva. 1) 2)
Hahl, Gerda, kauppiaan rouva.
Grönblom, Helmi, pankinj. rouva.
Varapiirimies: Cajanus, J.

7 piiri.

Piirimies: Mansnerus, O. V., pankin
virkamies.

Kaitsijat:

Paavola, Tilda, neiti.
Pahlman, Verna, kaup. rouva. 3)

1) Ollut vuoden 1909 lopussa eroamisvuorossa.

2) Valittu uudelleen.

3) Eronnut vuoden kulessa.

4) Valittu vuoden kulessa.

1) Ollut vuoden 1909 lopussa eroamisvuorossa.

2) Valittu uudelleen.

3) Eronnut vuoden kuluessa.

4) Valittu vuoden kuluessa.

Pesonen, Helmi, maist. rouva. 3)
 Penttinen, Hilja, past. rouva.
 Procopé, Anna tuomarin rouva. 1) 2)
 Ramsay, Maria, isännöits. rouva. 3)
 Rancken, Vera, toht. rouva.
 Salminen, J., kauppias. 3)
 Sandberg, Alma, pastorin rouva.
 Savio, Aura, rouva.
 Selin, Elin, rouva. 1) 2)
 Silenius, Maria, rouva.
 Simola, Kalle, talonomistaja.
 Solin, Selma, neiti. 1) 2)
 Mäki, Vappu, neiti. 4)
 Levön, Sigrid, rouva. 4)
 Thulë, Helli, neiti. 4)
 Teinilä, Ester, neiti. 1) 2) 4)
 Varapiirimies: Savio, Aura, rouva.

8 piiri.

Piirimies: Enbom, E., mallipuu. 1)
 Kaitsijat:
 Johansson, Anna, neiti. 1) 2)
 Klingendahl, Gerda, teht. rouva.
 Kalliola, Juho, asioitsija. 3)
 Lavonius, Olga, ins. rouva.
 Leppänen, Paul, tehtailija.
 Lindberg, Hanna, rouva. 1)
 Laurentjeff, Maria, neiti.
 Molin, Ida, neiti.
 Rautio, Ida, neiti. 1) 2)
 Roos, Sigrid, insin. rouva. 1) 2)
 Ryselin, Emma, insin. rouva.
 Salminen, Maria, rouva.
 Solin, Aurora, insin. rouva.
 Vesander, Laura, isännöits. rouva. 1)
 Vinter, Helena, insin. rouva.
 Lindfors, Joh. E., teht. työmie. 4)
 Heino, Hanna, rouva. 4)
 Varapiirimies: Lavonius, Olga.

9 piiri.

Piirimies: Haavisto, J., opettaja.
 Kaitsijat:
 Autere, A. O., terveystoim. si.
 Huttunen, A., asemamies.
 Hyytiäinen, Ines, past. rouva.
 Lehtonen, Lydia, neiti.
 Lehtonen, Arvi, työnjohtaja.
 Lindgrén, Anna, insinööri. rouva.
 Masalin, Signe, neiti. 1) 2)
 Nikkilä, Kalle, asemamies.
 Pekkala, Helmi, neiti.
 Salo, Kaarlo, opettaja. 1) 2)
 Seppälä, Lydia, rouva. 1) 2)
 Seppälä, Maria, neiti.
 Varapiirimies: Lehtonen, Arvi, työnj.

10 piiri.

Piirimies: Arho, K. H., kirjanpitiäjä.
 Kaitsijat:
 Ahokas, Hilma, kauppiaan rouva.
 Backman, Julia, tohtorin rouva.
 Berg, Alma, neiti.
 Durchman, Ina, neiti.
 Elfving, Maj, rouva.
 Fagerlund, Aino, opettajatar. 1) 2)
 Forsander, Hilja, rouva.
 Graeffe, Ernestine, insin. rouva. 1)
 Helander, Hilda, rakennusm. rouva.
 Roos, Julia, ylioppilas. 4)
 Rauni, Lydia, opettajatar. 4)
 Rauni, Maiju, opettajatar. 4)
 Varapiirimies: Durhman, Ina, neiti.

11 piiri.

Piirimies: Petäjaniemi, K. V., kirjanp.
 Kaitsijat:
 Heikkinen, Eeli, opettajatar. 1) 2)

13 piiri.

Piirimies: Hallio, K., past.
 Kaitsijat:
 Lidman, Tekla, rouva.
 Sederholm, Gerda, rouva. 1) 2)
 Stephan, Helena, rouva.
 Schröder, Elin, insin. rouva.
 Sumelius, Gabriella, pankinj. rouva.
 Sipilä, Mandi, neiti. 1) 2)
 Tallqvist, Maria, neiti.
 Tammelander, Florence, tuom. rouva.
 Turkki, Maria, neiti. 1) 2)
 Veckström, Elly, rouva.
 Välimaa, Dagmar, rouva. 1) 2)
 Bär, Lempi, neiti. 4)
 Hallio, Ellen, past. rouva. 4)
 Karlsson, Anni, insin. rouva. 4)
 Tirkkonen, Fanny, rouva. 1) 2) 4)
 Videll, Paulina, kaup. rouva. 4)
 Varapiirimies: Tallqvist, Maria, neiti.

14 piiri.

Piirimies: Pohjannoro, F. F., toimitusjohtaja.
 Kaitsijat:
 Tammilehto, Antero, postelj. 1) 2)
 Hägglund, Maria, neiti.
 Laitila, Eva, rouva. 3)
 Leinonen, Kalle, taloud. hoit. 3)
 Lundelin, Martta, isännöits. rouva.
 Mattson, Hilma, rouva. 1) 2)
 Osonen, Zuleima, kaup. rouva.
 Pursiainen, Aleks, rakennusmest.
 Pärrä, Tilda, neiti. 1) 2)
 Rajamaa, Matti, opettaja.
 Rauni, Maiju, neiti.
 Rydman, Jalmar, rautat. virkam. 1) 2)
 Tirkkonen, Rosa, leskirouva.
 Vegelius, Elli, apteekk. rouva,

12 piiri.

Piirimies: Hyytiäinen, E., past.
 Kaitsijat:
 Mäkinen, Evert, talonomistaja.
 Johansson, Bertta, rouva.
 Järveläinen, A. M., kirjanpitiäjä.
 Karlsson, Anni, ins. rouva.
 Kurkela, T., opettaja. 1) 2)
 Liljeroos, Ester, överstin rouva. 3)
 Pajunen, K. V., leipuri.
 Sormunen, Pekka, opettaja.
 Sumelius, Thyra, konsul. rouva.
 Tenlén, Jenny, leskirouva. 1) 2)
 Tiitola, Hanna, rouva. 1)
 Ylänkö, Volter, vet. kuljettaja.
 Öller, Hulda, rouva.
 Vinter, Magda, rouva. 1) 2) 4)
 Tötterman, Dagmar, rouva. 4)
 Nummi, Cecilia, rouva. 4)
 Varapiirimies: Kurkela, T., opettaja.

Vikström, Tilda, rouva. 1)
Joki, Olga, rouva. 4)
Varapiirimies: Pursiainen, Aleks.

15 piiri.

Piirimies: Heikkilä, V., rakennus-
mest. 1)

Kaitsijat:

Aalto, Tuomo, maalari.
Hildèn, Aug., talonomistaja.
Jalava, J., veturin kuljettaja.
Johansson, Maria, rouva. 1)
Mäkinen, Kaarlo, talonomistaja.
Nummelin, Anna, neiti. 1)
Pohjakoski, G. R. tehtailija.
Stjernvall, Aleksandra, rouva. 1) 2)
Talso, Mandi, neiti.
Vaaramäki, Sigrid, insin. rouva. 1) 2)
Valdèn, Selma, tuom. rouva.
Valli, Selma, rovastin rouva. 3)
Vallenius, Lilly, neiti. 1) 2)

Ylönen, H. A., poliisikonst. 1) 2)
Mänty, Tilda, opettajatar. 4)
Mäkinen, Tuomas, talonomist. 4)
Kuljula, Frans, Edv., ylikonst. 4)

Varapiirimies: Ylänen, H. A.

16 piiri.

Piirimies: Vellroos, A., past.

Kaitsijat:

Horppu, F., kauppias. 1) 2)
Lindström, K., ”
Louhi, Siiri, rouva. 1) 2)
Poutiainen, Anna, neiti.
Renfors, E., saarnaaja. 4)
Vikman, Ida, rouva. 1) 2)
Toivonen, K., työnjoht. 4)
Jäppinen, Aino, rouva. 4)
Johnsson, Helmi, rouva. 4)
Siljander, K., valokuvaaja.
Varapiirimies: Siljander, K.

LIITE 2: Lisätietoja kaitsijanaisista

Kuuden ensimmäisen piirin osalta on pyritty keräämään mahdollisimman paljon tietoja kaitsijoista; oleelliset tiedot ovat naisten syntymäaika ja -paikka, perhetausta, koulutus, mahdollinen avioituminen ja tietoja aviopuolisosta sekä naisten toiminta yhdistyselämässä ja kaupunginhallinnossa. Loppujen piirien osalta tietoja on kerätty hajanaisemmin. Tietojen keruussa on käytetty seuraavia lähteitä:

- Tampereen tuomiokirkkoseurakunnan rippikirjat 1878-1887, 1888-1897 ja syntyneiden luettelo 1850-1864
- Porin kaupunkiseurakunnan rippikirjat 1883-1892 ja syntyneiden luettelo 1858-1868, 1869-1877
- Helsingin seurakunnan syntyneiden luettelo 1856-1884
- Hämeenlinnan kaupunkiseurakunnan rippikirjat 1858-1864, 1882-1891
- Turun tuomiokirkkoseurakunnan syntyneiden ja vihittyjen luettelo 1871-1873
- Ilmajoen seurakunnan syntyneiden luettelo 1870-1885, Oulun tuomiokirkkoseurakunnan rippikirjat 1868-1880
- Kuopion tuomiokirkkoseurakunnan syntyneiden luettelo 1862-1879
- Kiuruveden syntyneiden luettelo 1875-1885
- Haukiputaan seurakunnan syntyneiden luettelo 1866-1878
- Urjalan syntyneiden luettelo 1838-1860
- Noormarkun seurakunnan rippikirjat 1861-1868
- Pyhämaan seurakunnan syntyneiden luettelo 1841-1868
- Joensuun seurakunnan rippikirjat 1891-1900
- Helsingin yliopiston ylioppilasmatrikkeli 1853-1899
- Tampereen Rouvasväenyhdistyksen jäsenluettelo 1866-1923
- Tampereen vaivahoitohallituksen vuosikertomus 1909
- Oulun, Tampereen ja Porin pappisluettelot
- Tutkimuskirjallisuudesta: Oksiala 1997, Kulhia 2011, Karppinen 2006, Syrjä 1980, Raevuori 1935, Heikinheimo 1955, Valoma 1998

ennen posteljoonia työmies.
Muuttanut Tampereelle 26.4.1889
Messukylästä. Vihityt 27.4.1889.
- NNKY:n jäsen. Liittynyt 31.1.1908.

Piiri 1:

Ahlman, Elli. (os. Elin Margareth Slöör)

- s. 18.9.1872.
- Isä Karl Alexander Slöör, maisteri, hovineuvos, runoilija, suomentaja ja Suomen virallisen lehden päätoimittaja.
- Aviomies lääkäri Eino Ahlman. Aviomies Tampereella tehtaantekijä ja koululääkärinä ilmeisesti valmistumisensa jälkeen vuodesta 1896 vuoteen 1907 asti, jolloin muutti USA:han lääkäriksi. Vihitty vuonna 1895 ilmeisesti Helsingissä ja muuttaneet Tampereelle tämän jälkeen.
- Rouvasväenyhdistyksen jäsen.
- Marttayhdistyksen puheenjohtaja vuonna 1909.

Ahlman, Mary (os. Mary Olivia af Björkstén)

- s. 19.9.1880 Helsingissä.
- Isä Axel Gabriel af Björkstén: tuomari, valtiopäivämies vuosina 1867, 1877-78, 1894. Valtioneuvokseksi nimitetty vuonna 1895. Äiti Lovisa Maria Elisabet Böning.
- Aviomies varatuomari Gustaf Einar Ahlman, toimi asianajajana Tampereella vuosina 1905-1913 ja oli Pohjoismaiden Osakepankin Tre konttorin johtaja vuosina 1913-1918. Kymi-yhtiön toimitusjohtaja vuosina 1918-1937. Sai vuorineuvoksen arvon vuonna 1925. Tampereen kaupunginvaltuuston puheenjohtaja vuosina 1910-1911 & 1916-1918 ja valtuustossa vuosina 1908-1918. Avioituivat vuonna 1901.

Alanen, Ida. (os. Ida Maria Juhontytär Pietilä)

- s. 5.4.1872 Messukylässä.
- Aviomies posteljooni Kustaa Fredrik Alanen (s. 1.8.1863 Teiskossa). Ollut

Aminoff, Gerda (os. Gerda Maria Hornborg)

- s. 6.7.1877 Helsingissä.
- Isä maisteri, kamreeri Albrecht Hornborg.
- Aviomies poliisimestari Torsten Aminoff (s.1874 Haminassa). Aminoff poliisimestari v. 1907-1911 Tampereella.
- Rouvasväenyhdistyksen jäsen; johtokunnassa ainakin sijaisena vuonna 1911.

Boehm, Naima (os. Naema Eufemia Rönnerberg)

- s. 23.12.1859 Kalvolassa.
- Aviomies Emil Boehm (s. 31.5.1856 Sortavalassa). Tampereen reaalilyseon venäjän kollega, vanhempi lehtori 1893-. Muuttanut Tampereelle 1892. Vihitty 25.8.1892.

Heininen, Ruusu

- s. 21.2.1876 Tampereella.
- Isä talonpoika ja kauppias Moses Moseksenpoika ja äiti Karolina Lindstedt.
- Naimaton.
- Opiskeli Mikkelin tyttökoulussa vuosina 1888-1893 ja tyttökoulun opettajaksi Helsingin suomalaisen tyttökoulun jatko-opistossa vuosina 1894-1897.
- Tampereen tyttökoulun uskonnon ja historian opettaja vuosina 1897-1915.
- Naisyhdistyksen jäsen ja sihteeri vuosina 1900-1906, varapuheenjohtajana vuosina 1908-1911.
- NNKY:n perustajajäsen ja sihteeri vuosina 1903-1915.

- Kasvatusopillisen yhdistyksen johtokunnassa vuosien 1899-1915 aikana; osan ajasta rahastonhoitaja ja sihteeri.
- Kaupungin huoltolautakunnan jäsen 1909-1915, Kaupungin kasvatuslautakunnassa vuodesta 1910.
- Seurakuntavanhimpana vuosina 1906-1915.

Järvenpää, Sigrid (os. Sigrid Mathilda Mundelin)

- s. 22.12.1876 Tampereella.
- Isä Kustaa Theodor Mundelin, kauppias.
- Naimisissa. Aviomies ei ole tiedossa.
- NNKY:n toimiva jäsen.

Kupiainen, Hilda (os. Hilda Ellida Sofia Johansson)

- s. 23.12.1863 Porissa (tämä todennäköisin vaihtoehto)
- Isä räätäli Johan Henrik Kajan ja äiti Juliana (tyttönimeä ei ilmoitettu)
- Aviomies konttoristi Juho Kupiainen (s.1858 Kajaanissa). Vihitty 15.5.1891.
- Kaupunkilähetyksen pyhäkoulun opettaja.
- Rouvasväenyhdistyksen jäsen; liittynyt vuonna 1892.
- Naisyhdistyksen puheenjohtaja vuosina 1904-1906.
- Valkonauhayhdistyksen varapuheenjohtaja vuonna 1902.
- Vaivaishoitohallitus valinnut köyhäinhoidon tarkastajaksi vuosiksi 1909-1910.

Laurila, Maria

- s. 13.3.1875 Messukylässä.
- Äiti työnjohtajan leski Wilhelmina Juhontytär Laurila (s. 1850 Kangasalla). Äiti muuttanut Tampereelle 3.9.1897 Messukylästä.
- Sisko Fanny Laurila piirissä 2 kaitsijana.

- Naimaton.
- Opettajatar.
- NNKY:n toimiva jäsen. Liittynyt 1903.

Piiri 2:

Borg, Hilma (os. Hilma Maria Wegelius)

- s. 14.4.1854 Hämeenlinnassa.
- Aviomies fil.maisteri, koulunopettaja Otto Borg (s. 24.2.1850 Pyhäjoella). Muuttanut Hämeenlinnasta 1875. Vihityt 8.1.1885.
- Rouvasväenyhdistyksen jäsen; liittynyt 26.1.1886.
- NNKY:n perustajajäsen ja toimiva jäsen.

Borg, Verna (os. Werna Björkman)

- s. 17.10.1869 Turussa.
- Aviomies apteekkari Adolf Fredrik Borg, joka perustanut Tamron yhdessä Wolter Aschanin, Karl Molinin ja Amil Schéelen kanssa. Vihitty vuonna 1894.
- Rouvasväenyhdistyksen jäsen; liittynyt vuonna 6.4.1895.
- Naisyhdistyksen jäsen.

Boxström, Jenny (os. Aina Jenny Mathilda Boxström)

- s. 22.6.1867.
- Aviomies pankinjohtaja Alfons Ehrenfrid Boxström. Tampereen Osake-Pankin kamreeri vuosina 1893-1917. Vihitty 1893.
- Rouvasväenyhdistyksen jäsen; liittynyt 1902.

Brakel, Agda (os. Björkell)

- s. 1876 Tampereella.
- Isä Johan Oskar Björkell (s. 1840 Helsingissä), tehtaan omistaja & proviisori.
- Aviomies kauppias Karl Rolf Brakel (s. 1869 Pirkkalassa). Vihityt 29.4.1896.
- Rouvasväenyhdistyksen jäsen; liittynyt 20.3.1897.

Brummer, Mina (os. Wilhelmina Henriksdotter Jaatinen)

- s. 25.11.1852 Hennilän kylässä Hiitolassa.
- Aviomies rovasti Fredrik Alexander Brummer (1848-1904). Avioitunut tämän kanssa v. 1872. Ilmeisesti aviomiehen kuoleman jälkeen muuttanut Tampereelle.
- NNKY:n toimiva jäsen; liittynyt 24.10.1908.

Dunderberg, Maria (os. Maria Aurora Helander)

- s. 4.8.1873.
- Aviomies Karl Fredrik Dunderberg (s. 1861 Tampereella); Dunderbergin konepajan omistaja. Vihityt v. 1893.
- Muuttanut Tampereelle v. 1893 ilmeisesti avioitumista varten.
- Rouvasväenyhdistyksen jäsen; liittynyt vuonna 1903.

Erilä, Amalia (Tampereen tuomiokirkkoseurakunnan rippikirjoissa Eriksson Amalia Wilhelmina)

- s. 20.4.1872 Messukylässä.
- Isä seppä Kaarlo Eriksson.
- Opettajatar.
- NNKY:n vastuunalainen jäsen; liittynyt 6.2.1906.
- Rouvasväenyhdistyksen lastenkodin johtaja vuonna 1909.

Granqvist, Aurora

- s. 2.9.1854 Tampereella.
- Äiti Karolina Granqvist (s.1828 Wanaja), vahtimestarin leski.
- Vapaakirkollinen.
- Naimaton.

Grönholm, Fanny

- s. 9.4.1867 Turussa.
- Aviomies ilmeisesti Axel Vilhelm Grönholm, joka vuonna 1907 nimitetty Tampereen toiseksi

kaupunginlääkäriksi. Tampereen kirkonkirjoissa ei kuitenkaan löytynyt merkintää tästä. Vihityt vuonna 1902.

- Rouvasväenyhdistyksen jäsen; liittynyt vuonna 1908.

Laurila, Fanny

- s. 19.1.1880 Messukylässä.
- Äiti työnjohtajan leski Wilhelmina Juhontytär Laurila (s. 1850 Kangasalla). Äiti muuttanut Tampereelle 3.9.1897 Messukylästä. Sisar Maria Laurila piirissä 1 kaitsijana.
- Konttoristi.
- NNKY:n jäsen; liittynyt 31.3.1905.

Malinen, Nadja (os. Nadja Lisitzin)

- s. 26.7.1866 Hiitolassa.
- Tampereen kauppaopiston venäjän kielen tuntiopettajana vuosina 1890-1910.
- Aviomies Aleksander Verner Theodor Malin; Tampereen reaalilyseon rehtori, Tampereen kauppaopiston historian tuntiopettaja vuosina 1891-1895, valtiopäivämies & kaupunginvaltuutettu vuosina 1890-1909, 1914-1916.
- Naisyhdistyksen perustajajäsen; puheenjohtaja vuosina 1895, 1902.
- Rouvasväenyhdistyksen jäsen; liittynyt vuonna 1894, johtokunnassa vuosina 1911-1915.
- Vaivaishoitohallituksen jäsen vuosina 1907-1908.
- Kansakoulujen johtokunnassa 1919-1920 ja kotitalousvaliokunnan puh.joht. 1920-1925.

Paalanen, Anna (os. Palmqvist)

- s. 6.7.1857 Tampereella.
- Isä leipuri Josef Palmqvist ja äiti Elisabeth Mattsdotter.
- Aviomies kansakoulunopettaja Villehad Paalanen (s. 1853).

- Rouvasväenyhdistyksen jäsen; liittynyt 26.11.1890.

Piiri 3:

Hagan, Selma

- s. 8.6.1866.
- Aviomies kauppias Johan Wilhelm Hagan (s. 19.5.1857).
- Rouvasväenyhdistyksen jäsen; liittynyt v. 1908.

Hagberg, Greta (os. Anna Margareta Enqvist)

- s. 17.12.1887 Tampereella.
- Isä Juho Waldemar Enqvist (s. 3.3.1853 Tampereella). J.W. Enqvist - nimisen sahateollisuuslaitoksen perustaja v. 1875-. Äiti Anna Emilia Indren (s. 21.7.1859 Hämeenlinnassa).
- Kävi ruotsalaisen yhteiskoulun Tampereella, opiskeli kieliä ulkomailla.
- Aviomies apteekkari Uno Hagberg (s. 11.2.1872 Ala-Vetelissä). Terveystoimikunnan jäsen v. 1909-12, rahatoimikamarin varajäsen v. 1913, Vanhain Koti -yhdistyksen ja Tampereen ruotsalaisen yhteiskoulun kannatusyhdistyksen jäsen.
- Rouvasväenyhdistyksen jäsen; liittynyt v. 1910.

Hardén, Aleksandra

- s. 2.5.1863 Tampereella.
- Isä ajuri Adolf Konstantin Hardén (s. 19.12.1837 Kangasalla). Äiti Wilhelmina (sukunimi epäselvä) (s. 21.9.1832 Urjalassa). Isä muuttanut Pälkäneeltä 1859 Tampereelle.
- Kätilö. Tampereelle muutettua v. 1890 toimi yksityisenä kätilönä, vakiintui kaupunginkätilöksi v. 1895.
- Hämeen läänin Kätilöyhdistyksessä ensimmäisten jäsenten joukossa.

Hellsten, Ida (os. Ida Kristina Fjällström)

- s. 27.12.1872 Porissa.

- Isä mekaaninen työläinen Kristian Leonard Fjellström & äiti Ida Sofia Flinck.
- Muuttanut Tampereelle v. 1890.
- Aviomies Aleksi Hellsten (s. 30.9.1865 Jämsässä) Tampereen kaupungin viskaali 1902-1935. Ennen tätä Joensuun kaupungin viskaali 1893-1902. Muuttanut myöh. nimensä Ahjoksi. Avioliitto Idan kanssa 22.6.1893-1929.
- Rouvasväenyhdistyksen jäsen; liittynyt v. 1905.
- Naisyhdistyksen jäsen.

Hoffström, Zaida (os. Zaida Celinda Lindström)

- s. 24.3.1872 Turussa.
- Isä "cigarrarbetaren" Gustaf Viktor Lindström ja äiti Antoinette Grönlund.
- Sairaanhoidtaja.
- Aviomies Karl Alarik (Matti) Hoffström (s. 31.10.1875 Ristiinassa). Synnytyslait. johtaja v. 1905-39 ja yksityislääkäri Tampereella. Prof. arvo 1955. Avioituneet v. 1904.
- Rouvasväenyhdistyksen jäsen; liittynyt v. 1907.

Holmberg, Mandi (Amanda)

- s. 6.10.1859 Akaassa.
- Äiti tukkurin leski Anna Katharina Holmberg (s. 3.2.1835 Urjalassa).
- Naimaton.
- Rouvasväenyhdistyksen jäsen; liittynyt v. 1894.
- Naisyhdistyksen jäsen.

Hymander, Sigrid (os. Sigrid Amalia Helin)

- s. 5.5.1875 Helsingissä.
- Isä vahtimestari Gustaf Helin.
- Aviomies kanttori Gottlieb Johannes Hymander (s. 9.3.1867 Helsingissä).
- Rouvasväenyhdistyksen jäsen; liittynyt v. 1902.

Lemberg, Maria (os. Maria Elisabeth Falck)

- s. 19.3.1860 Helsingissä.
- Isä kanaalirenki Alexander Falck ja äiti Elisabeth.
- Aviomies tullinhoitaja Adolf Fredrik Lemberg (s. 28.3.1858 Koivistossa). Muuttanut Tampereelle v. 1895 Hämeenlinnasta. Ennen tätä Hämeenlinnan tullikamarin konttorin kirjuri.
- Rouvasväenyhdistyksen jäsen; liittynyt 1.3.1896.

Jaakkola, Maria (os. Maria Nordgren)

- s. 17.4.1859 Porissa.
- Isä pastori Johan Anton Nordgren.
- Aviomies Kaarle Kustaa Jaakkola (s. 14.10.1853 Pirkkalassa). Talollisten poika. Tampereen klassillisen lyseon latinan ja kreikan vanh. lehtori ja rehtori v. 1905-26. Suomentaja, kirjailija. Avioituneet v. 1885.
- Rouvasväenyhdistyksen jäsen; liittynyt v. 1911.

Kaila, Synnöve (os. Karin Synnöve Schrey)

- s. 25.9.1880.
- Isä everstiluutnantti Werner Richard Schrey & äiti Inga Maria Ekholm.
- Aviomies Lauri Kustavi Gabriel Kaila (v. 1906 asti Johansson) (s. 26.5.1876 Hämeenkyrössä). Teologian tohtori 1907. Tampereen papiston apulainen v. 1907 lähtien, virkansa ohessa Tampereen vt. 1. kappalainen 1.4.1908–1.5.1908; Tampereen realilyseon lehtori v. 1908–1921. Avioituneet Hämeenlinnassa 8.1.1905.
- NNKY:n jäsen; liittynyt 26.4.1910.

Kalkkinen, Hilja

- s. 2.4. 1882 Sahalahdella.
- Isä kansakoulunopettaja Emanuel Kalkkinen (s. 22.8.1861 Pornaisissa). Äiti Heta Sofia (sukunimi epäselvä) (s. 16.9.1856 Pornaisissa). Vanhemmat

vihityt 1882. Muuttaneet Tampereelle 1883.

- Opettajatar.
- NNKY:n jäsen; liittynyt 26.10.1906.

Kari, Maria

- s. 25.3.1867 Ruovedellä.
- Kappalaisen leski: aviomies Kaarle Kustaa Kari kuoli v. 1892.
- Muuttanut 27.9.1896 Tampereelle ilmeisesti Kalvolasta.
- NNKY:n jäsen.

Laitakari, Fanny

- s. 1872 Vesilahdella
- Naimaton.
- Opettajatar.
- NNKY:n jäsen.

Piiri 4:

Aschan, Olga (os. Gronow)

- s. s. 2.4.1876.
- Isä Hans Gustav Henrik Gronow, Venäjän armeijan sotilasuralla, kersantti ja lopulta eversti. Äiti Ljubov Gronow.
- Kreikkalaiskatolilainen.
- Aviomies apteekkari Wolter Aschan (s. 20.8.1861 Turussa). Muuttanut Helsingistä 12.3.1894 Tampereelle. Matkustanut 26.11.1895 Pälkäneelle naimisiinmenoa varten. Vihitty 19.1.1896.
- Rouvasväenyhdistyksen jäsen; liittynyt 20.4.1896.

Idman, Jenny (os. Jenny Amalia Matilda Favre)

- s. 28.5.1865 Viipurissa.
- Isä "hovråd" Juls Francis Favre ja äiti Amalia Constance Alfthan.
- Aviomies tilanomistaja, lääket. lisensiaatti Karl Kustaa Johan Idman (s. 5.8.1865 Messukylässä). Avioituneet v. 1892. Suomalaisen klubin perustajajäsen.

- Muuttanut Tampereelle Haminasta 15.1.1895.
- Rouvasväenyhdistyksen jäsen; liittynyt 6.4.1895.
- Naisyhdistyksen perustajajäsen.
- Eronnut kaitsijan tehtävästä vuoden kuluessa.

Lilja, Maria

- s. 24.7.1880 Tampereella.
- Isä kauppias Juho August Lilja (s. 1840 Tampereella) ja äiti Wilhelmina Kuhlberg (s. 1853 Tampereella).
- Kansakoulun opettaja.
- Valkonauhayhdistyksen puheenjohtaja v. 1909.
- Naisliiton Kesäsiirtolat äideille - toiminnan johtajatar v.1909.
- NNKY:n jäsen; liittynyt v. 1903.

Lindberg, Josefina (os. Tammelin).

Kaitsijalistassa nimellä Fina.

- s. 29.9.1859 Pietarissa.
- Isä räätäli Gustaf Tammelin (s. 8.6.1836 Turussa). Arvosta/tittelistä ei saa selvää. Muuttanut v. 1864 Pietarista Hämeenlinnaan. Äiti Karolina Gillberg (s.12.6.1832 Loviisassa).
- Tullut Hämeenlinnasta v. 1881 Tampereelle.
- Aviomies kauppias Kustaa Lindberg (s. 14.6.1852 Pälkäneellä).
- Rouvasväenyhdistyksen jäsen.
- Naisyhdistyksen perustajajäsen.
- Tampereen köyhäinhoitohallituksen varajäsen v. 1919-1925.

Loimaranta, Siiri. Alunperin Lindstedt (perhe muuttanut nimen v. 1906 Loimarannaksi).

- s. 3.5.1873 Oulussa.
- Vanhemmat: isä rovasti Wilhelm Lindstedt (s. 1838). Myös koulumaailmassa aktiivinen, kirjoitti kasvatuksesta. Äiti Hilma Nyholm (s. 1846 Seinäjoella). Vihitty v. 1868. Tulleet Seinäjoelta Ouluun v. 1874.

- Käynyt tyttökoulun v.1889, jatko-opinnot v. 1896. Porin tyttökoulun opettaja v. 1896-1898, Salon yhteiskoulun opettaja v. 1898-99. Tehnyt opintojen aikana uskonnollisia opintomatkoja, Yhdysvaltoihin, Kanadaan, Englantiin jne.
- Tampereen tyttökoulun opettaja v. 1899-1912.
- NNKY:n toimiva jäsen. Suomen NNKY:n liiton matkasihteeri 1912-1915, pääsihteeri 1915-1945. Hän oli Suomen NNKY:n liiton liittohallituksen jäsen v. 1913-1953, Maailman NNKY:n johtokunnan jäsen v. 1920-1930, Pohjoismaiden NNKY:n yhteistyön toimikunnan jäsen vuoteen 1953, varapuheenjohtaja v. 1928-1935.
- Suomen kirkon sisälähetysseuran johtokunnan jäsen v. 1923-1953.
- Tampereen Kasvatuslautakunnan jäseneksi valittu v. 1909. Valittu Tampereen vaivaishoitohallituksen köyhäinhoitokonferenssin toimikuntaan v. 1909.

Länkelä, Sofia (os. Elise Sofia Länkelä)

- s. 27.4.1863 Tukholmassa.
- Isä historian ja filosofian masteri, Jyväskylän seminaarin lehtori, liikemies Jacob (Jaako) Länkelä. Toimitti kasvatusopillista Koti ja Koulu -lehteä 1864-1866 ja sanomalehti Suomalaista 1889-1907. Jyväskylän kaupunginvaltuuston jäsen 1875-1894. Äiti Amanda Aleksandra Eriksson Helsingistä.
- Aviomies filosofian maisteri, rehtori Kaarlo Dahlström (Länkelä myöh.) (s. 20.2.1853 Viitasaarella). Tullut Tampereelle Viipurista 1885. Vihitty 1883. Suomalaisen klubin perustajajäsen.
- NNKY:n perustajajäsen ja puheenjohtaja vuosina 1906-1931.

Nyman, Maria (os. Maria Liljeroos)

- s. 27.1.1877 Tampereella.
- Isä tehtailija Johan Henrik Liljeroos; isänsä perustaman värjäysliikkeen johdossa v. 1878–1914 ja muodosti siitä v. 1919 osakeyhtiön nimellä H. Liljeroos Oy. Valtiopäivillä porvarissäädyn edustajana v. 1899, 1900, 1904-1905. Tampereen kaupunginvaltuuston jäsen v. 1878-1909. Terveydenhoitolautakunnan jäsen v. 1909-15. Tampereen Säästöpankin isännistön jäsen v. 1898-1929 ja pj v. 1898-1913 ja 1918-25.
- Käynyt Tampereen suomalaisen tyttökoulun ja Helsingin käsityöopettajaseminaarin. Auskulteerasi Helsingin suomalaisessa tyttökoulussa.
- Aviomies lääkäri Oskar Henrik Nyman (s. 24.4.1866 Karkussa). Tampereen ensimmäinen kaupunginlääkäri v.1905 ja ylimääräisen lavantautisairaalan lääkärinvirka v. 1909 ja talvella 1916, kulkutautisairaalan lääkäri v. 1919-1927. Suomalaisen klubin esimies v. 1904. Luennoi Tre työväenopistossa terveysoppia, anatomiaa jne. Kansakoulujen johtokunnan jäsen ja pj v. 1903-21. Vihityt 26.5.1897.
- Rouvasväenyhdistyksen jäsen; liittynyt 29.3.1898.
- Naisyhdistyksen jäsen.

Mörtengren, Ester

- s. 24.4.1875 Tampereella.
- Isä taapikapteeni Fredrik Josef Torsten Mörtengren (s. 21.5.1837 Naantalissa). Äiti Sofia Lovisa Alexandra Johanna Furuhielm (s. 1.12.1846 Helsingissä). Sisarus Thyra Johanna Charlotta (s. 14.6.1873 Tampereella). Mennyt 25.5.1898 naimisiin Gustaf Oskar Sumeliuksen kanssa.

- Rouvasväenyhdistyksen jäsen; liittynyt 9.4.1895.

Rosengren, Lydia

- s. 14.8.1851 Pyhämaalla.
- Isä Elias Malakias Rosengren (s. 1818 Hämeenkyrössä). Valtiopäivämies, pappi, kirkkoherra mm. Eurassa v. 1874, Ilmajoella v. 1883. Rovasti v. 1865. Valtiopäivämies v. 1863–64, 1867, 1872, 1877–78, 1882, 1885 ja 1888. Ilmeisesti herätysmielinen. Äiti Maria Lovisa Björkbohm (s. Hämeenkyrössä).
- Muuttanut Ilmajoelta Tampereelle v. 1898.
- Naimaton.

Tirkkonen, Fanny (os. Fanny Maria Törnudd)

- s. 17.11.1876 Ilmajoella.
- Isä apteekkari Julius Törnudd & äiti Maria Sofia Granberg.
- Aviomies Frans Nikolai Tirkkonen (s. 5.4.1875 Tampereella). Isänsä Juho Tirkkosen J. Tirkkosen -kangaskaupan perijä. Aloittanut toiminnan v. 1892 isän kuollessa. Avioituneet 17.4.1897.
- Rouvasväenyhdistyksen jäsen; liittynyt ilmeisesti 4.4.1898. Johtokunnassa varajäsenenä v. 1911-1913 & jäsenenä v. 1914-1915.
- Naisyhdistyksen jäsen.

Piiri 5:

Alhovuori, Ida (os. Ida Maria Hildén)

- s. 25.11.1879 Tampereella.
- Isä kauppias Juho Kustaa Hildén (s. 1849 Kangasalla). Äiti Brita Maria (sukunimi epäselvä) (s. 1846).
- Aviomies Aukusti Alhovuori (s. 10.8.1863 Messukylässä). Filosofian maisteri, Aamulehden päätoimittaja Tampereella v. 1905 lähtien. Suomalaisen klubin jäsen. Avioituneet v. 1899.

- Rouvasväenyhdistyksen jäsen; liittynyt v. 1902.
- NNKY:n jäsen.
- Valittu kaitsijaksi v. 1909 kuluessa.

Pfaler, Hanna

- s. 1863 Nischn i Novgorod.
- Valittu kaitsijaksi v. 1909 kuluessa.
- Tohtorin rouva.
- NNKY:n jäsen; liittynyt 24.9.1909.

Pylvänen, Mandi

- s. 1870 Pieksämäellä.
- Naimisissa.
- NNKY:n toimiva jäsen; liittynyt 26.1.1907.

Ropponen, Ines

- s. 3.2.1877 Kiuruvedellä.
- Isä nimismies M. Ropponen ja äiti Hilda Nordlund.
- Opettajatar.
- Naimaton.
- NNKY:n toimiva jäsen; liittynyt v. 1903.

Rosenqvist, Ida

- s. 1877 Luopioisissa.
- Naimisissa.
- NNKY:n jäsen; liittynyt 4.2.1907.

Sadenius, Nanny (os. Nanny Gertrud Simelius)

- s. 13.5.1873 Haukiputaalla.
- Vanhemmat: nimismies Jakob Simelius & äiti Tilda.
- Aviomies filosofian maisteri Karl Johan Sadenius (s. 15.3.1864 Sahalahdella). Muuttanut 17.11.1893 Nurmijärveltä Tampereelle. Tampereen suomalaisen reaalilyseon saksan ja suomen kollega v. 1893 lähtien. Suomalaisen klubin jäsen. Vihitty v. 1902.
- Rouvasväenyhdistyksen jäsen; liittynyt v. 1906.

Sainio, Mathilda (os. Maria Mathilda Kaarlontytär)

- s. 22.9.1859 Urjalassa.
- Isä ratsutilallinen Karl Gustaf Andersson (s. 1823). Äiti Ulla Mina Johansdotter (s. 1831).
- Aviomies kansakoulun opettaja Juho Adolf Sainio (s. 18.5.1856). Muuttaneet Sahalahdelta v. 1881 Tampereelle. Suomalaisen klubin perustajajäsen.
- NNKY:n jäsen; liittynyt 31.3.1905 (jäsenluettelossa nimellä Tilda Sainio).

Schreck, Anna (os. Anna Katharina Forsman)

- s. 26.2.1871 Turussa.
- Isä Kaarle Julian Forsman (s. 1835 Vaasassa). Asianajaja Tampereella v. 1871 lähtien, myös maistraatin kielenkääntäjänä v. 1887 lähtien. Äiti Johanna Teresia Alander (s. 1841).
- Aviomies työteollisuuskoulun johtaja, arkkitehti Georg Wilhelm Ismael Schreck (s. 25.2.1859 Hämeenlinnassa). Muuttanut Tampereelle Pälkäneeltä v. 1887. Vihitty v. 1893. Suomalaisen klubin perustajajäsen.
- Rouvasväenyhdistyksen jäsen; liittynyt 19.3.1894.
- Naisyhdistyksen jäsen.

Sommers, Olga (os. Gejtel)

- s. 23.9.1867 Jyväskylässä.
- Isä esikuntakapteeni Alexander Gejtel & äiti Natalia Schlarefskij.
- Kansakoulunopettaja. Suorittanut Jyväskylän seminaarin kurssin, josta valmistui opettajattaksi v. 1889.
- Aviomies Johannes Gottfrid Sommers (s. 23.6.1863 Tre-k. 1.4.1931 Tre). Arthur Sommersin veli. Vihitty 19.12.1895. Tampereen raastuvanoikeuden oikeusneuvosmies v. 1904 lähtien, v. 1918 Tre väliaikaisen lääninvankilan johtaja, nimitetty v. 1919 Ruoveden

- tuomiokunnan tuomari, v. 1911-31
Tampereen Puuvillateollisuus Oyn johtokunnan vara- & varsinainen jäsen, Sommers, af Hällström & Valdens -yhtiön johtokunnan varajäsen v. 1911-12, Tampereen Säästöpankin hallituksen puheenjohtaja v. 1908-16 & pankin isännistön jäsen v. 1919-23.
Tampereen yksityisen tyttökoulun & jatkoluokkien & valmistavan koulunneuvoston puheenjohtaja v. 1906-18, Tre ev.-lut. seurakunnan kirkkovaltuuston jäsen v. 1910-20, kaupungin sairashuoneiden hallituskunnan jäsen v. 1916-18.
- Rouvasväenyhdistyksen jäsen; liittynyt v. 1907.

Still, Lydia

- Naimisissa.
- Toiminut opettajattarena.
- NNKY:n toimiva jäsen.

Tallqvist, Rosa

- s. 1878 Tammisaassa.
- Opettajatar.
- NNKY:n toimiva jäsen.

Tiililä, Anna (os. Anna Matilda Alander)

- s. 16.11.1875 Helsingissä.
- Isä tehtailija Johan Wilhelm Alander ja Amanda Maria Thunberg.
- Valmistunut ylioppilaaksi Helsingin suomalaisesta yhteiskoulusta v. 1900. Kirjoittautunut Helsingin yliopistoon 25.5.1895. Muuttanut Tampereelle v. 1899.
- Aviomies Kaarlo Tiililä (s. 27.12.1864 Pälkäneellä). Oppikoulun opettaja (latina, suomi) Helsingissä, Porvoossa ja Tampereella. Tampereen suomalaisen yhteiskoulun rehtori v. 1899-1934. Kouluneuvos v. 1934. Vihitty 1898. Tampereen kasvatusopillisen yhdistyksen puheenjohtaja v. 1901-1903.

Tampereen kaupunginvaltuuston jäsen v. 1916-1920. Tampereen kansakoululasten Turvalan opettaja vuodesta 1903. Suomalaisen klubin jäsen.

- Rouvasväenyhdistyksen jäsen; liittynyt v. 1904.
- Naisyhdistyksen jäsen.
- NNKY:n toimiva jäsen.
- Tampereen kansakoulujen johtokunnassa v. 1920-1925.

Vallin, Ellen (os. Törnroth)

- s. 13.10.1872 Raumalla.
- Vanhemmat: isä Frans August Törnroth (s. 1842 Turussa). Rauman pormestari 1869-1887. Pantu viralta v. 1887. Toimi sittemmin asianajajana Tampereella. Äiti Elisabeth Amanda Wikander (s. 1845).
- Aviomies konttoristi Charles Olof Wallin (s. 26.9.1871 Raahessa). Muuttanut Tampereelle 3.2.1894. Vihitty 29.9.1895.
- Rouvasväenyhdistyksen jäsen; liittynyt 4.4.1896.
- Naisyhdistyksen jäsen.

Yrjö-Koskinen Ida (os. Ida Maria Fredrika Petander)

- s. 12.6.1857 Kuopiossa.
- Aviomies reaalityölehtori Eino-Sakari Yrjö-Koskinen (s. 3.10.1858 Hämeenkyrössä). Vihitty 1884. Kaupunginvaltuutettu v. 1893-1896. Tampereen työväenyhdistyksen jäsen. Tampereen suomalaisen klubin jäsen. Muuttaneet Tampereelle 8.4.1889 Hämeenlinnasta.
- Rouvasväenyhdistyksen jäsen; liittynyt v. 1911.
- Naisyhdistyksen perustajajäsen ja puheenjohtaja v.1899-1902, 1907-1915. Kunniapuheenjohtaja vuodesta 1915.
- Tampereen Kaupunkilähetysten ensimmäisessä johtokunnassa v.

1907. Opetti Naisyhdistyksen
ajamassa yhteiskoulussa terveysoppia
ja käsitöitä. Koulu aloitti toimintansa
v. 1896. Hän kuului myös
yhteiskoulun johtokuntaan ja
kouluneuvostoon.

Piiri 6:

Backman, Sofia

- s. 1862
- Naimisissa.
- Naisyhdistyksen jäsen.

Björkstén, Gerda

- Naimisissa.
- Rouvasväenyhdistyksen jäsen;
liittynyt v. 1907.

Blom, Sigrid (os. Forsgård)

- s. 14.4.1853 Ikaalisissa.
- Aviomies Johan Viktor Blom (s. 1841
Tampereella). Vihitty 18.6.1874.
Aviomiehen tukkuliike J.V. Blomin
Seuraajat pitkään kaupungin
suurimpia. Kaupunginvaltuutettuna v.
1878-82 & 1884-93.
Rahatoimikamarin jäsen v. 1880-82 &
pj 1881. Kaupungin palatoimiston
jäsen v. 1909-16. Kaupungin
vaivaishoidon tarkastamista varten
asetetussa komiteassa v.1881-82.
Portugalin varakonsuli.
- Rouvasväenyhdistyksen jäsen;
liittynyt v. 1876.
- Naisyhdistyksen jäsen.
- Miehen kuoleman jälkeen lahjoitti
v.1916 10 000 mk Tampereen
kaupungille, josta tehty "Johan Viktor
Blomin avustusrahasto". JV Blomin
synt.päivänä jaettu jalkineita
Tampereen kansakoulujen köyhille
oppilaille. Myöh. testamentissa
määrännyt tähän lisäksi 50 000 mk
Tampereen kaupungille.
Testamentissa myös 300 000 mk ja 70

kpl G.A. Serlachius -osakkeita
palvelijatar-kotirahastoa varten.

Federley, Gertrud (os. Gertrud Helene Pacius)

- Syntymäaika ei tiedossa. Oletettavasti
vanhempien vihkimisen jälkeen, eli
aikaisintaan v. 1876.
- Isä konttoristi Ludwig Peter Pacius.
Äiti Helene Bandholtz. Vihitty
8.7.1876.
- Aviomies Carl Birger Federley
(s. 17.2.1874 Helsingissä). Arkkitehti
Helsingissä ja Tampereella.
Tampereen tekn. opiston
rakennusopin yliopettaja v. 1913-33.
Vihityt v. 1902.
- Rouvasväenyhdistyksen jäsen;
liittynyt v. 1903. Pj v. 1915- & sihteeri
v. 1913-1915.

Boije, Elsa

- s. 1880 Helsingissä.
- Naimaton.
- Opettajatar.
- NNKY:n toimiva jäsen; liittynyt
26.10.1906.

Carlsson, Hildur

- s. 12.11.1867 Kuopiossa.
- Isä seppä Karl Johan Carlsson. Äiti
Charlotta Helena Blom.
- Naimaton.
- Opettajatar.
- NNKY:n jäsen; liittynyt 16.3.1907.

Emeleus, Agnes (os. Kullman)

- Aviomies lääkäri Nathanael Emeleus
(s.12.11.1870 Raahessa). Finlayson &
Co Ab:n tehtaanlääkäri Tampereella v.
1905-1935, samalla Tampereen
yleisen sairaalan apulais- ja myöh.
alilääkäri v. 1907-25. Naimisissa v.
1900-1915.
- Rouvasväenyhdistyksen jäsen;
liittynyt v. 1904.

Enqvist, Anna (os. Indrén)

- s. 21.7.1859 Hämeenlinnassa.
- Isä kauppias Emil Indrén & Emilia Ahlbom.
- Aviomies Johan Valdemar Enqvist (s. 3.3.1853 Tre-k. 30.8.1907). Huomattava puutavarakauppias Treellä. Omisti & perusti useita sahoja. Pohjoismaiden Osakepankin Tre konttori johtaja v. 1893-1900. Aktiivinen työväen omakotikysymyksessä: v. 1895 yhdessä isännöitsijä Henrik Solinin & arkkitehti B. Blomin kanssa perustamassa ensimmäistä asunto-osakeyhtiötä Treelle, nimeltä Rakennusosakeyhtiö Oma-Tupa. Rahatoimikamarin jäsen v. 1888-90 & pj v. 1889-90. Kaupunginvaltuustossa v. 1887-1907 & valtuuston puheenjohtaja v. 1904-05. Ruotsin varakonsuli. Vihitty 24.3.1881.

Forsström, Emma

- Naimisissa.
- Rouvasväenyhdistyksen jäsen; liittynyt 20.1.1894.

Frestradius, L. (os. Helena Maria Urbin)

- s. 31.7.1883 Jämsässä.
- Isä kauppias Henrik Johan Urbin (s. 1858) ja äiti Salla Maria Hellstén (s. 1857 Jämsässä).
- Kävi tyttökoulua Jyväskylässä. Työskenteli ennen avioliittoa ja leskeksi jäätyä Tampereen rahatoimikamarin kanslistina kuolemaan saakka.
- Aviomies lääkäri Alfred Frestradius (s. 10.8.1868 Tampereella). Tehtaanlääkäri v. 1902 lähtien ja kansakoululääkäri v. 1906 lähtien Tampereella. Toimi Finlaysonin Co, Puuvillateollisuus Oyn, Verkatehdas Oyn & Nokian kumitehtaan lääkärinä. Vuodesta 1903 terveyslautakunnan jäsen.

Kuului Duodecim-, Suomen lääkäriseuroihin ja Suomen Kirjallisuusseuraan. Suomalaisen klubin jäsen. Vihitty 25.8.1906.

Grönblom, Helmi (os. Helmi Fagerlund)

- s. 8.1.1864 Turussa.
- Isä Frans Johan Fagerlund (s. 3.4.1833 Turussa). Kirjanpitäjä Kuusikosken sahalla. Äiti Matilda Wilhelmina Martin (s. 1835).
- Aviomies konttoristi ja kauppias Frans Hjalmar Grönblom (s. 9.10.1862 Turussa). Vihitty 4.6.1884. Muuttaneet Turusta Tampereelle v. 1885.
- Rouvasväenyhdistyksen jäsen; liittynyt 16.2.1892.

Gyldén, Agda (os. Agda Bremer)

- s. 24.11.1862 Vaasassa.
- Isä pappi, kirkkoherra Bror Ehrenfrid Bremer (s. 17.10.1825 Suomensjärvi). Äiti Rudolfina Elisabeth Mathilda Hjertman (s.1856 Vaasassa). Vaasan ruotujakoisen tarkk'ampujapataljoonan vt. saarnaaja 1855. Varapastori 1857. Vaasan lääninvalvokilan- ja sairaalansaarnaaja 1862.
- Aviomies fil.maist. Klaus Hjalmar Gyldén (s. 5.4.1859 Porvoossa). Tullut 13.9.1892 Heinolasta Tampereelle. Vihityt 9.7.1895. Kauppaoppilaitoksen johtaja Tampereella v. 1890-1919.
- Muuttanut 7.3.1896 Lappträskistä Tampereelle avioitumisen takia.
- Naisyhdistyksen jäsen.

Hahl, Gerda (os. Gerda Maria Helenius)

- s. 25.9.1868 Helsingissä.
- Aviomies kauppa-apulainen Anton Hahl (s. 1865). Vihitty ilmeisesti 1894.
- Rouvasväenyhdistyksen jäsen; liittynyt 7.4.1895.
- Naisyhdistyksen jäsen.

Piiri 7:

Paavola, Tilda

- s. 1863 Ylöjärvellä.
- Naimaton.
- Opettajatar.
- NNKY:n jäsen; liittynyt v. 1904.

Sandberg, Alma (os. Hamberg)

- s. 1847 Turussa.
- Aviomies rovasti Frans Oskar Sandberg. Vaivaishoitohallituksen jäsen v. 1889-1900.
- Rouvasväenyhdistyksen jäsen.
- NNKY:n jäsen; liittynyt 22.4.1909.
- Vaivaishoitohallituksen jäsen v. 1905-1908.

Savio, Aura

- s. 1881 Uudessakaupungissa.
- Naimisissa.
- Toiminut opettajana.
- NNKY:n jäsen; liittynyt 28.10.1904.
- Silander myös merkitty nimenä sulkeisiin NNKY:n jäsenluettelossa.

Selin, Elin

- Naimisissa.
- Rouvasväenyhdistyksen jäsen; liittynyt v. 1902.
- Naisyhdistyksen jäsen.

Silenius, Maria

- s. 1855 Forssassa.
- Naimisissa.
- NNKY:n jäsen; liittynyt 20.9.1904.

Solin, Selma

- s. 9.9.1853.
- Isä Adolf Henrik Lorenz Solin (s. 29.10.1823 Uudellakirkolla). Isä kauppias Tampereella & 1870-luvulta lähtien kahden tiilitehtaan omistaja, laivaliikenneyhtiö Näsijärven Kuljetus Osakeyhtiön perustaja, Tampereen Säästöpankin hallituksen jäsen v. 1862-1868.

Kaupunginvaltuusmiehenä v. 1875-1887. Äiti Maria Henrika Fontell (s. 2.8.1823 Kristiinankaupungissa).

- Naimaton.
- Tampereen ruotsalaisen alkeiskoulun johtajatar v. 1884-1890.

Piiri 8:

Johansson, Anna

- s. 1861 Turussa.
- Naimaton.
- Opettajatar.
- NNKY:n jäsen.

Klingendahl, Gerda (os. Gerda Josefina Laurén)

- s. 25.7.1872 Tampereella.
- Aviomies tehtaan omistaja, kauppias Fabian Klingendahl (s. 5.8.1852 Porissa). Muuttanut 10.8.1892 Helsingistä Tampereelle. Vihityt 14.9.1892.
- Rouvasväenyhdistyksen jäsen; liittynyt 26.1.1891. Johtokunnassa v. 1907-1915.

Lavonius, Olga

- s. 4.4.1876.
- Aviomies insinööri ja isännöitsijä Magnus Lavonius. Kaupunginvaltuutettu ja ministeri. Suomalaisen klubin jäsen.
- Kaupunginvaltuutettu v. 1920-1922, 1925-28, köyhäinhoitohallituksessa v. 1923-1925. Kauppaopistolaitoksen johtokunnassa v. 1919-1922. Kotitalousvaliokunnassa v. 1920. Valmisteluvaliokunnassa v. 1920 tammi-heinäkuu. Tyttöammattikoulukomiteassa v. 1919-1924. Tampereen Teatterin johtokunnassa, mutta aika ei tiedossa.

Rautio, Ida

- s. 24.5.1875 Töysässä.
- Naimaton.

- NNKY:n vastuunalainen jäsen; liittynyt v. 1904. Merkitty raittiiksi.

Ryselin, Emma

- s. 3.9.1876.
- Naimisissa.
- Rouvasväenyhdistyksen jäsen; liittynyt v. 1900.

Salminen, Maria

- s. 1872 Tampereella.
- Naimisissa.
- NNKY:n jäsen; liittynyt 31.1.1908.

Solin, Aurora (os. Björklund)

- s. 21.7.1866 Tammisaassa.
- Isä rakennusmestari Karl Björklund (s. 14.2.1828 Pietarsaassa) ja äiti Engla Wilhelmina Wikberg (s. 15.5.1836 Tammisaassa).
- Aviomies: Abel Henrik Solin (s. 2.1.1868 Tre-k. 17.9.1927 Tre).
- Aviomies Abel Henrik Solin (s. 2.1.1868 Tampere). Tampereen Pellava- ja Rautateollisuus Osakeyhtiön konepajan insinööri v. 1897 alkaen. Valtuuston jäsen v. 1910-18, Rahatoimikamarin jäsen v. 1909-14, Palotoimiston jäsen v. 1919-26. Tre teollisuuskoulun johtokunnan jäsen v. 1912-23.

Piiri 9:

Hyytiäinen, Ines

- s. 2.12.1876
- NNKY:n jäsen; liittynyt 6.2.1903.

Masalin, Signe

- s. 1880 Savonlinnassa.
- Naimaton.
- Opettaja.
- NNKY:n jäsen; liittynyt 29.9.1905.

Seppälä, Lydia (os. Favorin)

- s. 28.9.1875 Tampereella.

- Aviomies kauppias Kustaa Seppälä (s. 14.7.1869 Kuhmalahdella). Vihityt 13.6.1896. Suomalaisen klubin jäsen.
- Rouvasväenyhdistyksen jäsen; liittynyt v. 1911.
- NNKY:n jäsen; liittynyt 28.4.1905.

Seppälä, Maria

- s. 1878 Kuhmalahdella.
- Naimaton.
- Opettajatar.
- NNKY:n jäsen; liittynyt 28.4.1905.

Piiri 10:

Berg, Alma

- s. 1864 Kangasalla.
- Naimaton.
- Konttoristi.
- Naisyhdistyksen jäsen.
- NNKY:n toimiva jäsen; liittynyt v. 1904.

Durchman, Ina

- s. 21.11.1854 Ruovedellä.
- Naimaton.
- Kansakoulun opettaja.
- Rouvasväenyhdistyksen jäsen; liittynyt v. 1900.
- Naisyhdistyksen jäsen.
- NNKY:n jäsen; liittynyt v. 1905.

Helander, Hilda (os. Lumén)

- s. 25.12.1859 Tampereella.
- Aviomies rakennusmestari Kaarle Helander (s. 23.12.1858 Orimattilassa). Vihityt v. 1888. Muuttaneet Tampereelle Hämeenlinnasta v. 1889. Suomalaisen klubin perustajajäsen.
- Rouvasväenyhdistyksen jäsen; liittynyt 19.3.1891.

Rauni, Maiju

- s. 1873 Tampereella.
- Naimaton.
- Opettajatar.

- NNKY:n kannattava jäsen; liittynyt 1.6.1906.

Roos, Julia

- s. 15.1.1885.
- Isä Viktor Roos (s. 19.12.1851 Tampereella). Finlaysonin tehtaassa kutojana n. 20 vuoden ajan, v. 1888 lähtien Aleksanterinkirkon vartija & lämmittäjä. Äiti tehtaantyöntekijä Karolina Dahlgren.
- Naimaton.
- Ylioppilas.
- Kävi Tampereen alemman kansakoulun ja kaksi luokkaa ylempää kansakoulua, sitten Tampereen yksityisen tyttökoulun oppilas, josta valmistunut ylioppilaaksi keväällä v. 1905. Toimi v. 1907 kauppias Anders Fischerin konttorissa Tukholmassa, työskenteli v. 1908-09 kauppias Oscar Bångin & kauppias Alfred Kordelinin konttoreissa Tampereella & v. 1909-14 Sandberg Oyn pääkassanhoitajana Tampereella.
- Vihitty 5.1.1915 asianajaja, varatuomari Yrjö Rafael Raevuoren kanssa (s. 24.12.1889 Raevuorella).

Piiri 11:

Holmlander, Hilma (os. Hilma Gustava Tavela)

- s. 9.9.1864 Vesilahdella.
- Aviomies kansakoulunopettaja Mauri Sakari Holmlander (s. 1857 Valkealassa). Muuttanut Tampereelle v. 1886. Vihityt v. 1890. Suomalaisen klubin jäsen.
- Muuttanut ilmeisesti avioitumisen jälkeen Kangasalta Tampereelle v. 1890.
- Rouvasväenyhdistyksen jäsen; liittynyt 25.11.1892.
- NNKY:n jäsen; liittynyt 4.2.1907.

Koponen, Olga

- s. 1875 Suonenjoella.

- Diakonissa. Yksi Kaupunkilähetyksen kahdesta diakonissasta. Aloittanut Tampereella tehtävässä tammikuussa 1906 ja jatkanut v. 1929 asti kun siirtynyt Tuomiokirkkoseurakunnan palvelukseen.
- NNKY:n jäsen; liittynyt 29.11.1907.

Nyman, Tyyne

- s. 1887 Tampereella.
- Naimaton.
- NNKY:n jäsen; liittynyt 6.2.1907.

Olan, Wilhelmina Josefina (os. Molin)

- s. 19.7.1857 Tampereella.
- Isä nahkurin kisälli Carl Gustaf Molin ja äiti Anna Lisa Johansdotter.
- Aviomies kirjakauppias Juho Frans Olan (s.1850 Tyrväässä. Kuollut v. 1897. Tampereen työväenyhdistyksen jäsen, kaupunginvaltuutettu v. 1883-1885. Suomalaisen klubin perustajajäsen.
- Rouvasväenyhdistyksen jäsen; liittynyt v. 1887.
- Naisyhdistyksen perustajajäsen.
- NNKY:n toimiva ja kannattava jäsen; liittynyt 28.5.1907.

Sahrola, Edla

- s. 29.12.1873 Tampereella.
- Naimaton.
- NNKY:n toimiva jäsen; liittynyt v. 1903. NNKY:n Kodin johtajatar.

Saraja, Olga

- s. 1864 Vehmaalla.
- Diakonissa. Yksi Kaupunkilähetyksen kahdesta diakonissasta. Lähetetty Tampereelle v. 1903. Helsingin diakonissalaitokselta.
- NNKY:n jäsen; liittynyt 29.11.1907.

Sommers, Lydia (os. Johansson)

- s. 25.7.1852 Vimpelissä.
- Isä rovasti Gustaf Johansson & Johanna Emilia Schalin.

- Aviomies insinööri Arthur Sommer (s. 21.10.1847 Hämeenlinnassa-k. 10.10.1907 Tampereella). Työskenteli v. 1868-1897 Finlaysonilla konttoristina, rahastonhoitajana ja isännöitsijänä, kunnes kieli- ja kansallisuuskysymyksistä johtuneiden riitojen takia erosi. Perusti v. 1897 yhdessä rahastonhoitaja J. Kupiaisen & insinööri T.A. Sharplesin kanssa Tampereen Puuvillateollisuus Osakeyhtiön Lapinniemielle, toimi tehtaan johtajana kuolemaansa saakka. Myös 1905 perustetun Suomen Kutomateollisuuden Työnantajaliiton hallituksen ensimmäinen puheenjohtaja kuolemaansa saakka. Tre Pääoma- ja elinkorkolaitoksen johtokunnan pj v. 1884-95. Vuonna 1896 sai kauppaneuvoksen arvonimen. Kaupunginvaltuuston jäsen v. 1877-92, 1893, 1894-1907.
- Rouvasväenyhdistyksen jäsen; liittynyt v. 1882.

Sundholm, Elsa

- s. 1886 Tampereella.
- Naimaton.
- NNKY:n toimiva jäsen; liittynyt 24.2.1905.

Piiri 12:

Sumelius, Thyra (os. Mörtengren)

- s. 14.6.1873 Tampereella.
- Isä kruununjyvästön hoitaja, alikapteeni Suomen ruotuväessä Fredrik Josef Torsten Mörtengren & äiti Sofia Lovisa Johanna Alexandra Furuholm.
- Aviomies Gustaf (Gösta) Oscar Sumelius (s. 29.5.1866). Aviomies Frans Ilma Sumeliuksen sisarus. Avioliitto purkaantui v. 1919. Isänsä Gustaf Oskar Sumeliuksen

tukkukaupan omistaja ja johtaja.

Myös mm. Tampereen

Puuvillateollisuus Oyn Lapinniemen

johtokunnan pj, Tampereen

Säästöpankin hallituksen jäsen v.

1895-1911, Tampereen

kaupunginvaltuuston jäsen v. 1898-20

& pj v. 1907-08, Tampereen

sähkölaitoksen hallituksen pj v. 1909-

19. Valtiopäivillä v. 1904-05 edusti

Tamperetta porvarissäädystä. Ruotsin varakonsuli 1908-21.

- Rouvasväenyhdistyksen jäsen: liittynyt 13.2.1894.

Tiitola, Hanna

- s. 1874 Längelmäellä.
- Naimisissa.
- Naisyhdistyksen jäsen.
- NNKY:n jäsen; liittynyt 24.2.1905.
- Kotitalousvaliokunnassa v. 1920-1925.

Piiri 13:

Hallio, Ellen (os. Hirvinen)

- s. 19.3.1866 Seinäjoella.
- Aviomies pastori Kustaa Hallio. Vihitty v. 1900. Pastori Hallio 15.3.-20.4. 1906 väliaikaisesti vaivaishoitohallituksen esimies.
- NNKY:n toimiva jäsen; liittynyt 27.10.1905.

Sumelius, Gabriella (os. Wallenius)

- s. 14.9.1851 Pirkkalassa.
- Isä lääninrovasti Gabriel Jeremias Wallenius ja äiti Augusta Charlotta Lundahl.
- Aviomies Frans Petter Vilhelm Sumelius (s. 8.7.1843 Pirkkalassa). Suomalaisen klubin perustajajäsen. Pohjoismaisen Osakepankin Tampereen konttorin johtaja & tilintarkastaja. Tampereen Säästöpankin hallituksen jäsenenä ja toimeenpanevana jäsenenä v. 1876-

1893. Kaupunginvaltuusmies v. 1876-1893 ja pj 1891-92, Rahatoimikamarin jäsen v. 1876-79 & pj 1878, Tre kaupungin edustaja porvarissäädyssä v. 1885, 1888, 1891 valtiopäivillä. Yksityisen v. 1881 aloittaneen suomalaisen lyseon johtokunnan jäsen. Kaupungin vapaaehtoisen palokunnan perustajia v. 1873 & pj v. 1881-83 ja päällikkö ja kunniapäällikkö.

- Rouvasväenyhdistyksen jäsen; liittynyt 16.2.1881. Johtokunnassa v. 1906-1915.
- Pauvres Honteux-seuran pj v. 1909.

Tammelander, Florence

- s. 31.7.1876.
- Naimisissa.
- Rouvasväenyhdistyksen jäsen; liittynyt v. 1898.
- Naisyhdistyksen jäsen.
- Kotitalousvaliokunnassa v. 1920.

Piiri 14:

Hägglund, Maria

- Naimaton.
- Opettajatar.
- NNKY:n jäsen.

Lundelin, Martta

- s. 24.6.1877.
- Naimisissa.
- Rouvasväenyhdistyksen jäsen; liittynyt v. 1906.
- Naisyhdistyksen jäsen.
- Kansakoulujen johtokunnassa v. 1924-1925.

Pärrä, Tilda

- s. 1873 Tottijärvellä.
- Naimaton.
- Ompelijatar.
- NNKY:n toimiva jäsen; liittynyt 18.9.1904.

Piiri 15:

Nummelin, Anna

- s. 1889 Tampereella.
- Naimaton.
- NNKY:n jäsen; liittynyt 27.9.1907.

Talso, Mandi (Amanda)

- s. 1875 Tuusulassa.
- Naimaton.
- Opettajatar.
- NNKY:n toimiva jäsen; liittynyt v. 1904.

Vallenius, Lilly

- Naimaton.
- Rouvasväenyhdistyksen jäsen; liittynyt 27.11.1892.
- Naisyhdistyksen jäsen.
- NNKY:n kannattava jäsen.

Valli, Selma

- s. 1844 Porissa.
- Aviomies rovasti Valdemar Valli.
- Rouvasväenyhdistyksen jäsen; liittynyt v. 1906.
- NNKY:n jäsen; liittynyt 6.5.1907.

Piiri 16:

Poutiainen, Anna

- s. 10.12.1865 Joensuussa.
- Naimaton.
- Rahastonhoitajatar.
- Muuttanut Tampereelle 12.8.1897

